T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

KLASİK DÖNEM VE GÜNÜMÜZDE EZBERE BAKIŞ: EĞİTİM VE DİN EĞİTİMİNDE EZBERİN YERİ VE ÖNEMİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Züleyha DEMİR SAKINMAZ

BURSA - 2022

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

KLASİK DÖNEM VE GÜNÜMÜZDE EZBERE BAKIŞ: EĞİTİM VE DİN EĞİTİMİNDE EZBERİN YERİ VE ÖNEMİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Züleyha DEMİR SAKINMAZ

Danışman:

Doç. Dr. Mehmet ŞANVER

BURSA - 2022

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı'nda 701821035 numaralı Züleyha DEMİR SAKINMAZ'ın hazırladığı "Klasik Dönem ve Günümüzde Ezbere Bakış: Eğitim ve Din Eğitiminde Ezberin Yeri ve Önemi" konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı, 02/12/2022 günü 10:00-11:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin BAŞARILI. (başarılı/~~başarısız~~) olduğuna OYBİRLİĞİ (oybirliği/~~oy çokluğu~~) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Doç. Dr. Mehmet ŞANVER
BUÜ. İlahiyat Fak. Öğr. Üyesi

Üye
Prof. Dr. İsmail SAĞLAM
BUÜ. İlahiyat Fak. Öğr. Üyesi

Üye
Doç. Dr. Hamza AKTAŞ
Düzce Ü. İlahiyat Fak. Öğr. Üyesi

...../...../ 2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 03/12/2022 Tez Başlığı / Konusu: KLASİK DÖNEM VE GÜNÜMÜZDE EZBERE BAKIŞ: EĞİTİM VE DİN EĞİTİMİNDE EZBERİN YERİ VE ÖNEMİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 132 sayfalık kısmına ilişkin, 30/06/2022 tarihinde şahsım tarafından Turnitin. adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 6'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

1-Kaynakça hariç

2-Alıntılar hariç/dahil

3-5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

03/12/2022

Adı Soyadı: **Züleyha DEMİR SAKINMAZ**

Öğrenci No: **701821035**

Anabilim Dalı: **FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ**

Programı: **Din Eğitimi**

Statüsü: **Yüksek Lisans**

Danışman:

Doç. Dr. Mehmet ŞANVER

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Klasik Dönem ve Günümüzde Ezbere Bakış: Eğitim ve Din Eğitiminde Ezberin Yeri ve Önemi" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı:	Züleyha DEMİR SAKINMAZ
Öğrenci No:	701821035
Anabilim Dalı:	Felsefe Ve Din Bilimleri
Programı:	Din Eğitimi
Statüsü:	Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	:Züleyha DEMİR SAKINMAZ
Üniversite	:Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	:Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	:Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Bilim Dalı	:Din Eğitimi Bilim Dalı
Tezin Niteliği	:Yüksek Lisans Tezi
Mezuniyet Tarihi	:…. /…. / 2022
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Mehmet ŞANVER

KLASİK DÖNEM VE GÜNÜMÜZDE EZBERE BAKIŞ: EĞİTİM VE DİN EĞİTİMİNDE EZBERİN YERİ VE ÖNEMİ

Çalışmamızın ana konusu olan ezber, geçmişten günümüze günlük hayattaki iş ve işlemlerde kullanılmış, hitabetten edebiyata, matematikten kimyaya, dini öğretilerden felsefeye birçok alanda insanlığa hizmet etmiştir. Ezber, özellikle günümüz dünyasında eğitim sistemi içinde çokça tartışılan bir mesele haline gelmiştir. Bir kısım düşünür ezberi "kadim ve vazgeçilemez bir yöntem" olarak görürken; diğer bir kısım düşünür, ezberin "beynin işlevselliğine ve düşünme yetisine ket vuran bir pranga ve eğitimdeki başarısızlığın temel sebebi" olduğunu savunmuştur. Araştırmanın amacı, bu iki görüşe ait fikirleri ele alarak ezberin yarar ve zararlarını saptamak, eğitim kuram/yaklaşımlarında ezberin yerini belirlemektir. İlk çağlardan günümüze ezberin eğitimdeki konumu, dini ilimler ve pozitif bilimlerdeki kullanımı irdelenmiştir. Neticede ezberin, tekrar ve deneyimlerle yaşantıya dönüştürülmesinin ve pratik hayata uyarlanmasının gerekliliği anlaşılmış; eleştirilenin ezberden ziyade ezberciliğin "mekanik öğrenme, bilgiyi anlamlandırmama, başka olay ve durumlara uyarlamadan tek yönlü ve pasif kullanma" olduğu sonucuna varılmıştır. Ezber metoduna dair sergilenecek en doğru tutum, onu; bir temel ve başlangıç noktası olarak görmek, bu yolla elde edilen kazanımı; kavrama, anlama, deneyimleme ve mevcut durumlara uyarlama seviyesine çıkarma çabası taşımak olmalıdır.

Anahtar Sözcükler: Ezber, klasik dönem, eğitim, ezberci eğitim, din eğitimi

ABSTRACT

Name and Surname	: Züleyha DEMİR SAKINMAZ
University	: Bursa Uludag University
İnstituion	: İnstitute of Social Sciences
Field	:Philosophy and Religious Sciences
Branch	: Religious Education
Degree Awarded	: Master
Degree Date	: …/…/2022
Supervisor	: Assoc. Prof. Dr. Mehmet ŞANVER

OVERVİEW MEMORİZATİON İN THE CLASSİCAL PERİOD AND TODAY: THE PLACE AND IMPORTANCE OF MEMORİZATİON İN EDUCATİON AND RELİGİOUS EDUCATİON

Memorization, which is the main subject of our study, has been used in the daily work and transactions of the individual from the past to the present, from oratory to literature, from mathematics to chemistry, from religious teachings to philosophy and has served humanity in. Memorization has become a much-debated issue in the education system, especially in today's world. While some thinkers see memorization as an ancient and indispensable method, others argue that memorization is a shackle that inhibits the brain's functionality and thinking ability, and is the main reason for failure in education. The aim of the research is to determine the benefits and harms of memorization by considering the ideas of these two views, and to determine the place of memorization in educational theories and approaches. The position of memorization in education from the first ages to the present, its use in religious sciences and positive sciences have been examined. As a result, the necessity of transforming memorization into life through repetition and experience and adapting it to practical life was understood, the criticism memorization rather than rote, "mechanical learning, not making sense of information, one-way and passive use without adapting to other events and situations" it has been concluded that. The most correct attitude to be exhibited about the memorization method; to see it as a foundation and starting point, the gain obtained in this way; It should be an effort to grasp, understand, experience and adapt to current situations.

Keywords: Memorization, classical perod, education, education strict on memorization, religious education

ÖNSÖZ

"Keskin bir zekâ, şevk, ihtiyaç, gurbet,

Bir hocanın telkini ve uzun bir zaman."

Nişaburlu Cüveynî

Bu çalışma, daha önce defalarca okuduğum ancak anlatırken fikrettiğim daha doğrusu Cüveynî'nin de dediği gibi "hocamın telkiniyle" farkettiğim "Gazzâlî'nin yolunun haramîlerce kesilmesi" hâdisesinden doğdu. Hayatımdaki en yüce değer olan hafızamdaki ezberin bir diyeti olarak gördüğüm bu çalışmanın ezbere yönelik ön yargıları yıkmasını, bu kadim yöntemin şifa olacağı her alanda vücut bulmasını Rabbimden niyaz ediyorum.

Araştırma sürecinde; destek ve teşvik bulduğum, ilgi ve yardımından istifade ettiğim kıymetli hocam Doç. Dr. Mehmet ŞANVER'e, rotamı oluşturmamda rehber olan, değerli fikirleriyle tezime katkı sunan kıymetli hocam Prof. Dr. İsmail SAĞLAM'a, görüşlerine başvurduğum, fikirleriyle ufkumu aydınlatan değerli hocalarım Prof. Dr. Bayram NAZIR, Prof. Dr. Firdevs GÜNEŞ, Prof. Dr. İsmail Hakkı AYDIN, Prof. Dr. Mehmet Emin AY ve Mücahit AYAZ'a, akademik serüvenimin başlamasına vesile olan saygıdeğer hocam Saadet EREN'e, Hafızlık hocam Sayın Meryem TÜFEKÇİOĞLU'na, ilk öğretmenim, babam Ali Kemal DEMİR'e, beni yetiştirmekle kalmayıp evlâdıma da kol kanat geren annem Gülseren DEMİR'e, derse yetişebilmem için sabahın seherinden önce yollara düşen kardeşim Mustafa İsmail DEMİR'e, yolculuğuma eşlik eden, desteğini esirgemeyen hayat arkadaşım Fatih SAKINMAZ'a, minik bedeninde kocaman yüreğiyle neşe kaynağım, göz aydınlığım, oğlum Talha Bera SAKINMAZ'a, öğrenim hayatım boyunca benim için emek veren tüm hocalarıma teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ..... **iii**
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU ..... **iv**
YEMİN METNİ ..... **v**
ÖZET ..... **vi**
ABSTRACT ..... **vii**
ÖNSÖZ ..... **viii**
İÇİNDEKİLER ..... **ix**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **xi**
KISALTMALAR ..... **xii**
GİRİŞ **1**
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU 1
2. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ 1
3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ 2
4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ, DESENİ, VERİ TOPLAMA SÜRECİ VE VERİLERİN ANALİZİ 3
5. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI 4

BİRİNCİ BÖLÜM

EĞİTİMLE İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR VE EĞİTİMİN TARİHSEL SÜRECİ

1.1. EĞİTİMLE İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR 5
1.1.1. Eğitim 5
1.1.2. Öğrenme 7
1.1.3. Öğretim 7
1.1.4. Metot 8
1.1.5. Din Eğitimi 9
1.2. EĞİTİMİN TARİHSEL SÜRECİ 9
1.2.1. Tunç Çağı 10
1.2.2.1. Antik Yunan 10
1.2.2.2. Antik Roma 11
1.2.2.3. Bizans 11
1.2.2. İslam Öncesi Arap Toplumu 11
1.2.3. Hz. Peygamber Dönemi 12
1.2.4. Hulefâ-i Râşidîn Dönemi 15
1.2.5. Emevîler Dönemi 16
1.2.6. Abbasîler Dönemi 17

1.2.7. İslâmiyet Öncesi Türk Devletleri 18
1.2.8. Selçuklular Dönemi 18
1.2.9. Osmanlı Dönemi 20
1.2.10. Cumhuriyet Dönemi ve Günümüz Eğitim Sistemi 24

İKİNCİ BÖLÜM

EZBER

2.1. EĞİTİM VE DİN EĞİTİMİNDE EZBER 27
2.1.1. Kur'an Hafızlığı 30
2.1.2. Hadis Hâfızlığı 33
2.1.3. Fıkıh ve İslam Hukukunda Ezber 35
2.1.4. Kelâm İlminde Ezber 37
2.1.5. Lisan Öğreniminde Ezber 38
2.1.6. Edebiyat ve Hitabet Eğitiminde Ezber 39
2.1.7. Matematik Eğitiminde Ezber 42
2.1.8. Kimya, Fizik ve Biyoloji Eğitiminde Ezber 44
2.1.9. Musiki Alanında Ezber 47
2.2. EĞİTİM KURAM/YAKLAŞIMLARINDA EZBER 49
2.2.1. Davranışçı Yaklaşım 50
2.2.2. Sosyal Bilişsel Yaklaşım 52
2.2.3. Bilgiyi İşleme Kuramı 53
2.2.4. Beyin Temelli Öğrenme Kuramı 55
2.2.5. Bloom'un Taksonomisi 57
2.2.6. Çoklu Zekâ Kuramı 59
2.3. DÜŞÜNÜRLERİN EZBER METODUNA DAİR GÖRÜŞLERİ 63
2.3.1. Eğitimde Ezber Metodunun Kullanımını Gerekli Bulan Bilim İnsanları 63
2.3.2. Eğitimde Ezber Metodunun Kullanımını Reddeden Bilim İnsanları 78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜLAKAT SORULARI VE ULAŞILAN CEVAPLAR

1. EZBER HAKKINDA GÖRÜŞLERİNE BAŞVURULAN BİLİM İNSANLARI.. 85
1.1. Prof. Dr. Bayram Nazır ile Mülakat 85
1.2. Prof. Dr. Firdevs Güneş ile Mülakat 87
1.3. Prof. Dr. İsmail Hakkı Aydın ile Mülakat 89
1.4. Prof. Dr. İsmail Sağlam ile Mülakat 98
1.5. Prof. Dr. Mehmet Emin Ay ile Mülakat 103
1.6. Müezzin-Kayyım Mücahit Ayaz ile Mülakat 106

SONUÇ 109

KAYNAKÇA 115

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Eğitimde Ezber Metodunun Kullanım Alanları (MAXQDA2022-Tek Vaka Modeli) 28
Şekil 2: Eğitim Kuram/Yaklaşımlarında Ezber (MAXQDA2022-Tek Vaka Modeli) ... 50
Şekil 3: Bloom'un Taksonomisi (MAXQDA2022) 57
Şekil 4: Yenilenmiş Bloom'un Taksonomisi (MAXQDA2022) 57
Şekil 5: Gardner'in Çoklu Zekâ Kuramı (MAXQDA2022) 60
Şekil 6: Eğitimde Ezber Metodunun Kullanımını Gerekli Bulan Bilim İnsanları (MAXQDA2022-Tek Vaka Modeli) 64
Şekil 7: Eğitimde Ezber Metodunun Kullanımını Reddeden Bilim İnsanları (MAXQDA2022-Tek Vaka Modeli) 78
Şekil 8: Ezber Hakkında Görüşlerine Başvurulan Bilim İnsanları(MAXQDA2022-Tek Vaka Modeli) 85

KISALTMALAR

a.g.e : adı geçen eser

a.yer : aynı yer

b. : Bin, İbn

C. : cilt

çev. : çeviren

MEB : Millî Eğitim Bakanlığı

S. : Sayı

ss. : Sayfa Numarası

Hz. : Hazreti

PISA : Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı

Sav : Sallallahu aleyhi vesellem

YÖK : Yüksek Öğretim Kurulu

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Günümüzde bilginin bir tuşla elde edilir hale gelmesi, günlük hayatta akla takılan sorulara cevap bulma ve bilgiye süratle ulaşıp zamandan tasarruf etme hususunda bireye önemli kolaylıklar sağlamıştır. Her konunun artı ve eksi yönleri olduğu gibi bu konuda da ölçü kaçırılınca istenmeyen sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri herkesin bu sayede kendini "bilgin" zannetmesidir. Sahip oldukları imkânlar sayesinde kendilerini her konuda etkili ve yeterli görecek özgüvene kavuşanlar bu özgüven sebebiyle, öğrenme, içselleştirme, ayrıntıyı fark etme, üzerinde tefekkür etme eylemlerinden uzaklaşmışlardır.

Çağı yakalamak, çağın şartlarına uyum sağlamak ve bireylerin beklentilerine cevap vermek için eğitim-öğretim faaliyetlerinde reformlar yapılmış, geçmişten günümüze sürdürülen çalışmalar incelenmiş, "eğitimde başarıyı yakalamak için neler yapılmalı, nelerden vazgeçilmelidir?" soruları tartışılmıştır. Bu tartışmaya konu olanlardan biri de ezberdir. Ezberin ilk çağlardan beri var oluşu bazı araştırmacı ve eğitimciler nezdinde onun pasif, demode bir uğraş olduğu izlenimini uyandırmış, ezberin bu çağın ihtiyaçlarına cevap verecek donanıma sahip olmadığı düşünülmüştür. Bu fikirlerin dışında ezberi, öğrenimin temeli, bilgiyi işlemenin ilk basamağı, muhafaza etmenin, hafızayı kuvvetlendirmenin yolu olarak görenler de olmuştur.

Eğitim; kişiyi iyi ve güzel olana teşvik etmek, ihtiyacı olan bilgileri kazandırmak, hayat boyu karşılaşacağı olay ve durumlarda doğru tutum sergilemesini sağlamak gibi gayelere sahiptir. Eğitimin dinî yönünü, dinle ilintili olan kısmını inceleyen dalı din eğitimidir. Din eğitimi, insanın yaratıcısı ile olan bağını güçlendirmek, emirler ve yasaklar konusunda bireye rehberlik etmek, öğretimini icra etmek isteyenlere gerekli donanımları kazandırmak gibi hedefleri vazife edinir. Din eğitiminde kullanılan metotlardan biri de ezberdir.

Bu çalışmada; eğitim ve din eğitiminin ne olduğu hedefleriyle ele alınmış, bu hedeflere ulaştırmada ezberin rolü incelenmiştir. Bu inceleme; ilk çağlardan günümüze kadar uzanmış, o günden bugüne neler, nasıl öğretilmiş araştırma konusu yapılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Araştırmanın problemi; "geçmişin ve günümüz dünyasının eğitim sistemi içinde var olan

ezberin, kuram/yaklaşımlar içindeki yeri nedir, tarihe iz bırakmış düşünürlerin ve günümüz toplumunda söz sahibi kimselerin ezbere dair görüşleri nelerdir, eğitimde ezber kullanılmalı mıdır?" sorularıyla belirlenmiştir.

Araştırmanın alt problemlerini şöyle sıralayabiliriz:

- Ezberin kelime anlamı nedir?
- Eğitimde ezberden nasıl yararlanılmaktadır?
- Ezberin eğitimdeki kullanım alanları nerelerdir?
- Pozitif ilimlerde ezberin kullanımı nasıl olmalıdır?
- Ezber karşıtı görüşlerin gerekçeleri nelerdir?
- Ezberin olmadığı bir eğitim sistemi mümkün müdür?

3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Eğitimde kaliteyi yakalamak, geçmişin prangalarından kurtulmak, yeni ve denenmemiş sistemler üzerinde çalışmakla elde edilir yargısı son zamanlarda sıkça duyduğumuz bir söylem haline gelmiştir. Gelişen ve değişen dünyanın ve dünya insanının beklentilerini karşılamak şüphesiz ki zorlayıcıdır. Eğitim sistemi içerisinde de istenilen başarı elde edilemedikçe sebepler irdelenmeye, çözümler üretilmeye başlanmıştır. Karşılık bulan önerilerden biri de ezberin müfredat dışı bırakılmasıdır.

Ezber, yazının bulunmadığı dönemlerde insanların sözlü kültür aktarımını sağladığı, öğrendiklerini başkalarına öğrettikleri, özlü söz ve şiirler ezberleyerek sanatsal yönlerine katkı sağladıkları bir metottur. Yazının bulunması ezberin önemini kaybettirmemiş, İbn Sînâ gibi bilginlerin ezberledikleri bilgileri kâğıtlara aktararak insanlığın istifadesine sunmasına imkân vermiştir.

Beyin öğrenmeyi seven, kapasitesi sonsuz mükemmel bir organdır. Ezber ve tekrar yoluyla beynin işlevselliğinin arttığı, hafızaya alınan bilgilerin önceki bilgilerle daha kolay irtibatlandırıldığı, zamanla pratikleşerek daha kolay öğrenmeler sağladığı bilinmektedir.

Şarjı biten bir telefonun bizi sevdiklerimize kavuşturmasının ihtimali yoktur. Ancak bir yakınımızın telefonunu ezberlemiş olmamız durumu değiştirir. Yanımızda sürekli hesap makinası taşıyanımız yoktur ancak bir market alışverişinde ezberlediğimiz çarpım tablosu

çokça iş görür. Yeni taşındığımız evimizin adresini öğrenmememiz hayatımızı biraz zorlaştırabilir. Her kurumda karşımıza çıkan vatandaşlık numaralarımızı bilmememiz her seferinde kimliğimizi çıkararak okumak zorunda kalışımız bunaltıcı olabilir.

Bu çalışmanın amacı; ezberin günlük hayattaki işlevini fark ettirmek, ezberin doğru kullanımının vereceği rahatlık ve özgüveni belirtmek, eğitimde başarıya, geleneksel yöntemlere gözümüzü kapatarak ulaşmamızın mümkün olmadığını ifade etmek, ezberin diğer yöntemlerle etkileşim göstermesini sağlayarak daha verimli bir sisteme dönüştürülebileceğini ortaya koymaktır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ, DESENİ, VERİ TOPLAMA SÜRECİ VE VERİLERİN ANALİZİ

Yöntemler, eğitim araştırmalarında veri toplamak üzere kullanılan yaklaşımlardır. Bu yaklaşımlar kullanılarak elde edilen veriler, yorum yapmaya, açıklama ve tahminde bulunmaya olanak tanır. Yöntemler aynı zamanda araştırmanın daha spesifik yönlerini betimlemeye, kavram ve hipotezler geliştirmeye, model ve kuram kurmaya katkı sağlar.[1]

Araştırmamızda; nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ve mülâkat (görüşme) yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi; "araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar."[2] Mülâkat ise; kaynak kişinin ilgi, görüş, tutum ve davranışlarını ortaya çıkarmak üzere iki kişi arasında (mülâkatçı ve kaynak kişi) serbest bilgi değişimini sağlayan sosyal ortamı oluşturmak için düzenlenir.

Verilerin analizinde, bilgisayar destekli nitel veri analizi programı MAXQDA2022'nin görsel haritalarının oluşturulması (Maxmap) özelliğinden yararlanılmıştır.

Çalışmamızda; mülâkat türlerinden planlı derinliğine(eylem) mülâkat kullanılmıştır. Eylem mülâkat; yarı yapılaştırılmış olup temel alanlarda önceden geliştirilmiş sorular kullanılarak gerçekleştirilir. Mülâkatta, geçerli ve tam bilgi toplayabilmek için; sürecin irdelenmesi, kaynak kişinin soruları anlaması, cevap alternatiflerini anlaması, istenilen bilgi tabanına girilebilmesi ve kaynak kişinin gerekli gayreti gösterebilmesi için

[1] Ali Balcı, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler* (Ankara: Pegem Yayıncılık, 2001), 48.
[2] Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018), 189.

güdülenmesi gerekir.[3] Çalışmada her uzmana, hakkında ulaşılan veriler ve bilgiler ışığında, alanı bağlamında kişiye özel sorular hazırlanmış ve yöneltilmiştir.

Çalışmanın kavramsal çerçevesi; eğitim, öğretim, öğrenim, din eğitimi, klasik dönem ile ilgili eğitim ve ders kitapları, ansiklopedi, sözlük, makale, kitap ve tezlerden "literatür taraması" yöntemiyle elde edilmiştir. Araştırmanın problemini çözme hedefiyle eğitimin tarihi süreci ve bu süreçte ezberin yeri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın ikinci kısmında; ezberin kelime anlamı ve kullanım alanları; Kur'an hafızlığı, hadis hafızlığı, fıkıh, kelam, lisan, edebiyat ve hitabet, matematik, fizik, kimya, biyoloji, mûsıkî ile davranışçı kuram, sosyal bilişsel kuram, bilgiyi işleme kuramı, beyin temelli öğrenme, Bloom'un taksonomisi, çoklu zekâ kuramı ile ilgili; kitap, makale, tez, sözlük taranarak ele alınmıştır. Ezber metodunun bu alan ve kuramlar içindeki yeri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın sonraki bölümünde ise ezberle ilgili görüş bildiren düşünürlerin görüşleri kitap, makale, sözlük kullanılarak yapılan taramalar yoluyla karşıt görüş bildirenlerin gerekçe ve sebepleri ortaya konulmaya çalışılacak, ezbere ve kullanımına dair alanının uzmanlarıyla mülakatlar yapılacak, ezberin eğitimde nasıl kullanılması gerektiği ortaya konmaya çalışılacaktır.

Son bölümün ikinci kısmında ise tüm bu kabuller ve itirazlar artı ve eksi yönleriyle saptanacak, ezberin eğitimde nasıl daha verimli hale getirileceği değerlendirilecektir.

5. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI

Araştırma, geniş zaman diliminde verilerin analiz edilerek yorumlanması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Eğitimde ezber metoduyla ilgili çok fazla veriye ulaşılmakla beraber elimizde ilk çağlara ait bilgilerin azlığı kütüphane ve internet ortamında bulunmayışı bilgiye ulaşım noktasında zorluklar oluşturmuştur.

[3] Balcı, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler, 181-182.

BİRİNCİ BÖLÜM

EĞİTİMLE İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR VE EĞİTİMİN TARİHSEL SÜRECİ

1.1. EĞİTİMLE İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR

1.1.1. Eğitim

Eğitim; "eğit" fiilinden türeyen bir kelime olarak görülmekle beraber "eğit" fiilinin, Eski Türkçede "beslemek, büyütmek, korumak" anlamını taşıyan "igit" kelimesinden türediği düşünülmektedir.[4] Etimolojik olarak Latince kökenli "education" kelimesinden türediği de düşünülen eğitim, Latince'de "educare" ve "educere" sözcüklerine denk gelir. Educere, kişinin evreni ve kendini keşfine olanak sunma, bireyi yetkinleştirme anlamına gelirken, educare, öğrenciyi özel bir beceri kazandırmak için yetiştirme anlamına gelir.[5] Eğitim, çağlar boyu farklı tarif ve tanımlarla ifade edilmiştir. Bazı düşünürlerin eğitim tanımına değinmekle yetinelim. Şöyle ki:

Eğitim, insana en iyi olgunluğu vermektir. (Eflatun)[6]

Eğitim, insanın tabiatında bulunan gizli kabiliyetlerin geliştirilmesidir.(Kant)[7]

Eğitim, sosyal olmayan nesli sosyalleştirmektir. (E. Durkheim)[8]

Eğitim; insanın, lehindeki ve aleyhindeki şeyleri bilmesidir. (İmam-ı Âzam)[9]

Eğitimin gayesi, insanlara kişilik kazandırmaktır. (John Dewey)[10]

İdealist yaklaşıma göre eğitim "insanın mükemmeliyete ulaşma çabalarının bir süreci" olarak görülürken realist yaklaşımda eğitim "mevcut kültürel mirası yeni nesillere

[4] Sedat Balyemez, "Eğit-Eğitim Kelimelerinin Yapısı ve Türkiye Türkçesine Girme Süreci", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 47 (Aralık 2019), 12.
[5] Aycan Çiçek Sağlam vd., *Eğitim Bilimine Giriş* (Ankara: Maya Akademi, 2015), 5.
[6] Hasan Çelikkaya, "Eğitimin Anlamları Ve Farklı Açılardan Görünüşü", *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 3/3 (28 Ekim 2013), 77.
[7] Çelikkaya, "Eğitimin Anlamları ve Farklı Açılardan Görünüşü", 77.
[8] Çelikkaya, "Eğitimin Anlamları ve Farklı Açılardan Görünüşü", 77.
[9] Çelikkaya, "Eğitimin Anlamları ve Farklı Açılardan Görünüşü", 77.
[10] Mustafa Öcal, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1990), 6.

aktararak onları topluma hazırlama" süreci olarak tanımlanır. Pragmatist yaklaşım "bireyin yaşantılarını yeniden oluşturarak onu yetiştirme" sürecine eğitim derken natüralistler eğitim için "doğaya ayak uydurarak onu yönlendirme süreci" tabirini kullanırlar.[11]

Selahattin Ertürk'e ait eğitim tanımı ise şöyledir:

"Bireyleri doğayı denetleyecek, değiştirecek ve üretim yapabilecek biçimde yetiştirme; bireylerin doğal olgunlaşmalarını artırma ve bu özelliği göstermelerini sağlamak amacıyla davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir."[12]

Genel itibariyle eğitim, herhangi bir şeyi geliştirmek, yüceltmek ve kusursuz hale getirmeye çalışmaktır.[13]"

Eğitim bilimciler insanı, bilginin alıcısı ve vericisi olması bakımından üçe ayırır. İlk yönüyle insan, yaratılan tüm canlılarla ortak özelliklere ve aynı biyolojik gereksinimlere sahip evrensel bir varlık olarak görülürken ikinci kısımda diğer varlıklardan ayrılan ancak türüyle benzeşen özellikleriyle ele alınır. Bu basamakta insanın, ailesi ve bulunduğu sosyal çevrenin etkisiyle farklılaştığına ve bu sayede ayırt edilir olduğuna değinilir. İnsan bu evrede evrensel olmaktan çok toplumsal bir varlık olma eğilimi gösterir. Üçüncü kısımda ise birey kendini kontrol edebilme, tabiatını koruyabilme yetisi kazanır. Bu değişimleri yaşayan birey kültür insanı olma vasfına erişmiş olur.[14]

Günümüzde insanın ahlâkî yönünü ifade için kullanılan "terbiye" kavramı da esasında eğitimin diğer bir adıdır. Arapça kökenli terbiye kelimesi "ıslah etmek, düzene koymak, eğitmek, gözetmek" anlamlarına gelir. Terbiye aynı zamanda "yetişkin nesiller tarafından yetişmekte olan nesillere yapılan her çeşit etki" olarak tanımlanır. Terbiye ederek eğiten kimseye "mürebbi" eğiterek öğretmeye "ta'lim" bu vazifeyle iştigal edene ise "muallim" denmiştir.[15]

[11] Sağlam vd., *Eğitim Bilimine Giriş*, 5-6.
[12] Mustafa Köylü - Nurullah Altaş (ed.), *Din Eğitimi* (Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2012), 51.
[13] Mehmet Şanver, *Kur'an da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2001), 32.
[14] Köylü - Altaş, *Din Eğitimi*, 51-52.
[15] Öcal, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar*, 3-4.

1.1.2. Öğrenme

Öğrenme "büyüme ve vücutta değişik etkilerle oluşan geçici değişmelere atfedilemeyecek, yaşantı ürünü olarak meydana gelen davranışta ya da potansiyel davranıştaki nispeten kalıcı izli değişme" olarak tanımlanabilir.[16] Öğrenmenin temel kavramları uyarıcı, tepki ve davranıştır. Uyarıcı, duyu organlarıyla algılanan ve davranışı etkileyen dış âleme dair bir faktör, tepki, davranış potansiyelini etkisi altına alan içeriden yahut dışarıdan müdahaleye sebep olan bir olay, davranış ise organizmanın gözleme açık ya da açıkça gözlenmese de yapan tarafından algılanan hal ve hareketleri ifade eder.[17] Öğrenmenin sağlanması üç temel özelliğe bağlıdır.

1. Kişinin davranışında değişiklik meydana gelmelidir.
2. Değişiklik yaşantıya bağlı olarak gelişmelidir.
3. Değişiklik kısa süreli olmamalı, bir müddet de olsa kalıcılık sağlanmalıdır.[18]

1.1.3. Öğretim

Öğretim, "öğrenci ve öğretmen arasındaki etkileşimin tamamı" veya "öğrenciye yönelik öğrenim ile öğretmene yönelik öğretimin sentezi" olmak üzere iki farklı tanıma sahiptir.[19] Öğretim, bazı eğitimci ve psikologlarca bir sanat olarak görülürken bazılarına göre bir bilimdir. Sanat olduğu görüşünde karar kılanlar, öğretmenin formüllerle yapılamayacak kadar estetik, bir sanat eseri ortaya çıkarmak kadar eşsiz ve özel olduğunu, aksini düşünmenin öğrenen ve öğreten için zarar verici olacağını savunurlar. Bilimsel nitelikli olduğunu düşünenlerse, öğretimin kanıtlanmamış yordamalardan, hurafe ve hayallerden uzak, bilimsel gerçeklikleri içeren, genel kanıdan ziyade bilimsel çalışmaların sonucu ile eğitime yön veren bir formda olması gerektiğini vurgularlar.[20] Öğretim, yaratılanların en şereflisi olan insanın incitilmeden, özünü tahrip etmeden işlenmesi yönüyle bir sanat, bu işlemenin belli bir gaye ve disiplin çerçevesinde, kabul görmüş doğrular ekseninde yapılması yönüyle de bir bilimdir. Öğretmeyi, "öğrenme sürecini yönlendirme" şeklinde

[16] Ayten Ulusoy vd., *Eğitim Psikoloji* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2007), 11.
[17] Engin M. Deniz, *Eğitim Psikolojisi* (Ankara: Maya Akademi, 2015), 182-183.
[18] Sağlam vd., *Eğitim Bilimine Giriş*, 10.
[19] Sağlam vd., *Eğitim Bilimine Giriş*, 10.
[20] Ulusoy vd., *Eğitim Psikoloji*, 12-13.

tanımlayanlarda olmuştur. Öğretim Arapça'da "tedris, tedrisat" kelimelerine tekabül etmektedir.[21]

Öğretimin konusu dört kısımda incelenir. Bunlar:

1. Bilgi verici olan
2. Maharet/hüner kazandırıcı olan
3. Alışkanlık kazandıran
4. İdeal oluşturan/kazandıran konulardır.[22]

Bilimsel yönüyle öğretim şu özelliklere sahip olmalıdır:

1. Öğretim planlı olmalıdır.
2. Öğrenciye katkı sağlamayı hedeflemelidir.
3. Öğrenmenin başlatılma ve sürdürülme aşamalarına sahip olmalıdır.[23]

1.1.4. Metot

Metot, Fransızca kökene sahip bir kelime olmakla birlikte Türkçe 'de usûl, yol, yöntem, tarz anlamlarına gelir. Terim olarak metot, "teknik, yöntem, ulaşılmak istenen hedefe en emin ve kestirme yollardan ulaşmak için bilinçli ve şuurlu şekilde varılacak planlı, programlı yol" anlamlarına gelir.[24] İstek ve beklentilere göre değişkenlik gösteren metot, öğretime uyarlandığında "öğretim metodu" adını alır. Etkili bir öğretim metodunun özelliklerinden bazıları şunlardır:[25]

- Metot; öğrenme, öğretim ve düşünme ilkelerine uyum arz etmelidir.
- Kişisel farklılıkları göz önünde bulundurarak öğrenciyi yormayacak biçimde düzenlenmelidir.
- Öğreneni tümüyle aktif kılacak zihinsel ve bedensel faaliyetler içermelidir.
- Konunun yapısına uygun, ihtiyaç ve beklentilere hitap edecek tarzda olmalıdır.

---

[21] Abdurrahman Dodurgalı, *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999), 266.
[22] Dodurgalı, *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, 267.
[23] Sağlam vd., *Eğitim Bilimine Giriş*, 10.
[24] Öcal, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar*, 189.
[25] Şanver, *Kur'an da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, 30.

- Mantık kurallarıyla uyumlu, dinamik, öğreneni düşünmeye yönlendirecek ve onu aktive edecek yapıda olmalıdır.[26]

1.1.5. Din Eğitimi

Din kelimesinin birçok tanımı vardır. Tanımların ortak noktaları ele alındığında şu tanım ortaya çıkmaktadır: "Din, insanlara bir hayat tarzı sunan, onları belirli bir dünya görüşü içinde toplayan bir kurumdur. Bir değer biçme ve yaşama tarzıdır; yaratıcıya isteyerek bağlanma, bir takım şeyleri hissetme, onlara inanma ve onlara uygun iradî faaliyette bulunma olgusudur; üstün varlıkla ona inanan insan arasındaki ilişkiden doğan deneyimin inanan kişinin hayatındaki etkilerdir." Günümüzde din denilince akla "insanın kayıtsız şartsız var olan Mutlak Varlığa yönelişi ve O'nun tarafından kuşatılışı" fikri gelmektedir. Bireyin, Yaratan ve yaratılanlarla ilişkisi, bu ilişki esnasında sergilediği hal ve tutumları dinî yaşantı boyutunu oluşturur.[27]

Din ve eğitim aynı amaca hizmet eden iki ayrı kavramdır. Dininde, eğitiminde gayesi, insanı terbiye edip istenilen hedeflere ulaşmasında yol göstericisi ve rehberi olmaktır. Din Eğitimi Bilimi, insan hayatının bütününü inceleyen, dinin esaslarını, öğretilerini açıklayan, var olan bilimleri ve teknik gelişmeleri iman ile ilişkisi bağlamında dinî açıdan yorumlayan, din eğitimi ve öğretimini meslek olarak seçeceklere vahyin sosyal yönüyle öğretiminin nasıl olması gerektiği hakkında örnekler sunan, öğretimi etkili kılmak için metotlar arayıp süreçler geliştiren bir yapıya sahiptir.[28]

1.2. EĞİTİMİN TARİHSEL SÜRECİ

İnsanlığın eğitim süreci Hz. Adem ile başlamıştır. Allah Teâlâ Bakara Suresi 31. Ayette şöyle buyurmaktadır:

"Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti."[29] Bu ayet öğretimin ilk insanla başladığına delildir. Hz. Âdem'e on sahife, sonrasında peygamber olan oğlu Hz. Şît'e de elli sahife vahiy geldiği bilinmektedir. Hz. Şît'ten sonra peygamberlik vazifesiyle şereflendirilen Hz. İdris için "Hz Âdem'den sonra ilk defa eli kalem tutup yazan o

[26] Şanver, *Kur'an da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, 30-31.
[27] Köylü - Altaş, *Din Eğitimi*, 63.
[28] Köylü - Altaş, *Din Eğitimi*, 68-69-70-71.
[29] El-Bakara 2/31-33."

olmuştur" ifadesi kaynaklarda geçmektedir.[30] Bu ifade Hz. Şît'in bir yazma faaliyetinde bulunmadığını, Hz. Şît'e verilen vahyin sözlü olarak muhafaza edildiğini göstermektedir. Buradan yola çıkarak ilk çağlarda öğretimin sözel olarak yapıldığı ve muhafazasının da zihinsel tekrar (ezberleme yoluyla tekrar) ve tebliğ metoduyla sağlandığı çıkarımında bulunulabilir.

Eğitim faaliyetleri, öğretim metotları çeşitlenerek ve şekillenerek günümüze kadar gelmiştir. Eğitimin muhatabının insan oluşu, insanınsa statik bir varlık olmayışı, beklentilerinin karşılanması arzusuyla hareket etmesi bu çeşitliliği elzem hale getirmiştir. Bireyi, eğitim sürecinde öğrenmeye güdüleyen eğitimciler ve eğitim kurumları istek ve beklentilere uygun içerikler üretme gayesiyle eğitim öğretim faaliyetlerini şekillendirmişlerdir. İlk dönemlerden itibaren yürütülen eğitim-öğretim faaliyetleri aşağıda belirtilmiştir:

1.2.1. Tunç Çağı

MÖ 3300 ila MÖ 1200 yıllarını kapsayan Tunç Çağı'nda yazının bulunuşundan sonra ilk olarak okuma-yazma eğitiminin verildiği, sonrasında din, felsefe, matematik, astronomi gibi spesifik eğitim modellerinin uygulandığı görülmüştür. Çağın köklü kültür coğrafyalarından olan Mısır'da, tıp, biyoloji gibi dalların yanında güreş ve binicilik gibi sportif faaliyetlerinde eğitim müfredatında yerini aldığı, ilkokulda alfabe ve kelime ezberlemeye yönelik bir eğitim verilmesinin ardından öğrencilerin metinleri yazmaya başladıkları[31] öğretmenlerin dil öğretimini kuvvetlendirmek maksadıyla edebî parçaları ezberlettikleri bilinmektedir.[32]

1.2.2.1. Antik Yunan

MÖ 1000 ila MÖ 323 yılları arası varlığını sürdüren uygarlık, dil öğretiminde sembollerle kelime ezberleme yöntemini kullanmış, mensuplarının seçkin bireyler olabilmesi için okuma yazma öğrenimine önem vermiştir. Homeros'un destanlarındaki güçlü, erdemli savaşçıları, çocuklara rol model edindirmeyi amaçlamışlardır. Dönemin yükseköğretim kurumlarında ders veren Sofistler "En yararlı bilgiye sahip olan, diğerlerine

[30] Ferruh Kahraman, "Kutsal Kitapların Sayısı: İlk Sahifeler ve Önceki Kutsal Metinler", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50/50 (31 Aralık 2020), 11.
[31] Fatma Bağdatlı Çam, "Eğitim Sisteminin Ortaya Çıkışı ve Antik Yunan Eğitim Anlayışının Temelleri", *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 5/2 (26 Haziran 2016), 630-631.
[32] Halil Fikret Kanad, *Pedagoji Tarihi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1963), 1/9.

öğretmelidir." ilkesiyle ayrım yapmadan eğitim vermiş, bu durum Sokrates ve öğrencisi Platon tarafından eleştirilmiştir. Platon ise felsefe okulu Akademia'da felsefe, geometri, matematik ve astronomi alanında eğitim vermiştir.[33]

1.2.2.2. Antik Roma

Bu dönem eğitimindeki asıl gaye, aileye disiplinli bir birey kazandırmaktır. Roma'nın geleneksel eğitim anlayışında, fizikî eğitime öncelik verilmiş, silah talimi ve binicilik eğitimini ön planda tutularak gündelik yaşam üzerine kurulu bir eğitim modeli benimsenmiştir.[34] Bu dönemde "Ludus" adı verilen ilkokullarda öğrenciler önce harfleri yazar, hece ve kelimeleri kavradıktan sonra metni okuma ve ezberleme yolunda ilerlerlerdi.[35]

1.2.2.3. Bizans

Bizans'ta krallar, birçok okul yaptırmıştır. Okula başlayan çocuklara önce gramer öğretilmiş, her öğrencinin her gün elli dize Homeros (İlyada ve Odysseia destanlarının yazarı, derleyicisi) ezberlemesi ve ona yönelik düşünceleri okuması beklenmiştir. Okuldaki son yıllarda ise müfredata; felsefe, aritmetik, geometri, müzik ve astronomi gibi ilimler dahil edilmiştir.[36]

1.2.2. İslam Öncesi Arap Toplumu

Bu dönemde eğitim, bilimsel manada gelişmediği gibi, Arap yazısı da yaygın ve gelişmiş durumda değildir. Yazı şehirlilerce bilinen bir sanat olarak görülmekte, bazı Mekkelilerin ticaret için gittikleri şehirlerde yazıyı öğrendikleri nakledilmektedir.[37] Eğitimde ve iletişimde söze dayalı bir kullanım mevcuttur.[38]

Arapların duygu ve düşüncelerini edebî tarzda ifade etmeleri şiir sanatında ustalaşmalarını sağlamıştır. Ukaz gibi şöhret bulmuş panayırlarda bu şiirler seçici kurul tarafından değerlendirilmiş, seçilen şiirler keten bezinden yapılan tomarlara yazılmış,

---

[33] Bağdatlı Çam, "Eğitim Sisteminin Ortaya Çıkışı ve Antik Yunan Eğitim Anlayışının Temelleri", 638.
[34] Derya Çığır Dikyol, "Antik Roma'da Bir Statü Göstergesi Olarak Eğitim", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23/3 (30 Eylül 2021), 1032.
[35] "Antik Roma'da Eğitim", *Vikipedi*, 05 Mayıs 2022.
[36] İbrahim Caner Türk, "Bizans Eğitim Müessseselerinin Osmanli Eğitim Müesseselerine Tesiri", *Kesit Akademi Dergisi* 14 (01 Nisan 2018), 100.
[37] Ahmet Çelebi - Ali Yardım, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi* (İstanbul: Damla Yayınevi, 1976), 23.
[38] Köylü - Altaş, *Din Eğitimi*, 26.

altın suyuna batırılmış tomarlar Kâbe duvarına asılmış[39] "beğenildiği için herkesin görebileceği bir yere asılan, sergilenen şiirler" anlamındaki "Muallakât" geleneği böylelikle ortaya çıkmıştır. Günümüze ulaşan şiirlere bakıldığında Arap yarımadasının neresinde yazıldığı fark etmeksizin hepsinin fasih bir dil ile kaleme alındığını söylemek mümkündür.[40]

Söze dayalı edebiyatın gelişmiş olduğu bu dönemde, şiirlerin hafızaya yerleştirme(ezber) yoluyla aktarıldığı bilgisinden hareketle ezber metodunun yaygın olarak kullanıldığı çıkarımında bulunulabilir.

1.2.3. Hz. Peygamber Dönemi

Hz. Peygamber'in risâlet öncesi yaşamında da üstün ahlaklı; dürüst, güvenilir ve saygın bir şahsiyet olduğu bilinmektedir. Hz. Hatice, ticaret kervanlarını komuta ve himaye edecek güvenilir bir tüccar arayışındayken tavsiye edilen ismin Hz. Peygamber olması buna örnektir. Kâbe hakemliği meselesinde sergilediği eşitlikçi tutumda bu kanının ispatı niteliğindedir. Hz. Peygamber gençlik yıllarını, halkın güven duygusunu kazanarak geçirmiş, kendisine "el Emin" denilmiştir. Cahiliye toplumunda, zulüm ve haksızlığa mani olmak, toplumda huzur ve güveni ihdas etmek maksadıyla kurulan Hılfü'l-Fudûl'a katılmıştır.[41] Verilen bu misaller ahlakî eğitimin, örtük öğrenme ve öğretme metoduna örnektir.

Hz Peygamber'in eğitim faaliyetleri, Mekke ve Medine dönemi olarak ele alınabilir. Mekke döneminde eğitim faaliyetleri, ilk vahyin nüzulünden sonra iman edenlerle gizlice başlamış, açıktan davetin başlaması ve Müslüman nüfusun artışıyla Erkam adlı sahabenin evi mü'minlerin buluşma noktası haline gelmiştir. Hz Peygamber emir ve yasakları burada inananlarla paylaşmış ve Dârü'l Erkam adı verilen bu mekân, Müslümanların ilk eğitim yuvası olmuştur. Vahiyler bu mekânda okunmuş, yazıya geçirilmiş ve ezberlenmiştir. Hicret öncesi Medine'ye öğretmen olarak gönderilen Mus'ab b. Umeyr'in de Dârü'l Erkam'da yetiştiği bilinmektedir.[42]

---

[39] Bilal Sambur, "Yedi Askı Şiirleri (Muallakalar)", *Istanbul Journal of Arabic Studies* 3/2 (12 Aralık 2020), 315-316.
[40] "Muallakāt", *TDV İslâm Ansiklopedisi*(Erişim 27 Aralık 2022).
[41] M. Ali Kapar, "Hz. Peygamber'in Güvenilirliği", *İSTEM* 1 (01 Haziran 2003), 40.
[42] Yasin Yılmaz, "Hz. Peygamber Dönemi Eğitimine Genel Bir Bakış", *Dini Araştırmalar* 15/40 (01 Haziran 2012), 208.

Mekkeli müşriklerin, Müslümanlara yönelik kötü tutum ve davranışları tahammül edilemez seviyeye gelince, Hz Peygamber tebliğ görevinin inkıtaa uğramaması için inananlarla Medine'ye hicret etmiş, böylece tebliğin Medine dönemi başlamıştır. Özgürce ibadet etmek gayesiyle inşa edilen Mescid-i Nebevî birçok amaca hizmet etmiş, mescidin kuzey yönünde Müslümanların ilim tahsil etmesi, evi olmayan sahabelerin barınması için "Suffa" adı verilen bir bölüm tahsis edilmiştir. Sayıları 70 ila 400 arasında değişen Ashab-ı Suffa Hz. Peygamber'in ilim halkasında bulunmuş, İslâm'ı diğer insanlara öğretecek çekirdek zümre bu şekilde kurulmuştur.[43]

Vahyin nâzil olduğu esnada, Mekke'de okuma yazma bilenlerin sayısı 17 iken[44] vahyin gelişi, Müslümanların vahiy kâtipliği yapma, hadis-i şerifleri yazma arzusu[45] Bedir savaşında alınan esirlerin, sahabeye okuma- yazma öğretme karşılığında hürriyetlerine kavuşmaları, Müslüman okur-yazar oranını artırmıştır. Suffa dışında Medine'nin farklı mahallelerinde "küttab" adı verilen mektepler kurulmuş burada çocuklara Kur'an öğretimi yapılmış, dini bilgiler verilmiştir.[46] Ayrıca ilkokul niteliğinde "Dâru'l Kurrâ" adı verilen okullar açılmıştır. Mekreme b. Nevfel'in evinde bulunan Dâru'l Kurrâ'da bunun bir örneğidir. Hz Peygamber sık sık bu okula gitmiş, eğitim- öğretime nezaret etmiştir.[47] Hz. Peygamber, okul çağı ile sınırlı kalmamış; eğitimin beşikten mezara, hayat boyu devam eden bir süreç olmasından hareketle, konuşmayı öğrenen küçük çocuklara özlü sözler öğretmiş, bazı ayetleri tekrarlatmıştır.[48]

Hz Peygamber ilim tahsiline önem vermiş: "Kim bir yola ilim aramak üzere giderse Allah onun için cennete giden yolu kolaylaştırır ve şüphesiz melekler ilim öğrencisinin rızasını istedikleri (veya) ondan razı oldukları için kanatlarını indirirler. Yine şüphesiz göktekiler ve yerdekiler, hatta sudaki balıklar bile ilim talibi için istiğfar ederler. Keza gerçekte âlim adamın âbid kişiden üstünlüğü gök ayının diğer yıldızlardan üstünlüğü gibidir."[49] Buyurmuştur.

---

[43] Köylü - Altaş, *Din Eğitimi*, 27.
[44] Köylü - Altaş, *Din Eğitimi*, 25.
[45] Çelebi - Yardım, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, 23.
[46] Mustafa Öcal, *Osmanlı Devleti Eğitim Sistemi* (Bursa: Emin Yayınları, 2017), 20.
[47] Yılmaz, "Hz. Peygamber Dönemi Eğitimine Genel Bir Bakış", 211.
[48] İsmail Sağlam, *İslam ve Batı Eğitiminde Okul Öncesi Eğitimi* (Nilüfer, Bursa: Emin Yayınları, 2019), 44.
[49] Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1982), 1/385.

Hz Peygamber'in eğitiminde gaye, "iyiliği emredip kötülükten sakındırmak" olmuştur. "Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin ve işlerde uygunluk gösterin."[50] Buyurmuş, konuşurken kısa ve öz, açık ve anlaşılır cümleler kurmuş, muhatabının anlayacağı seviyeye inerek tebliğde bulunmuştur. Bazen muhatabında merak uyandıracak bir soruyla tebliğe başlamış, muhataplarının da sorular yöneltmesini beklemiş, sorular ve olaylar karşısında fevrilikten kaçınarak sabır ve anlayış göstermiştir. Yanlışında ısrar eden Müslümanın empatik tutum geliştirmesini ve bu sayede kötülükten nehy olunmasını sağlamıştır. O'nun olay ve durumları muhatabının anlayacağı üslupta açıklayışına dair bir örnek aşağıda verilmiştir:

Ebu Hureyre'den nakledilen bir hadise göre Ferâza kabilesinden biri Rasulüllah'a gelerek:

> *-Ya Rasulallah! Karım simsiyah bir çocuk doğurdu. Bunun benden olduğunu kabul etmedim" der.*
>
> *Hz. Peygamber muhatabına;*
>
> *- Senin deven var mı?*
>
> *- Evet*
>
> *- Rengi nedir?*
>
> *- Kırmızı!*
>
> *- Alacaları da var mı?*
>
> *- Yer yer alacaları da var!*
>
> *-Bu ona nerden gelmiş?*
>
> *- Soyuna çekmiş olabilir!...*
>
> *- İşte bu çocuk da soyuna çekmiş olabilir!..*[51]

Yukarıdaki misalde de görüldüğü gibi Hz Peygamber, eğitim faaliyetinin nebevî hali olan tebliğ vazifesinde; somuttan soyuta, basitten karmaşığa, bilinenden bilinmeyene, örnek

[50] Mehmed Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1989), 13/6089.
[51] Abdullah Feyzi Kocaer, *Sahîh-i Buharî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh* (Konya: Hüner Yayınları, 2003), 2/342.

olay, model olma, gösterip yaptırma, özendirme yahut sakındırma gibi eğitim metotlarını kullanarak öğretimini daha etkin hale getirmiştir.[52]

Hz. Peygamber dönemi eğitim faaliyetleri Mekke ve Medine şehirleri ile sınırlı kalmamıştır. Muaz b. Cebel, Hz Peygamber tarafından mekteplere müfettiş tayin edilerek Yemen'e gönderilmiş, burada köy köy gezerek mektepler kurmuştur. Ebû Mûsâ el-Eş'arî Basra'da, Abdullah b. Mes'ûd Kûfe'de, Abdullah b. Abbas ise Mekke'de Kur'an öğretimi yapmıştır.[53]

1.2.4. Hulefâ-i Râşidîn Dönemi

Hz. Ebû Bekir'in halifeliği ile başlayıp Hz. Hasan'ın vefatıyla son bulan döneme Hulefâ-i Râşidîn dönemi denir.[54] Bu dönem eğitim faaliyetleri, Hz Peygamber dönemi eğitim faaliyetlerinin devamı niteliğinde olup çalışmalar kitlesel ve çevresel olarak genişletilmiştir. Hz. Ebu Bekir'in halifeliği döneminde yapılan Yemâme savaşında birçok hâfız şehit düşünce, Kur'an'ın cem edilmesi (bütün Kur'an ayetlerinin toplanıp bir araya getirilmesi) kararı alınmış, bu görevin başkanlığına Hz. Peygamber'in önde gelen vahiy kâtiplerinden Zeyd b. Sâbit getirilmiştir. Zeyd b. Sâbit'in başkanlığında toplanan heyet, yassı taşlardan, hurma dallarından ve hâfızların ezberlerinden topladıkları ayetleri, iki kapak arasında toplayarak "Mushaf" haline getirmiştir.[55] Hz. Ömer'in hilafet yıllarında İran, Mısır, Suriye, Mezopotomya fethedilmiş, Mushaflar çoğaltılmış, inşa edilen mescitlerde, eğitim-öğretim faaliyetlerine başlanmıştır. Ayrıca doğu ve batıda mektepler kurulmuş, çocuklara yazı ve kıraat eğitimi verilmiştir.[56] Bunların yanı sıra; ensab, şiir, darb-ı mesel, binicilik, yüzme ve atıcılığın müfredatta yer alması istenmiş, altı yaşına gelmiş kız ve erkek çocuklarının statü farkı gözetilmeksizin eğitim görmeleri sağlanmıştır.[57]

---

[52] Ramazan Gürel, "Hz. Peygamberin(s.a)Eğitim-Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke ve Metotlar", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 1/2 (2015), 127-130.
[53] Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları* (Bursa: Aksa Yayınları, 1997), 38.
[54] Mehmet Bahaüddin Varol, "Hulefâ-I Râşidîn Dönemi Eğitim ve Öğretim Faaliyetlerine Genel Bir Bakış", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/10 (01 Kasım 2000), 483.
[55] Mehmet Altuntaş, "Kur'an'ın Mekke'de Yazılması ve Medine'de Çoğaltılması Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (27 Aralık 2018), 275.
[56] Varol, "Hulefâ-I Râşidîn Dönemi Eğitim ve Öğretim Faaliyetlerine Genel Bir Bakış", 485.
[57] Yılmaz Çelik, "Hz. Ömer'in Devlet Yönetiminde Sosyal Hizmet Uygulamaları" (Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2-3 Kasım 2017), 364.

Hz. Ömer'in Mescid-i Nebevî'nin bünyesinde eğitimin kültürel boyutuna yönelik "Buteyha/Betiha" adı verilen bir revak yaptırdığı da bilinmektedir.[58] Hz. Osman'ın hilafeti döneminde Mushaf; Mekke, Kûfe, Basra, Şam gibi İslam beldelerine gönderilmek üzere istinsah edilmiş, çoğaltılan bu nüshalara, Hz. Osman'a ithafen Mushaf-ı Osman denilmiştir.[59]

Derslerin işlenişi ise şöyledir: Her küttâb öğrencisinin kendisine ait bir levhası bulunur, öğrenilen bilgiler bu levhalara yazılarak ders bitiminde "icâne" denilen kapların içinde yıkanır. Müfredatta, ayet, hadis ve dini ifadeler ağırlıklı olduğundan, bu su kutsal kabul edilir, kazılan çukurlara dökülür. Dönemin en önemli öğrenme metodu ezber olduğundan levhalara yazılan ayet, hadis, darb-ı mesel ve şiirlerin öğrenciler tarafından ezberlenmesi istenir.[60]

Bu dönemde eğitim, sadece inanç boyutuyla ilintili değil, yaşamın tüm alanlarına yöneliktir. Hedef; inancı sağlam, kendi iç âleminde huzurlu, kişiler arası ilişkilerinde de uyumlu bireyler yetiştirmektir.[61]

1.2.5. Emevîler Dönemi

Hulefâ-i Râşidîn'den sonra, doksan yıllık bir süreyi kapsayan Emevîler dönemi başlamıştır. Emevîler devrinde İslâm Kültür ve Medeniyetinin gelişmesine büyük katkılar sağlanmış; müzik, edebiyat, dil, eğitim-öğretim, şehirleşme ve mimaride mühim adımlar atılmıştır.[62]

İlk Emevî halifesi Hz. Muaviye'nin ilköğretime çok önem verdiği, Emsar adı verilen büyük yerleşim birimlerinin her mahallesine ayrı ayrı küttâblar açtırdığı bilinmektedir. Ancak sonraki dönemlerde devlet, eğitim faaliyetlerinden el çekmiş, sivil girişimler ön plana çıkmıştır. Bu dönemde büyük mescitlerde ilim adamları etrafında halkalar oluşmuş, isteyen istediği halkada eğitim-öğretim faaliyetlerine katılma imkânı yakalamıştır. Hatta bir ilim halkasında ders veren öğretmen başka bir ilim halkasına katılabilir, oradan da

[58] Mahmut Dündar, "Erken Dönem İslamî Eğitim", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/32 (2014), 294.
[59] Ziya Şen, "Hz. Osman Döneminde İstinsah Edilen Mushafların Akibeti", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (02 Aralık 2015), 31.
[60] M. Mahfuz Söylemez, "İslâm'ın Erken Döneminde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri", *Dini Araştırmalar* 5/13 (01 Haziran 2002), 63.
[61] Dündar, "Erken Dönem İslamî Eğitim", 298.
[62] Adnan Kara, "Emeviler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı", *Turkish Academic Research Review* 3/1 (15 Haziran 2018), 177.

istifade ederek kendini geliştirme imkânı bulabilirdi. İsterse ilim halkasını fesh ederek öğrencileriyle beraber diğer bir ilim halkasına bağlanabilirdi.[63]

Emevîler döneminde İskenderiye; tıp, kimya ve felsefe bilimlerinin merkezi haline gelmiş, farklı yerlerden gelen talebeler, ilim tahsili için İskenderiye'yi seçmiştir. Hz. Muaviye'nin torunu Halid'in de ilme düşkün bir kimse olduğu, kimyaya; şiirle terennüm edecek seviyede hâkim olduğu söylenmektedir. Ayrıca dedesinin kurduğu kütüphaneyi genişleterek zenginleştirdiği nakledilmektedir.[64] Yabancı kaynaklardan Arapçaya ilk tercüme faaliyetleri de yine onun zamanında yapılmış, İskenderiye akademisinden Arapça bilen bazı âlimler Şam'a davet edilerek kimya, tıp ve astronomi alanlarına ait Yunanca ve Koptça eserler Arapçaya tercüme edilmiştir.[65]

1.2.6. Abbasîler Dönemi

Abbasî halifeliği eğitim- öğretim faaliyetlerine büyük önem vermiş, kız ve erkek çocukları "küttab" adı verilen okullarda altı yaşından itibaren sınıf ve statü farkı gözetilmeksizin eğitim-öğretime tabi tutulmuşlardır. Bu okullarda okuma-yazma, nahiv, Kur'an, hadis, aritmetiğin temel kuralları ve şiir öğretilmiş, ezber becerilerine ehemmiyet verilmiştir. Eğitim merkezinde Kur'an'ın hıfzedilmesi yer almış, temel eğitimini tamamlayan öğrenciler ilahiyat, fıkıh, tabakat, edebiyat, lügat ve belagat dersleri alarak bir üst seviyeye geçmişlerdir.[66]

Abbasî halifeliği Buhara'ya bağlı Afşina, Tavavis, Zendene ve Nur kasabaları başta olmak üzere birçok kasabaya mescid ve ribâtlar inşa ederek buraları ilim tahsil edilen medreseler haline getirmiştir. Bu medreseler Orta Asya ve Türk dünyasında yaygınlaşmış, Orta Asya Türk-İslam Medeniyetinin istifadesine sunulmuştur.[67] Afşina'da dünyaya gelen İbn Sina, hâfızlığını bu medreselerde ikmal etmiş, Astronomi bilgini

[63] Söylemez, "İslâm'ın Erken Döneminde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri", 65-66.
[64] Fatih Erkoçoğlu, "Emevîler Döneminde Beşerî Bilimler", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/3 (30 Aralık 2019), 56-57.
[65] "Beytülhikme", TDV İslâm Ansiklopedisi (Erişim 06 Aralık 2022).
[66] Yusuf Polat, *Bir Eğitim ve Tercüme Kurumu Olarak Beytü'l-Hikme* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 63-64.
[67] Mehmet Emin Şen, *Abbasîlerin İkinci Döneminde Siyasi ve Kültürel Alanda Türkler* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 318.

Amâcûr Türkî, Büyük âlim Birûnî, Med-cezir olaylarını keşfeden astronomi ve Hadis Âlimi Ebû Ma'şer el-Belhî de bu medreselerden yetişmiştir.[68]

Abbâsîler yazma eserlerin fiyatları yüksek olduğundan ve herkesin kitap alma imkânı bulunmadığından kütüphane vasfıyla Beytü'l Hikme'yi kurmuşlar, öğrencilerin yeme-içme, barınma ve kişisel ihtiyaçlarını karşılamışlardır.[69]

Halife Hârûnürreşîd zamanında temelleri atılan, Me'mun döneminde sistemli bir yapıya kavuşan bünyesine rasathane, akademi ve hastane barındıran Beytü'l Hikme(Hizânetü'l Hikme)[70] ilim ve kültür çalışmalarında zirve noktaya ulaşılmasında önemli rol oynamıştır.[71] Halife Hârûnürreşîd buradaki kaynakları zenginleştirmek için çaba sarf etmiş, bazen cizye olarak kitap almıştır.[72]

Emevîler döneminde başlayan tercüme faaliyetleri Abbasîlerle hız kazanmış, Halife Hârûnürreşîd devrinde Süryânîce, Grekçe ve Sanskritçe birçok eser Arapçaya çevrilmiş, Ankara ve Ammuriye'ye düzenlenen sefer ve fetihler sonucu burada bulunan kıymetli eserler Beytü'l Hikme'ye naklettirilmiştir. [73]

1.2.7. İslâmiyet Öncesi Türk Devletleri

Konar-göçer yaşam süren Türk Devletleri, bu hayat biçimine uygun yazı, sanat, mimarî ve ekonomi geliştirmişlerdir. Eğitim, göçebe hayatın çetin şartlarına uyum sağlama ve başa çıkmayı öğrenme üzerine kurulmuş, sözlü kültür; edebiyat ve sanatta varlığını göstermiştir. Köktürkler yazıyı kullanmış, Uygurlar ise matbaa ile Türk ve dünya eğitimine yön vermişlerdir.[74] Sözlü kültürün sonraki kuşaklara aktarımı hafızada muhafaza ile olacağından bu dönemde de ezber metodunun kullanımından söz edilebilir.

1.2.8. Selçuklular Dönemi

Türkler, Anadolu'da sistemli eğitimin temelini Selçuklu Devleti ile atmıştır. Tuğrul Bey'den itibaren İslâm dünyasının her köşesine; cami, medrese, tıp mektebi, imârethane,

---

[68] Şen, *Abbasîlerin İkinci Döneminde Siyasi ve Kültürel Alanda Türkler*, 387-401-427.
[69] Çelebi - Yardım, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, 103-104.
[70] Polat, *Bir Eğitim ve Tercüme Kurumu Olarak Beytü'l-Hikme*, 62-63.
[71] "Beytülhikme".
[72] "Hârûnürreşîd", TDV İslâm Ansiklopedisi (Erişim 06 Aralık 2022).
[73] "Hârûnürreşîd".
[74] Servet Hali - Selcan Rencüzoğulları, "İslamiyet Öncesi Dönemde Türklerde Eğitim", *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/17 (02 Ağustos 2017), 435.

kervansaray gibi eğitim müesseseleri inşa edilmiştir. Şehirlerin temeli, bu eğitim-öğretim mekânları ile atılmış, çarşı ve mahalleler bu külliyeler etrafında kurulmuştur.[75] Sultan Alparslan devrinde âlim ve talebelerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere vakıfların kurulmasıyla bu gelenek İslâm ülkelerine yayılmıştır. Şehzâdelerin yetiştirilmesi için kurulan atabeylik, halkın; sanat, ticaret, ekonomi gibi alanlarda geliştirilmesi amacıyla kurulan ahilik uygulaması da bu dönemin eğitim-öğretim faaliyetleri arasındadır.[76] Selçuklu sultan ve meliklerinin şiir ve edebiyatta mahir oldukları, Farsça şiir yazdıkları kaynaklarda mevcuttur. Sultan Sancar'ın yeğeni Sultan Mahmud'un on üç yaşında tahta çıktığında, Farsça, Arapça dillerinde ve edebiyatta yetkin olduğu, iyi bir tarih kültürüne vakıf olduğu ulaşılan bilgiler arasındadır. Bu bilgiler atabeylik uygulamasının kalite ve verimliliğini gösterir niteliktedir.[77]

Selçuklu Devleti, medreseler sayesinde ilmi koruyup yayarak bilgin sayısını artırmış, bu irfan ordusu sayesinde, dönemin tehdit unsurları olan Şi'i Fâtımîlerin düzenledikleri Sünnîlik karşıtı propagandaların, İslâm dünyasını ve devlet otoritesini sarsmasını engellemiştir.[78] Selçuklu baş veziri Nizâmülmülk, Sultan Alparslan zamanında, bu yıpratma hareketini etkisiz kılmak, ehl-i sünnet inancını pekiştirmek ve devlet kadrolarında istihdam edilecek görevliler yetiştirmek üzere medreseler açmış, Sultan Melikşah devrinde, Irâk-ı Arab, Irâk-ı Acem, Horasan, Mâveraünnehir, Suriye ve çeşitli Anadolu şehirlerinde medreseler kurmaya devam etmiştir ve bu medreselere onun adına nispetle "Nizamiye Medresesi" denmiştir.[79] Nizamiye Medreseleri, ilkokul çağından üniversite çağına kadar geniş bir eğitim yelpazesine sahiptir. Bu sistemli eğitim modeli hem İslâm dünyasına hem de batıda açılan medreselere ilham kaynağı olmuştur.[80]

İlki Nişabur'da açılan Nizamiye Medreselerinin en şöhret bulanı Bağdat Nizamiye Medresesi olmuştur. Medreselerde görev yapacak müderrisler, Eş'ari mezhebine mensup

[75] Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti* (Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, 1980), 331-335.
[76] Mehmet Birekul, "Anadolu Selçuklu Devletinde Eğitim ve Konya Medreseleri", *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 5 (2018), 87.
[77] Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 340.
[78] Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 332.
[79] Birekul, "Anadolu Selçuklu Devletinde Eğitim ve Konya Medreseleri", 87.
[80] Cihan Piyadeoğlu, "Nizâmiye Medreselerinin Kuruluşu ve Önemi", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 8 (09 Ekim 2018), 132.

Sünnîlerden, vezir divânının kararı ve sultanın onayıyla seçilmiş, ölünceye kadar ders vermekle görevlendirilmişlerdir.[81]

Nizamiye Medreselerinin kurulmasından önce ilim tahsil etmek isteyen talebeler, farklı alanlarda ihtisas yapmak için şehir şehir dolaşmak mecburiyetinde kalıyor bu durum hem zaman kaybı yaşamalarına hem de ekonomik anlamda sıkıntıya düşmelerine sebep oluyordu. Nizamiye Medreseleri, bütüncül yaklaşımla eğitimi planlayarak bu dağınıklığı gidermiş ve sahasında uzman müderris kadrosuyla, öğrencilerin farklı alanlarda ihtisasının önünü açmıştır.[82] Mütehassıs müderrislerin görev yaptığı Bağdat Nizamiye Medresesinin rektörlüğüne, Nizâmülmülk tarafından aynı medresede eğitim görmüş henüz otuz yaşındaki Gazzâlî getirilmiş, Gazzâlî bu medreselerde bir müddet hizmet etmiş ardından yerine kardeşini tayin edip görevden ayrılmıştır.[83] O, âlimin gayesinin statü ve mevki elde etmek olmaması gerektiğini vurgulamış, ilmiyle dünyalık istememesi gerektiğini belirtmiş[84] görevden ayrılmasında da bu fikri etkili olmuştur.

Medreselerde, müderrislerin ihtisas alanlarına bağlı olarak İslâmî ilimlerin yanında matematik, astronomi, felsefe ve tıp gibi alanlarda da eğitim verilmiştir.[85]

Nizamiye Medreselerinde farklı öğretim metotları kullanılmıştır. Müderrislerin kullanacakları yönteme karar vermede serbest oldukları, bazı müderrislerin, talebelere metin okuması yaptırdığı sonrasında metin üzerinde tartışma metodunu kullanarak öğrenciyi merkeze alan bir eğitim benimsedikleri[86] bazı müderrislerin ise ezbere dayalı, her öğrencinin kendi hızında ilerlediği bir yöntem benimsedikleri görülmüştür.[87]

1.2.9. Osmanlı Dönemi

Osmanlı, eğitim-öğretime büyük ehemmiyet vermiş, kuruluş döneminde ilkokul seviyesinde eğitim veren "muallimhane", "mektep", "daru's-sıbyan" gibi isimlerle anılan okullar inşa ettirmiştir. Çocukların Kur'an-ı Kerim okumayı, dört işlem yapmayı ve gündelik hayatta ihtiyaç duyacakları bilgileri öğrendikleri bu mektepler; bazen camilerin

[81] Beytullah Kaya, "Nizamiye Medreseleri ve Eğitim Geleneği", *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/14 (30 Haziran 2019), 55.
[82] Kaya, "Nizamiye Medreseleri ve Eğitim Geleneği", 57.
[83] İbrahim Agâh Çubukçu, "Gazzalî ve Felsefesi", *Belleten Dergisi* 50/198 (20 Aralık 1986), 621,625.
[84] Mustafa Köylü - Ahmet Koç, *Klasik İslam Eğitimcileri* (Rağbet Yayınları, 2017), 298.
[85] Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 333.
[86] Kaya, "Nizamiye Medreseleri ve Eğitim Geleneği", 55.
[87] Asad Talas - Hüseyin Izgar, "Nizamiye Medresesi ve Tarifi", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 4/4 (01 Mayıs 1995), 599.

bir bölümünde, bazen de cami, kütüphane, hamam gibi hücrelerden oluşan külliyelerin içinde müstakil olarak inşa edilmiştir.[88]

Osmanlı'da eğitim çağı gelen (dört yaş, dört ay, dört gün) çocuklara mektebe başlayacakları gün en güzel kıyafetleri giydirilir, mektep öğrencileri tarafından ilâhiler ve dualar okunup "âmin" çekilir, öğrenciler büyük bir coşkuyla mektebe getirilerek hocasının huzurunda besmele ile derse başlardı. Bu uygulamaya "âmin alayı" yahut "bed-i besmele merasimi" denilirdi.[89] Sıbyan mektepleri müfredatına, ilerleyen dönemlerde; ilmihal, yazı, tevcid, giriş seviyesinde fen, coğrafya ve tarih dersleri eklenmiştir.[90] Sıbyan mekteplerinde yaygın olarak okutulan "Sübha-i Sıbyân" adlı ders kitabının, Arapça kelimelerin Türkçe karşılığının kolay ve zevkli bir biçimde öğrenilmesini sağlayan, eğitici ve ezberi kolay bir eser olduğu nakledilmektedir.[91] Osmanlı'da eğitim, ilk kademe olan Sıbyan Mektepleri ile sınırlı kalmamış, sonraki devirlerde ortaokul seviyesinde İdadîler, lise seviyesinde Sultanîler, halkın yaygın eğitim kurumları olan Âhi ocakları ve tekkeler açılarak eğitimin kapsayıcılığı artırılmıştır.[92]

Osmanlı beyliğinin hızla büyümesi ve devlet olma yolunda ilerlemesi sonucu İznik'te açılan ilk medresenin ardından[93] I. Murad ve Yıldırım Bayezid dönemlerinde yeni medreseler açılmış, adlî alanlarda yeni kurumlar oluşturulmuştur. II. Murad devrinde Bursa ve Edirne gibi şehirlerde büyük medreseler inşa edilmiş, Saadettin Taftazâni, Seyyid Şerif Cürcâni gibi âlimler Osmanlı medreselerinde görev almış, sahip oldukları ilmî ve felsefî birikimleriyle medreselerdeki eğitime katkı sağlamışlardır.[94]

Fatih'in, İstanbul'un fethi sonrası sekiz medreseden oluşan, sekiz avlu anlamına gelen "Sahn-ı Seman" adıyla bilinen yükseköğretim seviyesindeki medresesi, Osmanlı eğitim tarihinde bir dönüm noktasının başlangıcı kabul edilir.[95] Fatih devrinde, müspet ilimlere rağbet artarken felsefî ve ilmî yaklaşım ön planda yer almıştır. Bu dönemde tefsir, hadis,

[88] Öcal, *Osmanlı Devleti Eğitim Sistemi*, 32.
[89] Öcal, *Osmanlı Devleti Eğitim Sistemi*, 78.
[90] Öcal, *Osmanlı Devleti Eğitim Sistemi*, 83.
[91] Mefail Hızlı, "Osmanlılarda İlköğretimin Tarihi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12 (01 Eylül 2008), 94.
[92] Feyyat Gökçe, *Değişme Sürecinde Devlet ve Eğitim* (Ankara: Tekağaç Kitap Basım, 2005), 189-190.
[93] Fahri Unan, "Medreseler ve Osmanlı Merkezî Yönetimi", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/9 (01 Şubat 2004), 2.
[94] Sefa Yıldırım - Ümit Kılıç, "Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim" 22 (2018), 604.
[95] Öcal, *Osmanlı Devleti Eğitim Sistemi*, 260.

fıkıh, kelâm, edebiyat ağırlıklı olmakla beraber astronomi, matematik, tıp alanında da eğitim verilmiş, eserler yazılmış, Latince'den çeviriler yapılmıştır.[96] Öğrencilerin, Seman medreselerine girmeden evvel orta öğretimde hendese ve hesap dersleri almaları sağlanmış, kelam, astronomi, filoloji ve matematik bilgini Ali Kuşçu bu medreselerde eğitim vermek üzere görevlendirilmiştir.[97]

16. yüzyılda, ilim ve irfan yolunu yeniden ihya etmek, eğitim ve öğretim kadrolarına duyulan ta'zimi ikâme etmek gayesiyle ilmiyye kanûnnâmeleri yayınlanmış, müderris ve talebeler uyması gereken kurallar hususunda keskin bir ifadeyle uyarılmıştır.[98]

Kanunî Sultan Süleyman devrinde; siyasî, askerî, ekonomik, mimarî, edebî alanlarda zirve noktaya ulaşıldığı gibi medrese eğitiminde de zirveye çıkılmış, Ebussuud Efendi, Kınalızâde Ali Efendi gibi âlimler Süleymaniye medreselerinde müderrislik yapmışlardır. Süleymaniye medreselerinde Gazzâlî, Teftazânî, Cürcânî, Kâdi Beydâvî, Zemahşerî gibi âlimlerin klasik metinler haline gelmiş Arapça kitapları takrir edilir, tartışmalar ve soru cevaplar Türkçe olurdu. Dersin işlenişinde anlatım yöntemi önde gelir, hesap, hendese, hey'et, hikmet gibi derslerden oluşan cüz'iyâtlar, belağat, Arap sarf ve nahvi, tefsir, hadis ve fıkıh dersleri okutulurdu.[99]

Medreselerde kitaplar iktisâr (giriş), iktisâd(orta), ve istiksâ (ileri) seviyelerine ayrılır ve kolaydan zora metoduyla öğretim yapılırdı.[100] Medrese tedris geleneğinde, öğrencinin hıfzetmesini kolaylaştırmak için, her ilim dalında manzum eserler yazma uygulaması yürütülüyordu. Mülkiye Mektebi'nde okunan "Kasîde-i Nûniye" buna örnek olarak verilebilir.[101]

Medreselerde verilen eğitimin asıl gayesi; öğrencinin, araştırma ve tartışma metotlarına vâkıf hale gelmesini sağlamak, öğrenciye, mantık ilmini, İslâmi ilimlere uyarlama yetisi

[96] Yıldırım - Kılıç, "Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim", 604-607.
[97] Yıldırım - Kılıç, "Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim", 605-607.
[98] Yasemin Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İlmiyye Kanûnnâmeleri ve Medrese Eğitimi", *Belleten Dergisi* 78/283 (2014), 962.
[99] Öcal, *Osmanlı Devleti Eğitim Sistemi*, 283-286.
[100] Mehmet Öznur Alkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 6/12 (2008), 167.
[101] Alkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", 203.

kazandırmaktır. Metot olarak ayrıca uygulamalı öğretim, tekrar yoluyla öğretim, ezbere dayalı öğretim yöntemlerine de başvurulmuştur.[102]

Osmanlı'nın son dönemi, eğitim açısından, Tanzimat Dönemi, II. Abdülhamit Dönemi, II. Meşrutiyet Dönemi olarak üçe ayrılır: Tanzimat Dönemi rüştiyelerin, II. Abdülhamit Dönemi idadîlerin, II. Meşrutiyet Dönemi ise sultanîlerin dönemi olmuştur. Osmanlı'da Tanzimat dönemi, yeniden yapılanma ve modernleşme hareketinin başladığı, eğitim ve bilimin devlet yönetim ve denetimine alındığı bir dönem olmuş, bu yeni yapılanma ekonomik kalkınma ve siyasi birliğin ilk basamağı olarak görülmüştür.[103]

II. Abdülhamit devri, okul ve okullu birey sayısında en çok artışın yaşandığı dönemdir. Hukuk, Ticaret. Ziraat, Güzel Sanatlar, Maden, Baytar okulları gibi yükseköğretim kurumları bu dönemde kurulmuş, Mülkiye mektebi yapılandırılmıştır. Tanzimat döneminde, din ve ahlak derslerine, rüştiye düzeyine kadar, oldukça az yer verilmiş, idadî ve sonraki düzeylerde bu dersler yer bulamamıştır. II. Abdülhamit devrinde medreseler aslına rücu etmiş, din ve ahlak eğitimi Tanzimat öncesi dönemde olduğu gibi müfredattaki yerini almıştır.[104]

II. Meşrutiyet döneminde, maarif nâzırı Emrullah Efendi "Tuba Ağacı" nazariyesini formüle ederek önceliği yüksekokullara vermeyi, Dârulfünun'u en ileri seviyeye ulaştırmayı teklif etmiş, Sultanîlerden ve Dârulfünun'dan yetişenlerin çoğalmasıyla, halkın, eğitimden yararlanmasının kolaylaşıp yaygınlaşacağını savunmuştur.[105]

II. Meşrutiyet döneminde; orta ve yükseköğretime ağırlık verilmiş, kız öğrencilerin eğitimi için üniversite tahsis edilmiştir. Önceki devirlerde padişaha sunulan itaat ve sadakatin yönü "vatan, millet, kanun" gibi değerlere çevrilmiş, ilkokul düzeyinde eğitim zorunlu hale getirilmiştir.[106]

Akademik kurumsallaşmanın kesintisiz hale gelmesini sağlamak için kurulan Dârulfünun, Askerî Tıbbıye ve Mülkî Tıbbıye bölümlerini "Tıp Fakültesi" adıyla

---

[102] Mehmet Emin Yoluk, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri* (Konya: Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana bilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 76.
[103] Alkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", 14.
[104] Alkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", 16.
[105] Ebubekir Keklik, "Maarif Nazırı Emrullah Efendi ve Tuba Ağacı Nazariyesi: Eğitim Reformuna Nereden Başlamalı?", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/2 (2020), 87.
[106] Alkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", 18.

birimleri arasına eklemiş, daha önce kurulan Ziraat Mektebi, Orman ve Madencilik Mektebi, Lîsan Mektebi, Eczacı Mektebi, Hukuk Mektebi, Sanayi-i Nefîse Mektebi, Mülkiye Mektebi de fakültelere dönüştürülerek üniversite çatısı altında toplanmıştır.[107]

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde hızla gelişen yenidünya düzenine uyum sağlamak için "eğitimin ıslâhı ve dönüşümü" hareketi başlatılmış, II. Mahmut devrinde okuma-yazma bilmeyenler için okuma-yazma faaliyetleri zorunlu hale getirilmiştir.[108]

Osmanlı'nın son döneminde Eğitim Fakültesi Dekanlığı ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Dârülfünun Rektörlüğü yapan İsmail Hakkı Baltacıoğlu, II. Meşrûtiyet dönemi din tedrisatını, milli birlik ve beraberliğin bir dayanağı olarak görmüş, doğru din öğretiminin eğitim bilimlerinden istifade edilerek yapılması gerektiğini vurgulamıştır.[109]

1.2.10. Cumhuriyet Dönemi ve Günümüz Eğitim Sistemi

Cumhuriyet Dönemi Türk Eğitim Sistemi; akılcı ve yararı gözeten bir eğitim felsefesi üzerine inşa edilmiştir. Yönetimde merkezi ve toplumu önceleyen bir anlayışa sahiptir. Cumhuriyet dönemi eğitiminin gayesi eğitimin her basamağında; bilim, teknik, teknoloji, bilimsel düşünce ile değerlerine hâkim, insanlığa saygılı, çevresine duyarlı, vatan sevgisine sahip, devletini başarılarıyla yüceltmeye çalışan bireyler yetiştirmektir.[110]

1924 yılında medreselerden farklı olarak "Tanzimat Mektepleri" ismiyle Batı tarzı okullar açılmış, 3 Mart 1924'te Tevhîd-i Tedrîsât kanunuyla medreseler kapatılarak okullar Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Harf inkılâbı ile yeni duruma uyum sağlayamayan yetişkinlerin Latin alfabesi öğrenmesi için Millet Mektepleri açılmıştır.[111] Sorunlar, Fransa eğitim sistemi örnek alınarak çözülmeye çalışılmış, Fransız düşünür Durkheim'den etkilenen Ziya Gökalp eğitim felsefesine katkı sağlamıştır. John Dewey'in düşüncelerinden etkilenen Avni Başman ve Emin Erişigil gibi isimlerde 1930'lu yıllarda ilkokul sistemini hazırlamışlardır.[112] Köylere öğretmen tahsis etmek amacıyla "Köy

[107] Fuat Aydın vd., *Osmanlı Mektepleri (Bir Modernleşme Çabası Olarak Osmanlı Eğitiminde Yeni Arayışlar)* (Dem Değerler Eğitimi Merkezi, 2021), 50.
[108] Sevcan Şenkaloğlu, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Türk Eğitim Sistemi ve Sorunları", *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi* 6/1 (19 Nisan 2021), 26.
[109] Muhammet Mustafa Bayraktar, *Türkiye'de Din Öğretiminin Tarihi Temelleri Bağlamında Osmanlı Son Dönem Maarif Tartışmaları* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2022), 469.
[110] Şenkaloğlu, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Türk Eğitim Sistemi ve Sorunları", 12.
[111] Şenkaloğlu, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Türk Eğitim Sistemi ve Sorunları", 28-29.
[112] Şenkaloğlu, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Türk Eğitim Sistemi ve Sorunları", 27-28.

Enstitüleri" kurulmuş; köy ve köylüyü kalkındırmak, her yerde ve herkese eğitim anlayışı ile toplumun her kesiminin eğitim faaliyetine aktif olarak katılması sağlanmıştır.[113]

Kapatılan medreselerin yerine din hizmetlerinin sağlanabilmesi için İmam Hatip Mektepleri açılmıştır. 1933-1949 yılları arası din eğitimine yer verilmemiş topluma önderlik edecek, cenazeleri kaldıracak din görevlisi yetiştirilememiştir.[114] 1949'da Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı "İmam Hatip Kursları" açılmış, eğitim süresi 10 ay olarak belirlenmiştir. İstanbul İmam Hatip Kursları Müdürü Celaleddin Ökten bu süreyi yeterli bulmamış, Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri ile yaptığı yoğun görüşmeler sonrası yedi yıl süreli haline kavuşturmuştur.[115] 1951-1952 eğitim yılı itibariyle "İmam Hatip Okulu" adıyla eğitim sistemi içerinde yer bulan kurumların[116] 28 Şubat 1997 süreci ile orta kısmı kapatılmış, katsayı mağduriyeti ile öğrenciler hak kaybına uğramıştır. 2012'de getirilen 4+4+4 sistemi ile İmam Hatip okulları bugünkü haline kavuşmuştur.[117]

[113] Ayşegül Tural, "Türk Eğitim Tarihinde Alternatif Bir Model: Köy Enstitüleri", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 4/2 (05 Haziran 2016), 18-19.
[114] Nedim Öz, "İmam Hatip Liselerinin Topluma Katkıları", *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi* 6/1 (28 Şubat 2022), 95.
[115] Ahmet Koç - Hatice Öztürk, "İki Devir Bir Muallim: Mahmud Celaleddin Ökten", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (01 Aralık 2015), 23-24.
[116] Köylü - Altaş, *Din Eğitimi*, 254.
[117] Fikriye Rana Kara, "Din Eğitimi Bağlamında Kademeli Eğitim Sistemi ve İmam Hatip Ortaokulları", *Talim* 1/1 (01 Haziran 2017), 91.

İKİNCİ BÖLÜM

EZBER

Ezber, Farsça kökenli ber-göğüs, ez-…den kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur.[118]

Göğüs kelimesinin diğer bir anlamı da kalptir. Bu durumda ezber; gönülden istenen, kalpten arzulanan anlamlarını da çağrıştırır.[119] Fransızca'da "apprendre par coeur" yani "kalple öğrenmek"[120] , İngiliz ve Alman dillerinde "kalpten", Arapça 'da ise akıl, bağ kurma anlamına gelir.[121] Ezber sözlükte ise;

- "Herhangi bir öğrenme konusunu ya da algısal gereçleri daha sonra anımsanacak durumda yineleyerek belleğe yerleştirme,
- Bir şeyi olduğu gibi akılda tutma, ezber etme, hıfzetme,
- Bir metni veya bir sözü eksiksiz tekrarlayabilecek biçimde akılda tutma,
- Ezberleme ve akılda tutma yeteneği,
- Ezber edilecek ders" anlamlarına gelmektedir.[122]

Ezberi ayrıca;

- Ulaşılan bilgilerin akıl yoluyla irdelenmeden mutlak doğrular olarak benimsenmesi,
- Yüksek düzeyli zihin fonksiyonlarını kullanmaksızın bilgi edinme işlemi,
- Akli fonksiyonları düşük düzeyde kullanarak bilgi edinme işlemi,
- Zihne gelen her türlü bilginin sorgulanmaksızın sahiplenilmesi,
- Aklımızı devre dışı bırakarak gelen bilgilerin kalıp halinde benimsenmesi,

[118] Tınaz Titiz, *Ezbersiz Eğitim "Yol Haritası"* (İstanbul: Beyaz Yayınları, 1998), 77.
[119] Rafet Kayretli, "Eğitimde Ezber Yönteminin Yeri Yönetici Ve Öğretmen Görüşleri", (06 Ağustos 2018), 19.
[120] Firdevs Güneş, "Eğitimde Ezber Tartışmaları", *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi* 6/3 (31 Aralık 2020), 413.
[121] Titiz, *Ezbersiz Eğitim "Yol Haritası"*, 41.
[122] Güneş, "Eğitimde Ezber Tartışmaları", 410.

- Bilgilerin akıl süzgecinden geçmeden eksiksiz olarak depolanması,
- Bilgilerin kalben duyulan bir güven sonucu o konudaki mutlak doğrular olarak benimsenmesi,[123]
- Ezber bellenen bilginin nedeninin bilinmeyişi,
- Makinelerin en kolay ve hatasız yapabildikleri iş" olarak yorumlayanlar da olmuştur.[124]

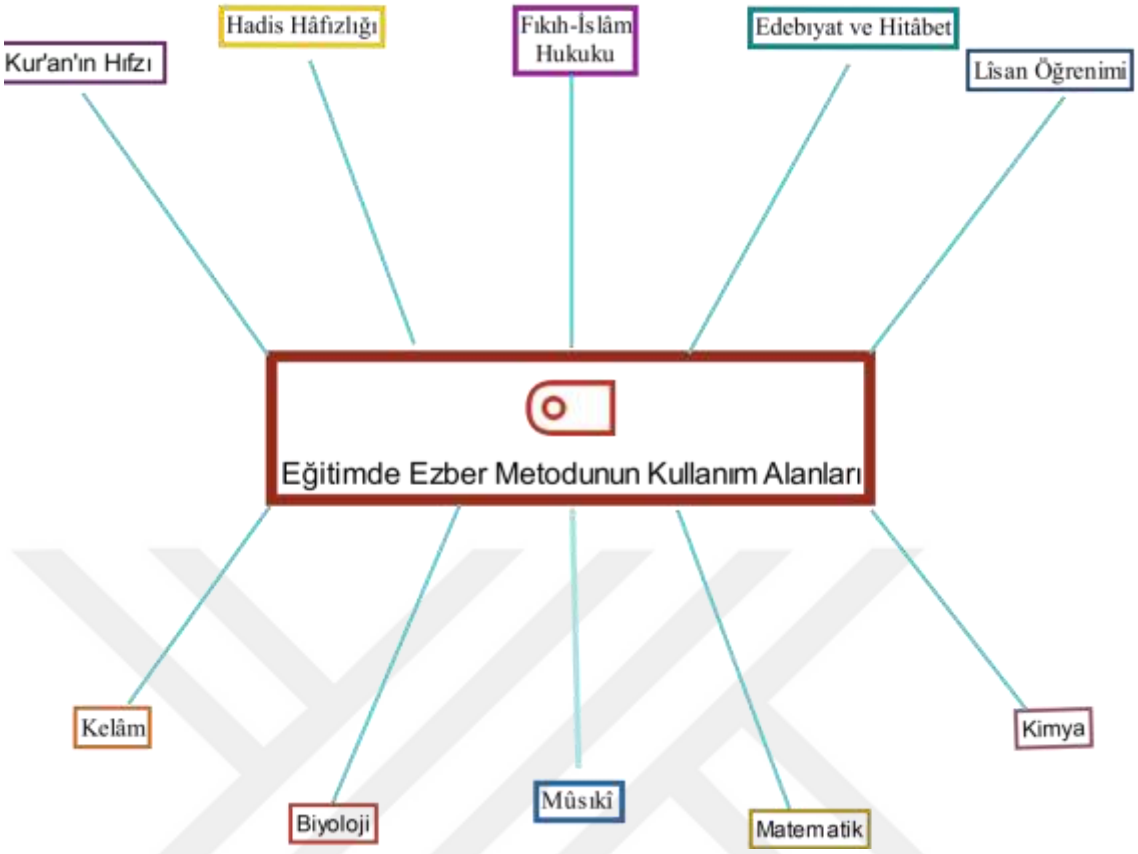
Ezber; taklit etme ve tekrarlama olmak üzere iki temel özeliğe sahiptir. Birey taklit yoluyla davranış, tekrar yoluyla da bilgi kazanımı sağlar. Tekrarlama yoluyla bilgileri zihnine yerleştiren birey, ezberlediği bilgiler üzerine düşünür ve anlamlandırmada bulunursa ezber bilgi, anlamlı bilgiye dönüşmüş olur.[125]

Vygotsky, taklidi kendi içinde otomatik taklit ve bilinçli taklit olarak ikiye ayırmış, düşünme ve sorgulamadan yoksun mekanik tekrar içeren taklidi otomatik taklit olarak isimlendirmiş, bu taklidin hayvanlar arasında da görülen bir taklit türü olduğunu, bireyi zihinsel ve sosyal olarak geliştiremeyeceğini belirtmiştir. Bilinçli taklitte ise, bireyin aktif olarak sürecin bir parçası olmasının keşif ve muhakeme gücünü devreye sokacağını, bunun da gelişim ve öğrenmeye katkı sağlayacağını savunmuştur.[126]

2.1. EĞİTİM VE DİN EĞİTİMİNDE EZBER

Ezber metodu tarihten günümüze eğitimde başvurulan bir metod olarak yerini almıştır. Aşağıda ezber metodunun kullanıldığı bazı ilim ve bilim dallarına yer verilmiş, ezberin nasıl kullanıldığı açıklanmştır.

[123] Titiz, *Ezbersiz Eğitim "Yol Haritası"*, 42-43-44.
[124] Tınaz Titiz, *Ezbere Hayır!* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1996), 72-76.
[125] Güneş, "Eğitimde Ezber Tartışmaları", 411.
[126] Güneş, "Eğitimde Ezber Tartışmaları", 412.

Şekil 1: Eğitimde Ezber Metodunun Kullanım Alanları (MAXQDA2022-Tek Vaka Modeli)

Ezberin eğitim sürecine girişi insanlık tarihi kadar eskidir. Yazının bulunmadığı çağlarda, insanların duygu ve düşüncelerini aktarırken ezbere başvurduğu, şiir, mani ve özlü sözlerin yine ezber yoluyla nakledildiği bilinmektedir. Yalnızca edebî ifadelerde değil, günlük kullanımda da ezbere sık sık başvurulduğu görülmektedir. Bireyin yeni taşındığı evine birkaç tekrardan sonra düşünmeden ulaşması, iletişim bilgilerini tereddüde mahal vermeden ifade etmesi, sanatkârın, enstrümanı icrasında ellerinin notaları bulurken gösterdiği maharet, ezberin günlük hayattaki kullanımına örnek gösterilebilir. Matematik, fizik, kimya gibi derslerde ezberin kullanıldığı bilinmektedir.[127]

Ayrıca;

- "Formüllerin ezberinde,
- Çarpım tablosunda,
- Kronolojik sıralama ve tarihlerin zihne yerleştirilmesinde,

[127] Titiz, *Ezbere Hayır!*, 71.

- Şiir ezberlemede,
- Dua, sûre, ayet ve hadis ezberinde,
- Dil öğrenimi ve öğretiminde,
- Kişi isimlerinin öğreniminde,
- Nota ve şarkı ezberinde,
- Topluluğa hitap ederken,
- Araç plakası, telefon ve vatandaşlık numarasını kodlarken,
- Felsefe, Psikoloji ve Sosyoloji gibi bilimlerin tanımlarında
- Sağlık Bilgisi ve tıbbi terimlerin tanımlarında" [128] ezber metodu bazen ilk basamak olarak, bazen yardımcı bir dayanak olarak bazen ise başlı başına bir yöntem olarak kullanılmaktadır.

Muhammet Öz "Amerika'da Alternatif Bir Eğitim Modeli Olarak Kişi Merkezli Eğitim" isimli çalışmasında ezberin hangi hedeflerle ve nasıl kullanıldığına dair şu bilgilere yer verir:

"Gramer aşamasındaki çocuklar, akustik, telaffuz, gramer, şiir, tarihi hikâyeler, edebiyat, çarpım tablosu, coğrafya, tarihler, olaylar, bitki ve hayvan sınıflandırmaları vs. ezber çalışmaları da yaparlar. Böylece, ileride derinlemesine öğrenecekleri şeylerin birçoğunun temelini ezberlemiş olurlar. Bu safha, genelde Latince veya Yunanca olmak üzere bir dil öğrenimini de içerir. Çocuklar öğrendikleri dilin, kelimelerini ezberlerler."[129]

Abbasîler devrinde yaşayan Yahudi öğrencilerin de her derste Talmud'dan bir bölümü öğrenip ezberlediği, kız çocuklarının okuma-yazma bilmeyip İbranîce dua ezberi ile yetindikleri bilinmektedir. İbranîce yazılan "Geniza" dokümanlarına bakıldığında, oğlunun öğretmenine mektup yazan bir babanın, öğretmenden Neviim'den belli duaları okutmasını, Şir ha-Şirim'i özellikle öğretmesini, bayram dualarını ezberletmesini istediği görülmüştür.[130]

[128] Kayretli, "Eğitimde Ezber Yönteminin Yeri Yönetici Ve Öğretmen Görüşleri", 26-27.
[129] Kayretli, "Eğitimde Ezber Yönteminin Yeri Yönetici Ve Öğretmen Görüşleri", 20.
[130] Nuh Arslantaş, "Abbasîler Döneminde Yahudilerin Temel Eğitim Kurumları: Bet Ha-Seferler ve Beytülmidraslar", *Belleten Dergisi* 78/282 (2014), 445-456.

Yahudi eğitim sistemine bakıldığında öğretimin; anlatıma dayalı, öğrencilerin dinleme ve anlatılanı ezberleme yoluyla ilerledikleri, ezberin öğretimin ana şartlarından bir metod olarak kabul edildiği görülmektedir.[131]

Hint eğitim sisteminde, dil bilgisinin üç yıl süreyle öğretildiği, ilk yıl dil bilgisine ait bir eserin ezbere okunmasının sağlandığı[132] Roma'da öğretimin belleğe dayalı işlediği[133] günümüze ulaşan bilgiler arasındadır. Bu bilgiler ezber metodunun, sadece Türk eğitim sistemi ya da İslâmî eğitim sisteminin bir parçası olmadığını, ezberin her ırk, din ve seviyeden insanın ihtiyaçlarına yönelik olarak istifade ettiği bir metot olduğunu ortaya koymaktadır.

İslâm eğitiminde ezber metodunun en sık kullanıldığı alanlara değinelim:

2.1.1. Kur'an Hafızlığı

Hz. Peygamber döneminden günümüze Kur'an'ın öğrenimi ve öğretimi dinin en mühim vecibelerinden biri olarak görülmüş, Kur'an-ı Kerim'in tümünü tek kıraat üzerine ezberleyenlere "hâfız" Hz. Peygamber'den nakledilen bütün kıraat usullerine göre okuyanlara ise "kurra" denmiştir.[134]

İslâm Eğitim Sisteminde ezber metodunun en yoğun olarak kullanıldığı alan Kur'an-ı Kerim'in hıfzı ve hadis ezberidir. Müslümanlar Kur'an-ı Kerim'i korumakla görevlidirler. Bu muhafazanın en güvenli yolu ise onu hıfzetmektir. Hâfız; Kur'an'ı zihninde saklayan kimselere "muhafaza eden" manasında verilen bir isim ve dahi vasıftır. Peygamberimizin Kur'an'ın öğrenim ve hıfzına önem verdiği bilinmektedir. O'nun bu konuyla ilgili bazı hadis-i şerifleri şöyledir:

"Allah Kur'an'ı okuyup hıfzeden kimseyi cennete idhal eder ve cehenneme kesinlikle müstahak olan ev halkından on kişi hakkında şefaat etmesini kabul eder. "[135]

"Kur'an ehline(onu devamlı okuyup onunla amel eden kimseye) cennete gireceği zaman: 'Oku ve (cennetin derecelerine) yüksel' denilecektir. Bunun üzerine okumaya başlayacak

[131] Kanad, *Pedagoji Tarihi*, 1/110.
[132] Kanad, *Pedagoji Tarihi*, 1/58.
[133] Kanad, *Pedagoji Tarihi*, 1/181.
[134] Mustafa Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi* (İstanbul: Düşünce Kitabevi, 2011), 511.
[135] Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1982, 1/375.

ve Kur'an'dan bildiğini bitirinceye kadar beher(her bir) ayete karşılık bir derece yükselecektir."[136]

"Kur'an'da mâhir olan(hıfzını ve okuyuşunu güzel yapan) Allah'a itaatkâr ve saygın meleklerle beraberdir."[137]

Hz. Peygamber Kur'an'ı öğrenen kimselere özel bir kıymet göstermiş, Tebük seferinde Mâlik b. Neccâroğullarının sancağını, Kur'an bilgisindeki üstünlüğünden ötürü Zeyd b. Sabit'e vermiş, Uhud şehitlerini, kabirlere ikişerli olarak yerleştirirken Kur'an'ı daha çok öğrenene öncelik vermiştir.[138]

Hz. Peygamber zamanından beri sürdürülen hafızlık uygulaması, günümüzde Kur'an kursları aracılığıyla ifa edilmektedir. İmam-Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri de talep eden öğrenciye bu imkânı sunmaktadır.

Kur'an hafızlığı; tedrîcîlik metoduna uygun olarak ayetlerin peyderpey yani bölümlere ayrılarak ezberlenmesi suretiyle gerçekleşir. İbn Mes'ud, Osman ve Ubey b. Ka'b gibi sahabeler ayetleri onar ayet onar ayet öğrenmiş, hayatlarına nüfuzunu sağladıktan sonra bir ileri bölüme geçmişlerdir.[139]

Ayetler hıfzedilmeden önce doğru ve kurallı telaffuzu tekrar edilmeli, ezberlenen ayetlerin muhafazası ve zihne iyice yerleşmesi için düzenli tekrarlar yapılmalıdır. Hıfzın unutulmamasının önemi Hz. Peygamber tarafından şöyle açıklanmıştır:

"Sizden birinizin: 'Şu kadar, şu kadar ayeti unuttum' demesi ne kötü bir şeydir. Tersine o unutmadı, unutturuldu. Sizler Kur'an'ı okuyup hatırda tutmaya çalışın. Çünkü Kur'an'ın, kişilerin göğsünden kaçıp gitmesi develerin bağından kaçıp gitmesinden daha çabuktur."[140]

Kur'an hâfızı, hıfzını kaybetmemek için gayret göstermeli, Kur'an'ın muhafızı vasfında olduğunu bilmeli, bu bilinçle hareket etmelidir. Kur'an'ı yalnızca Hakk'ın rızası için okumalı, menfaat temininde bulunmamalı, Yüce Allah'ın:

---

[136] Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1982), 9/570.
[137] Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1982, 9/568.
[138] Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 62-63.
[139] Mehmet Adıgüzel, "Kur'ân Öğretim Metotları ve Ögreticilik Vasıfları", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (30 Haziran 2003), 195.
[140] Kocaer, *Sahîh-i Buharî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh*, 2/312.

“Benim ayetlerimi birkaç paraya satmayın, benden korkun.”[141]

“Kim ahiret kazancını istiyorsa, onun kazancını arttırırız. Kim de dünya kazancını istiyorsa, ona da dünyadan bir şeyler veririz. Fakat onun ahirette bir nasibi olmaz.” buyruklarını hatırından çıkarmamalıdır. [142]

Hâfızlık, kadim ve ulvî bir ilim tahsil alanı olmasının yanı sıra fonksiyonel anlamda beynin yoğun olarak kullanıldığı ezber ve tekrarlar yoluyla ayet-i kerimelerin uzun süreli beleğe aktarımın sağlandığı bilgi işleme süreçler bütünüdür. Hâfızlığın bireyin beyin fonksiyonları üzerindeki etkisini araştıran bir çalışma yöntem ve sonuç kısmıyla aşağıda yer almaktadır:

> *“Çalışma için Manisa Celal Bayar Üniversitesi Tıp Fakültesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulundan onay alınmış ve gönüllülük esasına göre yürütülmüştür. Örgün öğretimde okuyan ve aynı zamanda Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Kur’an kursunda hafızlık eğitimi alan on bir - on üç yaşları arasındaki kırk iki öğrenci, okullarından yazılı izinli olarak rehber hocaları eşliğinde, hafızlık eğitimi öncesinde ve sonrasında Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fizyoloji Anabilim Dalı, Nörofizyoloji Bilim Dalı, Hafsa Sultan Hastanesi Psikoteknik ve Psikomotor Ölçme ve Değerlendirme Merkezinde bilgisayarlı Viyana Test Sisteminde bulunan DT, SPM, COG, SIGNAL testleri uygulanarak tepki verme hızı-kalitesi, nonverbal zekâ, sürekli dikkat ve seçici dikkatleri ölçülmüştür. Duygusal durumları ise anksiyete ve depresyon ölçekleri ÇABTÖ ve CDI ile değerlendirilmiştir. Testler standardize edilmiş uluslararası normlara uygun objektif veri elde etmek amacıyla hazırlanmış olan ‘Standart İzole Test Odası’nda uygulanmıştır. Tüm testler bittikten sonra sonuçlar bilgisayar ortamından çıktı alınıp SPSS istatistik programı ile değerlendirilmiştir.*
>
> *Hâfızlık eğitimi alan öğrencilerin eğitim öncesinde ve sonrasında beynin yüksek fonksiyonları olan bilişsel becerilerinin incelendiği çalışmada; hâfızlık eğitimini tamamlayanlarda eğitim sonrasında stres altında tepki verme hızı ve kalitesi, muhakeme yeteneği, dikkat ve hafızanın arttığı saptanmıştır. Bununla uyumlu olarak; hâfızlık eğitimi alan çocuklar üzerine yapılan başka bir çalışmada hafızlık eğitiminin beynin yüksek fonksiyonlarından olan hafıza üzerine geliştirici yönde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Kur’an-ı Kerim’i ezberleme sürecinde*

[141] El-Mâide, 5/44.
[142] Eş-Şûra, 42/20.

ayetlerin kesinliği ve değişmezliği nedeniyle içeriğinin gerçekliğini koruyarak doğru şekilde ezberleyebilmek büyük bir hassasiyet, dikkat ve konsantrasyon gerektirmektedir. Dikkatin artması ile birlikte beynin bilişsel becerilerinin de arttığı görülmektedir. Yine Kur'an-ı Kerim'in ezberlenmesi "tekrar" olarak bilinir ki bu da, nöronlar arasındaki sinapsları ve bağlantıları güçlendirir. Sözlü tekrarlama işlemi, motor yolların aktivasyonu ve işitme sistemi tarafından işlenen ek bilgilerin entegrasyonu nedeniyle hafızanın oluşumunu kolaylaştırır.

Kur'an'ın ezberlenmesi genel olarak işitsel, zihinsel ve görsel (fotografik) hafızanın birlikteliğini gerekli kılmaktadır. Zira günlük ezberlenen kısım hocaya dinlettirildiğinde hataların düzeltilmesi işitsel hafızaya, Kur'an-ı Kerim'de birbirine benzer ayetlerinin (müşabih) ayırt edilmesi zihinsel hafızaya, ayetlerin ve surelerin sayfada başladığı ve bittiği yeri hatırlamak ise görsel hafızaya dayanmaktadır. Buna bağlı olarak gerçekleştirilen çalışmada, hafızlık eğitimini tamamlayan tüm öğrencilerin görsel hafızalarının arttığı tespit edilmiştir.

Yapılan çalışma sonucunda hafızlık eğitimini tamamlayanlar ile tamamlamayanlar birlikte değerlendirildiğinde eğitimini tamamlayan öğrencilerde diğerlerine nispetle görsel hafıza, dikkat, muhakeme yeteneği gibi beynin birçok kognitif becerilerinin anlamlılık olmasa da yükselmiş olduğu, stres altında karar verme becerilerinin ise anlamlı olarak yükselmiş olduğu tespit edilmiştir. Yine hafızlık eğitimini tamamlayan öğrencilerin eğitim öncesine göre eğitim sonrasında beynin bilişsel becerilerinde anlamlı olarak bir yükselmenin olduğu tespit edilmiştir. Beynin bilişsel becerilerinin artmasında Kur'an-ı Kerim'in ezberlenmesindeki tekrar yönteminin etkili olduğu kanaatine ulaşılmıştır."[143]

2.1.2. Hadis Hâfızlığı

"Hadese" kökünden türeyen hadis kelimesi "söz, konuşma, anlatma ve nakil" gibi anlamlara gelir, ıstılâhî olarak ise hadis; Hz. Peygamber'e atfedilen söz, fiil, takrirleri kasteder. [144] Hadis nakil ve rivayeti mesleğini icra eden, çok sayıda hadis-i şerifi ezbere bilen kimseye de "hâfız" denilmektedir.[145] Dolayısıyla hadis öğrenme, nakli ve rivayetinde hadis ezberleme işi, önemli bir eylem ve görevdir.

[143] Necip Kutlu vd., "Hafızlık Ve Beyin", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/3 (27 Eylül 2019), 359-361-362.
[144] Ali Kuzudişli, "Hadis Terimi Hakkında", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 11/1 (30 Haziran 2013), 157-163.
[145] "Hâfız", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 16 Haziran 2022).

İslâmiyet'in ilk yıllarında hadislerin, ayetlerle karıştırılması endişesini taşıyan Hz. Peygamber (s.a.v), hadis öğrenimine sıcak bakmamış, ayetlerin muhafaza edilip korunduğundan emin olunca, hadislerinin yazılmasına ve öğrenilmesine müsaade etmiştir. Bu izinle beraber hadis ezberleme uygulaması hız kazanmıştır. Hadislerin öğrenilmesi, ayetlerin anlaşılmasını kolaylaştırmış, hakkında ayet bulunmayan konularda hadisler üzerinden hüküm verilerek sorunlar giderilmiştir. Sonraki dönemlerde farklı diyarlara göç eden bilginlerden hadis almak için "rihle" denilen yolculuklara çıkılmıştır. Ünlü Hadis Hâfızları; İmam Buhârî, Müslim, Ebu Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, ve İbn Mâce'nin eserleri Kütüb-i Sitte adıyla bir araya getirilmiş ve hadis ilminde otorite kabul edilmiştir.[146] Ebû Züra er-Râzî, Abdullah b. Abdurrahman es-Semerkandî ed-Dârimî, Hasan b. Şucâ' el-Belhî de ünlü hadis hâfızlarına örnek muhaddislerdendir.[147]

Dedüktif bir yapıya sahip olan Osmanlı Medreseleri'nde de Kur'an ezberi ve hadis-i şerif öğrenimine önem verilmiştir.[148] Hz. Peygamber'in: "Benim sözümü işitip muhafaza ettikten sonra, işittiği gibi başkalarına nakleden kimsenin, Allah yüzünü ağartsın. Kendisine tebliğ olunan nice kimse(ler) vardır ki, dinleyen(ler)den daha iyi anlayıp bellemiş olur(lar)"[149] hadisi Müslümanları hadis ilmini öğrenmeye teşvik etmiş, bu hedef doğrultusunda hadislerin öğretildiği "Daru'l Hadis" isimli medreseler açılmış, bu medreselerin müfredatında, İslâmî ilimlere de yer verilmiştir.[150] Abbâsîler devrinde hadiste tek otorite kabul edilen Muhaddis Hatîb el- Bağdâdî "el-Câmi' li Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi" adlı eserinde, hadis ezberlemek isteyen talebelerin öncelikle Kur'an hafızlığına yönlendirildiğini yazmıştır.[151]

Hz. Peygamber'in (s.a.v) "Her kim bilerek bana yalan isnâd ederse cehennemdeki yerine hazırlansın"[152] hadisi Müslümanları, hadis alanında dikkati her dem canlı tutmaya teşvik etmiştir. Ebû Saîd el-Hudrî de bununla ilgili olarak sahabenin, Hz. Peygamber'in

[146] Abdulaziz Muhammed - Omar Kal Hussien, "Kütüb-i Sitte Kavramının; Tarihi, Anlamı, Diğer Hadis Kitapları Arasından Seçilme Kriterleri", *Hadıth* 7 (31 Aralık 2021), 215.
[147] Muhammed - Hussien, "Kütüb-i Sitte Kavramının; Tarihi, Anlamı, Diğer Hadis Kitapları Arasından Seçilme Kriterleri", 204-205.
[148] Yoluk, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri*, 81.
[149] Ahmed Bin Ali İbn Hacer el-Askalani - Abdülvehhâb Öztürk, *Terğib ve Terhib* (İstanbul: Sultan Yayınevi, 1982), 36.
[150] Yoluk, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri*, 21.
[151] Muhittin Düzenli, "Anadolu'da Hadis Öğretimi ve 'Dâru'l Hadisler' Sempozyumu", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 9/2 (2011), 172.
[152] Zeynüddin Ahmed Zebidî - Kâmil Miras, *Sahihi Buharî Muhtasarı Tecridi Sarih Tercemesi ve Şerhi* (İstanbul: Matbaai Ebüzziya, 1945), 9/223.

konuşmalarını dinlerken başlarına bir kuş konmuşçasına susarak dinlediklerini nakletmiştir.[153]

Yüz bin hadis-i şerifi metin ve senediyle hıfzeden talebeye "hâfız" unvanı verilmiş,[154] hadis hâfızı Ebu'l-Hafs İbn Şahin hocası hakkında şunları söylemiştir:

> *"İbn Ebî Davud bize hadis imlâ etti. Ancak hiçbir zaman elinde kitap olduğunu görmedim. O hep hıfzından imlâ ettirirdi. Gözlerini kaybettikten sonra, (gelir) minbere oturur, oğlu Ebu Amr ise elinde kitapla onun yanına yaraşırdı. (Oğlu sadece hatırlatmak için): 'falanca hadis' derdi. İbn Ebî Davud'da onu hâfızasından serdeder, dersin sonuna kadar bu böyle devam ederdi. Bir gün bize ezberinden fiten hadislerini okudu. Bunun üzerine Ebu't Temâm ez-Zeynî ayağa kalkıp şöyle dedi: 'Tebrik ederim, İbrahim el-Harbî hariç (bu güne kadar) hâfızası seninkinden daha güçlü olan birini görmedim.' Bunun üzerine hocam (Ebû Davud): İbrahim'in ezberlediği bütün hadisleri bende ezberledim. Hatta ben Nücûm (ilmini de) biliyorum, o bilmiyor' dedi*."[155]

Hadis Hâfızı İbnü'n-Neccâr'a atfedilen şu beyitler de hafıza ve ezbere verilen önemi tasvir etmektedir:

> *Sahip olduğun şey iyi saklayan bir hafıza değilse eğer,*
>
> *Kitapları biriktirmen beyhudedir.*
>
> *Konuşabilir misin bir mecliste, sahip olduğun bilgisizlikse eğer,*
>
> *İlmin evde yığılmış seni beklemektedir*.[156]

2.1.3. Fıkıh ve İslam Hukukunda Ezber

Fıkıh sözlükte "bir şeyi bilmek, derinlemesine kavramak, tam olarak anlamak" gibi manalara gelir. Istılahta fıkıh; İslâm'ın birey ve toplumsal hayatla ilgili hükümlerini bilmeyi ifade eder, aynı zamanda fıkıh bu konuyu inceleyen bilim dalına da verilen isimdir. İslamiyet'in ilk dönemlerinde bütün dinî bilgileri bilmeye fıkıh denilirken hicrî ikinci asrın ortalarından itibaren sadece amelî hayatı kapsayan kısmını ifade etmek için

---

[153] Adem Çiftci, "İslam Ceza Hukukunda Suça Teşebbüsten Vazgeçme", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 19/1 (Haziran 2015), 43-44.
[154] Necmeddin Şeker, "Muhaddislere Verilen Unvanlar", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15/1 (30 Nisan 2018), 138.
[155] Şeker, "Muhaddislere Verilen Unvanlar", 144.
[156] George Makdisi vd., *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim* (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2004), 167.

fıkıh terimi kullanılmaya başlanmıştır.[157] Fıkıh 19. Yüzyılın sonlarından itibaren "İslâm hukuku" tabiri ile de ifade edilmeye başlanmıştır.[158]

Fıkıh alanında yazılan eserlerde, öğrenci için gereksiz görülen bölümleri çıkarmak, anlaşılamayan kısımları netleştirmek, bilgi akışını sekteye uğratan uzun isnad zincirlerinin kopukluk oluşturmasını engellemek, konuları gereği sonraki devrin insanlarına hitap etmeyen bazı kısımları çıkarmak gayesiyle özet eserler (muhtasarlar) kaleme alınmıştır.[159]

Muhtasarların kaleme alınmasındaki diğer bir gaye ise, eserin ezberlene bilirlik kabiliyetini artırmaktır.[160] Müellifler bu hedef doğrultusunda fehmi kolay, metni kısa, fıkhî delillere yer vermeksizin öğrenci istifadesine açık manzum biçimde muhtasarlar telif etmişlerdir.[161] Pezdevî'nin "Kenzu'l-Vusûl" adlı eserinin muhtasarı, Osmanlı Medreselerinde okutulan eserlere örnek olarak verilebilir. Karmaşık bir yapıya sahip olan Fıkıh usulünde, Kenzu'l-Vusûl gibi temel oluşturan eserlerin ezberlenmesi istenirdi, aksi halde soyut kavramlar üzerine oturan konuların, unutulmasından endişe duyulurdu. [162]

Ebû İshak eş-Şirâzî, fıkıh dersini hafızasına yerleştiğinden emin olmak için yüz kez tekrar ettiğini, Ebu'l Mefâhir b. Ebî Bekir ise, bir şeyin elli kez tekrar edilmeden hafızaya yerleştirilemeyeceğini ifade etmiştir.[163] İbn Âkil'in fıkıh talebelerinden, teknik manada okuma-yazma bilmeyen İbnü't-Tebbân, hafızasına dayanarak münazaralara katılmış, fetvalar vermiş, fıkıh öğretmiştir. İbnü'l Münâ da, kırk yaşında âmâ olmuş, fıkıh derslerini ezberinden vermeye devam etmiştir.[164] Bir kısım fakihler mensubu oldukları mezhebin hükümlerini hıfzetmişlerdir. Bu fakihlerden biri olan Ebu'l Mehâsin er-Ruyânî bu hususla ilgili; "eş-Şâfiî'nin kitapları yakılacak olsa, onları ezberden yazdırabilirim." sözüyle, fıkıh ilminde ezber metodunun otoritesine dikkatleri çekmiştir.[165]

---

[157] Fikret Karaman vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), 166.
[158] Talip Türcan, "Fıkıh ve Hukuk -İslam Hukuku Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme", *Eskiyeni* 24 (22 Mart 2012), 20.
[159] "Muhtasar", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 19 Haziran 2022).
[160] Hilal Özay, Fıkıh Literatüründe Tüm Konuları İçeren Yazım Türleri (Ankara: İksad Yayınevi, 2019), 135.
[161] Özay, Fıkıh Literatüründe Tüm Konuları İçeren Yazım Türleri, 64.
[162] Hasan Kayapınar - Ömer Korkmaz, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Medreselerinde Fıkıh Eğitim(Sahn-ı Seman ve Süleymaniye Örneği)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/54 (2017), 1019.
[163] Makdisi vd., *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim*, 168.
[164] Makdisi vd., *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim*, 165.
[165] Makdisi vd., *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim*, 165.

2.1.4. Kelâm İlminde Ezber

"Söz, deyiş, cümle, hat, işaret" gibi anlamlara gelen kelâm, "Yüce Allah'ın subûti ve kemal sıfatlarından olup, Allah'ın zâtı ile kâimdir. Kelâm, Allah'ın seslere, harflere ve bu harflerden meydana gelen kelime ve cümleleri tertip etmeye muhtaç olmaksızın mütekellim olmasıdır." İslâmî bilim dallarından biri olan kelâm, Allah'ın zatını, sıfat ve fiillerini İslâmî prensipler çerçevesinde konu edinen bir ilimdir. Son dönem âlimlerine göre ise kelam, bilinenin hallerinin, dinî inançların yakînî delillerinden çıkarılmasını sağlayan bir ilimdir.[166]

Kelâm ilmiyle fıkıh ilmi arasında sıkı bir ilişki vardır. Hicrî ikinci yüzyılla beraber ayrıntılı ve açık delillerden çıkarılan pratik hükümleri konu edinen ilme fıkıh, itikâdî hükümleri delillerine dayanarak izah eden ilme ise "kelâm" ya da "el-fıkhu'l ekber" adı verilmiştir.[167]

Kelâm ilmi âlimlerinin, hadisleri hafife aldıkları, hasımlarını tekfir ilan ettikleri, Aristo mantığını kullandıkları iddia edilerek kelâm ilmiyle iştigal etmenin meşru olmadığına dair fikirler ortaya atılmıştır. Ancak kelâm ilmi, bireyin yüce bir yaratıcının gözetimi altında olduğu bilincini diri tutmasını sağlamak, İslâm'ın düşünce yönünü doğru telakki etmiş, itikâdî hükümleri çağın mevcut durumuna göre bilimsel seviyede yorumlayacak mütefekkirler yetiştirmek, akıl ve nakli uzlaştırmak gibi hedeflere hizmet eden bir ilim dalıdır.[168]

İmam-ı Âzam Ebû Hanife de kelâm ilmiyle ilgilenmiş, itikadî meselelerde, Kur'an ve sünnetin belirlediği çerçevede, Hz. Peygamber ve sahabeden intikal edip Müslüman çoğunlukça kabul gören iman esaslarını ispata çalışmış, onun bu görüşleri "Ehl-i sünnet" anlayışının oluşmasında etkili olmuştur. Ebû Hanife'nin itikâdi görüşleri el-Fıkhu'l Ekber, el-Fıkhu'l Ebsat, er-Risâle, el-Âlim ve'l-Müteallim ve el-Vasıyye eserleriyle günümüze ulaşmıştır.[169] Erzurumlu İbrahim Hakkı Tertîbu'l-Ulûm adlı eserinde, kelâm ilmine dair Emâlî ve Fıkh-ı Ekber'in ezberlenmesi, Teftâzânî'nin Şerhu'l-Akâid eseri ile

[166] Karaman vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 326.
[167] Ramazan Altıntaş, "Geçmişten Günümüze Kelam Geleneği", *Eskiyeni Dergisi* 16 (25 Şubat 2010), 23.
[168] Altıntaş, "Geçmişten Günümüze Kelam Geleneği", 24-25.
[169] Hasan Kurt, "Sistematik Kelam Açısından İmam-ı Âzam Ebû Hanife'nin Akaid Risalelerinde İman Esasları", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (15 Haziran 2011), 101.

onun şerhi olan Hayâlî'yi ve Devvânî'nin İsbât-ı Vâcib adlı eserinin okunması gerektiğini belirtmiştir.[170]

Osmanlı Kelâm geleneğinde, Bursa Sultaniye Medresesi müderrislerinden Molla Hayâlî, Hızır Bey ve Hocazâde gibi isimlerin "kelâmcı" kimlikleriyle ön plana çıkmaları bu medresede Kelâm ilminin yoğunluğu hakkında bilgi vermektedir.[171] Günümüz İmam Hatip Liseleri müfredatında yer alan Kelâm dersinin, öğrenciyi ezbercilik ve gelenekçilikten uzaklaştırdığı, eleştirel düşünme yetisi kazanmayı sağladığı, tefekküre yönelttiği belirtilmiştir.[172] Kelâm ilmi; kaynak teşkil eden bazı eserlerin hıfzedilmesi yönüyle ezber metoduna ehemmiyet verirken, kuru ezbercilikle, tefekkür ve eleştirel düşünceye pranga teşkil etmesi ihtimaline karşılık anlam kazandırılmayan ezberi eleştirmiştir.

2.1.5. Lisan Öğreniminde Ezber

Yeni bir dil öğrenmek yahut dilin inceliklerine vakıf olmak için verilen lisan eğitiminde de ezber yöntemine başvurulur. Konuşma yetisi kazanma çabasındaki bir çocuğun aile ve içinde bulunduğu sosyal çevreden etkilendiği bilinen bir gerçektir. Duyduğu kelimeleri başlangıçta ezberleyen çocuk, ezber ve tekrar yoluyla oluşturduğu dil hafızası sayesinde çevreyle etkileşim imkânı bulur.[173]

Klasik Arapça'yı fasih kullanımıyla şöhret bulmuş büyük hatip İbnü'l Kurriye'nin bu sanatı tümüyle şifahî eğitim yolu ve ezber metoduyla öğrendiği, okuma yazma bilmediği nakledilir.[174] Yedi kıraat imamından biri olan Arap Dili ve Edebiyatı Âlimi Ebû Amr b. Alâ ilim tahsil etmenin inceliklerini şöyle sıralamıştır:

> *"İlmin birinci kuralı sükûnet, ikincisi iyi soru sormak, üçüncüsü iyi dinlemek, dördüncüsü iyi ezberlemek, beşincisi elde edilen bilgiyi ilim talipleri arasında savunmaktır. Derse düzenli olarak devam eden bir öğrenci, ders veren kişiyi iyi*

[170] Osman Demirci, "Osmanlı'da Kelâm Eğitimi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14/28 (27 Ekim 2018), 33.
[171] Yunus Öztürk, "El-Fıkhü'l Ekber Şerhleri Üzerine Mukayeseli Bir Analiz", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 7/1, 30.06.2020, 95.
[172] İsmail Bulut, "İHL Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Kelam Dersine İlişkin Görüşleri", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (07 Aralık 2017), 26.
[173] Sehel Karşılayan, "Anne Çocuk İlişkisi Bağlamında Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kullanılan Ezber Yöntemi", *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 4/2021 Yunus Emre ve Türkçe Yılı Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Özel Sayısı (13 Mayıs 2021), 101.
[174] Makdisi vd., *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim*, 164.

dinleyip konuya aşina olduktan sonra, müderristen ders kitabının başından bir bölümü yazdırmasını istemeli, yazdırılan kısmı kaydetmeli ve anlayıp anlamadığını kontrol etmek için okumalıdır. Daha sonra bir kenara çekilmeli ve iyice ezberleyinceye kadar o dersi tekrar etmelidir. Bir sonraki derse geldiğinde müderristen, önceki dersi ezbere okuyuşunu dinlemesini, ardından kaldıkları yerden devam etmek üzere okuyuşunu dinlemesini, sonrasında da kaldıkları yerden devam etmek üzere yeni dersi yazdırmasını istemelidir. Ezberlediklerini unutmamak ve canlı tutmak için sürekli tekrar etmelidir."[175]

Osmanlı Medreselerinde okutulan temel eserlerin dili Arapça olduğundan dinî ve lisanî derslerde ezber metodu yaygın olarak kullanılmış, öğrenimi kolaylaştırmak için didaktik tarzda şiirler yazılmıştır. İbn Mâlik'in "el-Elfiyye" adlı gramer kitabı bu eserlere örnektir. Bu metotla yazılan eserler sayesinde dilbilgisi kuralları öğrencinin zihnine yerleşmiş, hatırlamasını kolaylaştırmıştır.[176]

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde ezber yönteminin konuşma becerisine katkısının araştırıldığı bir çalışmada, katılımcılardan verilen Türkçe şiirin ezberlenmesi istenmiş, vurgu, tonlamalar sayesinde dil ve duygu uyumu yakalanmış, dil öğreniminde ezber metodunun etkisinin yadsınamaz olduğu sonucuna varılmıştır.[177]

2.1.6. Edebiyat ve Hitabet Eğitiminde Ezber

Arapça kökenli bir kelime olan edebiyat "edeb" kökünden türemiş olup "derinleştirme, işleme, geliştirme, düzen verme" gibi anlamlara gelir.[178] Başka bir ifadeyle edebiyat "olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla estetik bir şekilde ifade edilmesi sanatıdır."[179] Edebiyat biliminin işlevleri ise şöyle anlatılmıştır:

"Edebiyat, yeri geldikçe, fen bilimlerinin (analiz ve sentez gibi) metotlarını da dikkate alır; ayrıca, hem alet ilimlerinin hem de sosyal bilimlerin metot ve tekniklerini kullanır. Karşılaştığı edebi eserlere göre yeni teknikler belirler; edebî eserleri birbirine göre

[175] Makdisi vd., *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim*, 167.
[176] Kerim Açık, "Tanzimat Döneminde Açılan Yeni Okullarda Arapça Öğretiminde Kullanılan Ders Kitaplarının Yöntem Açısından İncelenmesi", *Şarkiyat Mecmuası* 37 (21 Aralık 2020), 11.
[177] Tawfik Abdo Taher Anaam Al-Sharabi, "Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Ezberleme Yönteminin Konuşma Becerisine Etkisi", *Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Dergisi* 3/2 (20 Aralık 2020), 37.
[178] Abdurrahman Güzel, "Edebiyat Eğitiminde Amaçlar ve Bu Amaçlara Yönelik Yöntem Teknik Ve Örnek Uygulamalar", *Milli Eğitim Dergisi* 34/169 (01 Ocak 2006), 1.
[179] İsmail Turan, "Edebiyatın Menşei, Karşılaştırmalı (Mukayeseli/Komparatistik) Edebiyatın Dünya ve Türk Edebiyatındaki Yeri Hakkında Bir İnceleme", *Türk Dili Dergisi* 68/791 (Kasım 2017), 92.

değerlendirir; çağı, nesli ve türü içindeki yerini inceler; edebiyatın konusunu, amacını, fonksiyonunu, mâhiyetini, tekniğini ve bunlara benzer özelliklerini araştırır; verileri tetkik eder, geneller, özelleştirir; istisnai kurallar oluşturur; bazen kurallardan uzaklaşır, kimi zaman bir sonuca bağlamaya çalışır ve bir obje olarak kabul ettiği edebî eseri anlamaya ve anlatmaya yönelir."[180] Edebiyat özgün ve değişken bir ilim dalı olduğundan edebî metinler her okuyuşta farklı anlamları çağrıştırabilir. Metinden çıkarılacak fikri okuyanın hazırbulunuşluğu belirler.

Edebiyat eğitimi "sanatkârın dil malzemesiyle hayat verdiği estetik değeri hâiz edebî metni, varoluş amacı doğrultusunda anlama/anlamlandırma, duyma/duyurma, sezme/sezdirme üzerinde odaklaşan bir tür sanat eğitimidir."[181]

İslâm eğitim tarihinde edebiyat eğitimine önem verilmiş, Emevîler döneminde kurulan, Abbasîler devrinde yaygınlaşan edebiyat salonları, münazaraların ve edebî faaliyetlerin icrâ mekânı haline gelmiştir.[182]

Arap edebiyatı, Emevîler ile kavramlaşma sürecine girmiş; şiir, hutbe, tarihi olaylar, nesepler ve savaşları konu alan öğretim faaliyetlerine "Arap edebiyatı" denmiştir. Bu alanlarda bilgi ve birikime sahip olanlar, ezbere ifade edenler ödüllendirilmiştir.[183] İbn Haldun, edebiyatın, Arapların tarihi olay ve şiirlerini ezberlemek ve her ilim dalından bir miktar bilgi biriktirmek amacına vurgu yaparak edebiyatın bir konu veya tasvirle sınırlandırılamayacağını vurgulamış, Hz Ömer ise oğluna hitaben şöyle demiştir:

"Oğlum, nesebine bağlılık göster, akrabalık bağlarını gözetmiş olursun. Şiirin güzel örneklerini ezberle, edebiyatını güzelleştirmiş olursun."[184]

Türk edebiyatının 'klasik' olarak isimlendirildiği dönemde; nâzımın şâir oluşu, tercüme eserlerinin orijinalinin de manzum oluşu, nazire yazma uygulaması, kolay okuma ve

[180] Murat Turna, "Edebiyat ve Psikanaliz Üzerine", *Medeniyet ve Toplum Dergisi* 4/1 (29 Haziran 2020), 2.
[181] İsmail Çetişli, "Edebiyat Eğitiminde Edebî Metinin Yeri ve Anlamı", *Milli Eğitim Dergisi* 34/169 (01 Ocak 2006), 9.
[182] Çelebi - Yardım, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, 46.
[183] Mehmet Yalar, "Arap Edebiyâtı Bağlamında Edebiyât Kavramına Analitik Bir Bakış", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2005), 15.
[184] Yalar, "Arap Edebiyâtı Bağlamında Edebiyât Kavramına Analitik Bir Bakış", 13-14.

ezberleme kolaylığı sağlaması gibi sebepler dinî konuları nazmen anlatmayı gerektirmiştir.[185]

Anadolu Türk Dili ve Edebiyatının öncülerinden Yunus Emre'nin 415 şiirinin günümüze ulaştığı bilinmektedir.[186] Hakkında okuma- yazma bilmediğine dair rivayetler bulunan[187] ünlü şairin şiirlerini yazıya aktarmadığı, şiirlerinin vefatından sonra düzenlenen divan yahut cönk ve mecmualar yoluyla günümüze ulaştığı bilinmektedir.[188] Yazıya geçirilmeyen bu eserlerin sonraki yıllara ulaşmasındaki en önemli etkenin, ezber yoluyla hafızada muhafaza edilmesi olduğu görülmektedir.

Gazi Üniversitesi Türkçe Eğitimi Bölümünde okuyan 300 öğretmen adayı öğrenciye derse yönelik beklenti ve önerilerini öğrenmek amacıyla bir anket uygulaması yapılmış, bazı öğrenciler, pasif öğrenciyle iletişim kurulması ve şiir okuma, ezberletme çalışması yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir.[189]

Arapça kökenli "hatabe" kelimesinden türeyen hitâbet "hutbe okuma, güzel söz söyleme, vaaz ve nasihat etme" anlamlarına gelir. Terim olarak hitabet "bir topluluğa bir maksadı anlatmak, bir fikri açıklamak, öğüt vermek, bir görüşü benimsetmek, bir eyleme teşvik etmek gibi amaçlarla yapılan güçlü ve etkileyici konuşma sanatı" olarak tanımlanır.[190]

Hitabetin Mısır'da ortaya çıktığı, oradan Sicilya'ya sonrasında da sofistler aracılığıyla Antik Yunan'a taşındığına dair görüşler bulunmaktadır. Sofistlerin hitabeti ikna, ikaz ve doğru yola çağırmada bir araç olarak kullandıkları, öncesinde gezerek verdikleri hitabet eğitimini sonrasında okullar açarak kurumsallaştırdıkları bilinmektedir.[191]

Hitabet sanatı; politik hitabet, adlî hitabet ve törensel hitabet olarak ele alınabilir. Politik hitabette hatip, muhatabına tavsiye ettiği eylemin fayda veya zararını anlatıp fikrine iknaya çalışırken adlî hitabette gaye, eylemin haklılığı ya da haksızlığını saptama, eylemi gerçekleştirenin suçlanması yahut savunulması üzerine kuruludur. Törensel hitabet ise

---

[185] Murat Akkaya, *Türk Edebiyatında Manzum Tecvit Metinleri* (Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 10.
[186] "Yunus Emre, Yunus, Kul Yunus, Âşık Yunus, Yunus Emrem" (Erişim 21 Haziran 2022).
[187] "Yûnus Emre", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 21 Haziran 2022).
[188] "Yunus Emre, Yunus, Kul Yunus, Âşık Yunus, Yunus Emrem".
[189] Kemalettin Deniz, "Türkçe Öğretmeni Adaylarının Etkili İletişim Dersine Yönelik Beklentileri", *Ana Dili Eğitimi Dergisi* 3/2 (22 Mart 2015), 75.
[190] Sinan Demir, *Aristoteles ve Fârâbi'de Hitabet Sanatı* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı İslam Felsefesi Bilim Dalı, 2021), 33.
[191] Demir, *Aristoteles ve Fârâbi'de Hitabet Sanatı*, 37-38.

çeşitli sebeplerle düzenlenen törenlerde övgü ya da yergide bulunmak için yapılan konuşma olarak tanımlanabilir.[192]

Teorik yani kanun maddelerinden oluşan kısmın ezber ve kavrama yoluyla ediniminin, hukuk eğitiminin olmazsa olmazı olduğu malumdur.[193] Adlî hitabette hukuk insanının kanunlara hâkim olması, ilgili kanunu bir çırpıda dile getirerek gerekli bağlantıları kurması ve savını güçlendirmesi şüphesiz ki etkinliğini artırır. Politik ve törensel hitabette de teorik kısmın ya da okunacak bir şiirin, özdeyişin ezberlenmesi ve muhatapla göz teması kurularak aktarılması istenilen hedefe ulaşılmasını kolaylaştırır.

Yazar, şair ve hukukçu Mithat Cemal Kuntay, hitabet sanatının icrasında hatibin; mukaddimeyi ezbere bilmesi, ezberden okuduğu kısımlarda birkaç adım yürümesi ve başını daima dik tutması gerektiğini söyler.[194]

2.1.7. Matematik Eğitiminde Ezber

Matematik, ilk yazıtlarda herhangi bir öğretim ya da çalışma alanını göstermek için kullanılan "bilim, bilgi ve öğrenme" manalarını taşıyan Yunancadaki "mathema" kelimesinden türemiştir.[195] Matematik, sayılar ve ölçüme yönelik bir bilim dalı olup soyut varlıklar ve bu varlıklar arası bağıntıyı inceleyen, birey tarafından zihinsel olarak oluşturulan bir sistem olduğundan soyuttur, öğrencinin matematikte zorlanmasına sebep olan da bu soyutluktur denebilir.[196] Matematiğin ortaya çıkışı ve ilk kullanım alanları şöyle açıklanmıştır:

> *"Mezopotamya' da tarımsal yerleşme ve hızlı kentleşme sonucu ortaya çıkan ticari etkinlikler ve tapınaklarda biriken servetin kayıt altında tutulması gereksinimi basit hesaplamaların kullanılmasını doğurmuştur. Sümerlilerin bilgi birikiminden yararlanan Bâbilliler günümüzde aritmetik ve cebir diye bilinen iki alanda önemli gelişmeler sağlamışlar ve bu sayede ileri mühendislik gerektiren sulama, bataklık*

[192] Demir, *Aristoteles ve Fârâbi'de Hitabet Sanatı*, 46-47.
[193] Alper Uyumaz - Kemal Erdoğan, "Karşılaştırmalı Hukukta ve Türk Hukukunda Hukuk Eğitimi Ve Hukuk Kliniği", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 64/2 (01 Haziran 2015), 466.
[194] Ali Sait Yağar, *Türk Edebiyatındaki Yeri ve Önemi Bakımından Mithat Cemal Kuntay'ın "Hitabet Dersleri"* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 50-57.
[195] Nazan Mersin - Soner Durmuş, "Matematik Tarihinin Ortaokul Matematik Ders Kitaplarındaki Yeri", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 18/2 (06 Haziran 2018), 998.
[196] Ömer Şahin, *Cebir Öğretiminde Somut-Yarı Somut-Soyut Öğretim Tekniğinin Öğrencilerin Başarılarına, Tutumlarına ve Kalıcılığına Etkisi* (Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Matematik Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 2.

kurutma, sel baskınlarını önlemede başarılı olmuşlardır. Mısır'da ise Nil Nehrinin yıllık taşmaları sonucu arazi sınırlarının yeniden belirlenme ihtiyacı ''yer ölçümü'' manasına gelen ''geometri'' teriminin kullanılmasını sağlamıştır."[197]

Günlük yaşamda sıkça başvurulan matematik, okul hayatının ilk yıllarından itibaren eğitim sistemi içindeki yerini almıştır. Eğitim sisteminin temelinde yer alan bu bilim dalı bazı öğrenciler tarafından çokça sevilirken bazı öğrencilerin korkulur rüyası haline gelmiştir. Matematikte öğrenciyi başarısızlığa iten sebepler araştırılmış ve bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Soyut kurallar ve ezber bilgilerin hayatla örtüştürülemediği için unutulduğu, öğrencilerin çoğunluğunun dersi ezberlemeye çalıştığı ve öğretmenlerin de ezbere yönlendirdiği[198] bilgi, mantığı kavratılmadan ezberletildiği için kalıcılığının olmadığı[199] sayılan sebepler arasındadır.

İkinci dereceden denklemlerin öğrenme ve öğretiminde matematik tarihinin özellikle Hârezmî'nin tam kareye tamamlama metodunun, bir öğretim aracı olarak kullanılmasına ilişkin ilköğretim matematik öğretmen adaylarının görüşlerine başvurulan bir çalışmada, şu cevaplar alınmıştır:

"Eğer ikinci dereceden denklemin köklerini bulmayı etkinliklerle ispat ederek öğrenseydik, bu muhtemelen derste bizim öğrenme deneyimimizi zenginleştirmiş olacaktı. Ancak, bize bugüne kadar, ezberlemek için bir formül verildi ve gerçekten ne yaptığımızı bilmeden bu formülü uyguladık. Bize formülün arkasındaki mana açıklanmadı. Sadece formülü ezberledik ve gerektiğinde de onu kullandık."

"Ben ikinci dereceden denklemlerin çözümünün nasıl ispatlanacağına dair herhangi bir şey öğrenmedim. Bize sadece kuadratik formül ve formülde karşılık gelen sayıları nasıl yerine konulacağı öğretildi."

"İkinci dereceden denklemler konusu benim için zordu. Belki gerçekten zordu çünkü anlamsız ezberlemek zorunda olduğum birçok formül vardı ve ezberi sevmiyordum."[200]

---

[197] Şahin, *Cebir Öğretiminde Somut-Yarı Somut-Soyut Öğretim Tekniğinin Öğrencilerin Başarılarına, Tutumlarına ve Kalıcılığına Etkisi*, 9.

[198] Kürşat Yenilmez - Melike Teke, "Yenilenen Matematik Programının Öğrencilerin Cebirsel Düşünme Düzeylerine Etkisi", *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 9/15 (01 Haziran 2008), 232.

[199] Zekiye Morkoyunlu - Gülşah Saltık Ayhanöz, "İlköğretim Matematik Öğretmenliği Öğretmen Adaylarının Matematiksel Dayanıklılık Kavramı Hakkındaki Düşünceleri", *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 10/2 (31 Aralık 2021), 49.

[200] Murat Genç - İlhan Karataş, "Matematik Tarihinin Matematik Öğretimine Entegrasyonu: Hârezmî'nin Tam Kareye Tamamlama Yöntemi", *Kastamonu Eğitim Dergisi* 26/1 (15 Ocak 2018), 223.

Öğrenciler anlamlandırılmayan ezber bilginin kalıcılığı olmadığını, mekanik bir öğrenmeye sebep olduğunu ifade ederek aslında ezberin bir temele oturtulmamasından, formül ezberinin ispata dayandırılmadan, açıklamadan yoksun ve kavrama düzeyine ulaşmaları sağlanmadan öğretilmesini eleştirmişlerdir.

Matematiğin giriş basamağı olan ritmik sayma öğretiminde; öğrencide dört kazanımın sağlanması beklenir. Bunlardan ilki sayıların zincir halinde sıralanması yani "ezbere sayma" olarak isimlendirilir. Öğretmenin rol model olarak başlattığı öğrenim faaliyeti, rehberlik etme ve alıştırmalar yaptırarak saydırma yoluyla öğrenciye kazandırılır.[201]

Hindistanlı Dâhi Ramanujan'ın ortaokul yıllarında "pi" ve "v2" sayılarını istenilen ondalığa kadar ezbere yineleyebilmesi[202], otizmli Dâhi Daniel Tammet'in 2004 yılının "pi" gününde, virgülden sonraki 22,514 basamağını ezbere okuması[203] ulaşılması güç bir rekor olmakla beraber matematikte ezberin varlığını, bilinçli kullanımının önem arz ettiğini gösterir niteliktedir.

2.1.8. Kimya, Fizik ve Biyoloji Eğitiminde Ezber

Eski dönemlerden itibaren insanlar maddeleri arındırmak, birleştirmek ve ayrıştırmak için çalışmışlar yürütmüşlerdir. Kimileri bu faaliyetlerini iyi ve yararlı olan kimya çerçevesinde sürdürürken kimileri ise simyanın hedeflerine erişmek için bilim ve etik dışı değersiz madenleri değerli madenlere çevirmek, ölümsüzlük iksiri bulmak gibi amaçlarla kullanmışlardır. Bu çabalar, olumsuz yanları bulunmakla beraber alet ve yöntemleri açısından kimyaya yararlı bilgiler aktarılmasına katkı sağlamıştır.[204] Kütlenin Korunumu Yasasının keşfiyle deney esasına dayalı nicel kimya ortaya çıkmış ve hızla gelişmiştir.[205] Günümüzde kimya; kimyasal tepkimeler, asitler ve bazlar, atomlar, elementler v.b. konu başlıklarını inceleyen ilmin adıdır.

Çok yönlü bir fen bilgini olan Câbir b. Hayyân, tüm metallerin civa ve kükürt birleşiminden elde edilebileceğini, metaller arası farkın civa ve kükürt oranlarındaki

[201] Ayfer Sönmez, "Çoklu Duyusal Etkinliklerle Ritmik Sayma Öğretimi", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 8/2 (30 Nisan 2021), 441-442.
[202] "Srinivasa Ramanucan Kimdir, Hayatı, Kitapları, Hakkında Bilgi" (Erişim 15 Ekim 2022).
[203] Fikri Akdeniz, "Matematik, Matematik Tarihi, Pi Sayısı ve Sonsuzluk" (Erişim 15 Ekim 2022).
[204] İrfan Elmacı, "Simyadan Kimyaya Osmanlı İmparatorluğunda Teknoloji", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 19/2 (01 Haziran 2018), 266.
[205] Elmacı, "Simyadan Kimyaya Osmanlı İmparatorluğunda Teknoloji", 267.

farktan kaynaklandığını öne sürmüş, madde tanımıyla terminolojiye, deneyleriyle de teknik kimyaya katkı sunmuştur.[206]

> *"TÜBİTAK 4004 Doğa Eğitimi ve Bilim Okulları programı kapsamında gerçekleştirilen "Bilimden Doğaya, Doğadan Bilime: Problemlere Çözümler" projesinde yapılan etkinliklerin, öğrencilerin kimya dersine yönelik tutumlarına ve dokuzuncu sınıf kimya dersinde kazandıkları bilgileri günlük yaşam ile ilişkilendirme derecelerine etkilerinin araştırıldığı nicel çalışmada; öğrencilerin problemleri ezberledikleri, formüllerle çözmelerine karşılık günlük yaşamla ilişkilendirmede yeterli olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır."*[207]

Kimya öğretmenliği bölümünden 23 öğrenciye argümantasyon (gerekçeler ortaya koyup iddiaları veriler ile destekleyerek geçerlenme) sürecini kavratmak, ileride öğrencilerinin kimya kavramlarının öğretilmesinde argümantasyonun önemini anlamalarını sağlamak ve argümantasyon sürecini yaşayarak uygulamalarına imkan vermek için bir kimya öğretimi dersi gerçekleştirilmiştir. Ders sonunda katılımcılardan biri şunları söylemiştir:

> *"Argümantasyonda aynı olayı açıklamak için farklı görüş açılarından, farklı deliller sunulabiliyor. Gerekçeler, çürütmeler, destekleyiciler kullanmak durumunda olan öğrenci önceden ezbere dayalı olarak bildiği bir bilgiyi düşünmek, nedenlerine inmek durumunda kalıyor. Beyinde sorgulama yapmaya yönlendirici bir yaklaşım. Kişi bilgilerini sorguluyor, karşıt fikirlerle kimi zaman ikna olup doğruyu bulabiliyor."*[208] *Öğrencinin, ezber metoduyla elde ettiği kazanımı, argümantasyon süreciyle anlamlı hale kavuşturduğunu ifade etmesi; ezberin yitik bir birikim olarak değerlendirilmesinin yanlış bir yaklaşım olduğunu, ezber temelini anlamlandırmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır.*"

Fizik "maddeyi, maddenin uzay-zaman boyunca hareketini ve davranışını, ilgili enerji ve kuvvetlerin varlığını inceleyen doğa bilimi" olarak tanımlanabilir.[209] Evrenin nasıl işlediğini araştıran fizik biliminin; bilimsel düşünce yetisi kazandırmak, aklını kullanıp fizik ve teknoloji arasında bağ kuran, fizik ve teknolojinin toplumun ilerlemesine

---

[206] Hediye Şule Aycan, "Çağdaş Kimyanın Kökleri", *Turkiye Kimya Dernegi Dergisi Kısım C: Kimya Egitimi* 5/1 (31 Mart 2020), 102-103.
[207] Volkan Bilir vd., "Lise Öğrencilerinin Kimya Dersine Yönelik Tutumları ve Kimya Bilgilerini Günlük Yaşam İle İlişkilendirme Dereceleri Üzerine 'Bilimden Doğaya, Doğadan Bilime: Problemlere Çözümler' Projesinin Etkisi", *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 8/2 (01 Kasım 2021), 522.
[208] Halil Tümay - Fitnat Köseoğlu, "Kimya Öğretmen Adaylarının Argümantasyon Odaklı Öğretim Konusunda Anlayışlarının Geliştirilmesi", *Türk Fen Eğitimi Dergisi* 8/3 (Eylül 2011), 113.
[209] "Fizik", *Vikipedi*, 23 Mayıs 2022.

katkısının farkında olan, yapıcı ve eleştirel düşünce geliştirebilen, araştırma, gözlem ve deney sonuçlarını söz, şekil veya yazı ile ifadeye döken, fiziğe ve yeni gelişmelere ilgili bireyler yetiştirmek gibi amaçları vardır.[210]

Bazı eğitimciler fizik eğitiminde "modern hayata uyum sağlanmalı, ezbercilik bir kenara bırakılarak özgün düşünme yeteneği geliştirilmeli bilgi anlayarak öğrenilmeli" derler.[211] Bazı düşünürlerse beş düşünme düzeyi olduğunu, en ilkel olanının hafıza, en üst düzey düşünme düzeyinin ise yaratıcı düşünme olduğunu belirterek belli bir düzeye ulaşmayan öğrencide soyut düşünme gerçekleşmediğinden bilgi ediniminin zorunlu ezbere dönüşeceğini, bununda öğreniciyi öğrenilmiş acizlik sendromuna sürükleyeceğini ifade ederler.[212]

Fizik eğitiminde özgün ve soyut düşünmenin önemine vurgu yapılırken bu ehemmiyete ulaşmamış bilginin eleştirilmesi olağan bir durumdur. Yukarıdaki ifadelere bakıldığında eleştirilenin, ezber değil ezbercilik seviyesinde kalan, özgünlük seviyesine ulaşamayan, kişiyi hedefe ulaştıramayan bilgi olduğu açıkça izah edilmiştir.

Canlıların doğma, gelişme ve üreme gibi evrelerini araştıran biyolojinin, insanları inceleyen tıp bilimi, hayvanları inceleyen zooloji bilimi, bitkileri inceleyen botanik bilimi, mikroorganizmaları incelen mikrobiyoloji bilimi gibi dalları vardır. Biyoloji Yunanca "hayat" ve "incelenmesi" kelimelerinin birleşiminden meydana gelmiştir.[213]

Sürekli gelişmekte olan biyoloji bilimi, bireyin kendi bedeninin ve çevresindeki tüm canlı organizmaların farkında olmasını, yaşadığı çevreye karşı olumlu bir duyarlılık geliştirmesini hedefler. Lise müfredatında yer alan biyoloji dersleri de bu amaca hizmet eder. Dersin işlenişi ile ilgili görüş bildiren bazı eğitimciler, biyoloji eğitiminde geleneksel yaklaşımdan uzaklaşılmasını, ezberci eğitim anlayışından vazgeçilmesini önermiş, öğrencilerin yenilikçi ve yapılandırmacı yaklaşımlarla derse güdülenmesinin gerekliliğine dikkat çekmişlerdir.[214] Bir başka çalışmada; geleneksel ve ezbere dayalı fen

[210] Nuran Aydoğan Kara, "Türkiye'de Fizik Eğitiminin Yeri ve Önemi", *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1 (28 Haziran 2021), 52.
[211] Aydoğan Kara, "Türkiye'de Fizik Eğitiminin Yeri ve Önemi", 51.
[212] Özden Tezel vd., "Fizik Dersi Öğretiminde Öğretmen Tutumlarının Önemi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 13/1 (27 Kasım 2014), 49.
[213] "Biyoloji - Vikipedi" (Erişim 23 Haziran 2022).
[214] Sinem Soysal, *2018 Biyoloji Öğretim Programına Yönelik Biyoloji Öğretmenlerinin Görüşleri* (Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalı Biyoloji Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 5.

eğitiminin, öğrencinin problem çözme, karar alma ve bilimsel tartışma yetilerine katkı sağlayamayacağı savunulmuştur.[215]

Ezberin çarpım tablosu, hece tablosu, yabancı kelime ve kavram öğreniminde kullanışlı bir metot olduğunun düşünüldüğü bir başka çalışmada; beyin temelli öğrenmenin daha kalıcı öğrenmelere zemin hazırladığı, ezbere dayalı eğitimde öğrenimin örnek olaylara transferi esnasında yetersiz kalacağı vurgulanmıştır.[216] Fen Bilgisi öğretmenliği bölümünden 200 öğrenciye fizik, kimya ve biyolojinin temel kavramlarını kapsayan olaylarla ilgili değerlendirme ve yorumda bulunabilecekleri kısa cevaplı 25 sorudan oluşan bir test uygulanmış, öğrencilerin; bu derslere ait kavramları yorumlayamadıkları, öğrendikleri bilgileri günlük hayatla ilişkilendiremedikleri görülmüştür. Sebepler arasında kavramsal öğrenmeden ziyade ezbere öğrenmenin etkin olma ihtimali ile öğretmenin dersi günlük hayatla yeterince bağdaştıramama ihtimali gösterilmiştir.[217] Bu sebeplerin temelinde yatan sorununda yine özümsenemeyen ezber olduğunu söylemek mümkündür.

2.1.9. Musiki Alanında Ezber

IX. yüzyıldan itibaren İslâm kültürüne "mûsikî" olarak giren kelime, Cumhuriyet döneminden sonra Fransızca telaffuzundaki kullanımıyla yani "müzik" şeklinde yaygınlaşmıştır.[218] Müzik ses, melodi, ritim ve armoninin harmanıyla vücut bulan bir olgudur. Müzik; Weber'e göre "insan ruhunun dili" Dede Efendi'nin gözünde "insanlığın ahlâkını arındıran kutsal bir bilim" Kant'ın tabiriyle "hoş duyguları seslerle anlatma sanatı" Konfüçyus'un tasviriyle "gök ve toprak arasındaki uyum" demektir.[219] Mevlânâ, mûsikî için "Allah âşıklarının ruhunun gıdası, gerçek sevgiliye (Allah) kavuşma ümidi" demiştir.[220]

---

[215] Sevilay Şeref Güryuva, *Bilim Tarihinin Biyoloji Dersine Entegrasyonunun Öğrencilerin Bilimin Doğası Anlayışları Ve Biyoloji Dersine Karşı Tutumlarına Etkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalı Biyoloji Öğretmenliği Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 12.

[216] Ahmet Albayrak, *Beyin Temelli Öğrenme Kuramına Dayalı Biyoloji Eğitiminin Öğrencilerin Başarı Ve Tutumları Üzerine Etkisi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 27.

[217] Bülent Pekdağ vd., "Kimya Bilgilerini Günlük Yaşamla İlişkilendirme Düzeyine Akademik Başarının Etkisi", *Kastamonu Eğitim Dergisi* 21/4 (15 Temmuz 2016), 1281.

[218] Mehmet Gönül - Onur Altıntuğ, "Dinler Ve Mûsikî", *İSTEM* 24 (01 Aralık 2014), 46.

[219] Ünal İmik - Sinan Haşhaş, "Müzik Nedir ve Hayatımızın Neresindedir", *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi* 6/2 (29 Aralık 2020), 197.

[220] Gönül - Altıntuğ, "Dinler Ve Mûsikî", 47.

Hz Davud'un Zebur'u musıki ile okuduğu, sesinin güzelliğinin kuşları etkilediği Kur'an-ı Kerim'de bildirilmektedir. [221] Günümüzde de Kur'an-ı Kerim belli musıki makamları icra edilerek okunmakta, mevlitler, kaside ve ilahîler ile müziğin İslâmî yönü zenginleştirilmektedir. Dinî mûsıkî Yahudi ve Hristiyanlık inançlarında da karşımıza çıkmakta, kilise ve sinagoglarda müzikal metinlerin okunduğu törenler göze çarpmaktadır.[222]

Müziğin enstrüman ile icrasında ve enstrüman öğreniminde ezberin kadim bir metot olarak kullanıldığı bilinirken Müzikolog Cem Behar bununla ilgili şöyle demiştir:

"Meşk, esas itibariyle taklit ve tekrar üzerine kuruludur. Hoca tarafından talebeye kısım kısım ve bütünüyle defalarca tekrar ettirilen mûsıkî eseri usulüyle birlikte hafızada yer eder."[223]

Meşkte temel ezberleme yöntemleri; kulak ezberi, göz ezberi, el, kol ve parmak hareketlerinin ezberi, zekâ ezberi olarak sıralanabilir.[224] En güvenli yol, tüm ezber yöntemlerinin birlikte kullanılması yani ezberin hem düşünceye, hem kulağa, hem göze hem de hareketlere yansımasıdır. Zekânın unsurlarından biri olan bellek, kodlama, depolama ve geri getirme süreçleriyle ezberi gerçekleştirmemize olanak tanır. Enstrümanla icra edilecek eserlerin ezbere çalınması, bireye özgürlük ve özgünlük kazandırır.[225] Bununla ilgili diğer bir araştırmada Eğitim Fakültelerinin Müzik Eğitimi Anabilim dalındaki çalgı öğrencileri ile ezber yapma durumlarını belirlemek amacıyla yapılmış, öğretim elemanlarının tamamı çalgıdaki yorum yeteneğinin ezber çalma ile doğru orantılı olduğunu ifade etmişlerdir. Araştırma sonucunda öğrencilere ezberi, bir öğrenme yöntemi olarak görmeleri, zekâ ezberi yaparken analitik düşünce geliştirmeleri tavsiye edilmiştir.[226]

---

[221] "Sâd Suresi 18-19. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri Başkanlığı" (Erişim 23 Haziran 2022).
[222] Gönül - Altıntuğ, "Dinler Ve Mûsikî", 49-52.
[223] Mustafa Hilmi Bulut, "Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Ana Bilim Dallarındaki Öğrencilerin Çalgı Çalmada Ezberi Kullanma Durumları Sivas Örneği", *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi* 4/2 (26 Aralık 2018), 2.
[224] Bulut, "Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Ana Bilim Dallarındaki Öğrencilerin Çalgı Çalmada Ezberi Kullanma Durumları Sivas Örneği", 2.
[225] Selmin Tufan, "Piyano Eğitiminde Bellek-Ezber İlişkisi", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 13/1 (2000), 188-189.
[226] Bulut, "Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Ana Bilim Dallarındaki Öğrencilerin Çalgı Çalmada Ezberi Kullanma Durumları Sivas Örneği", 6.

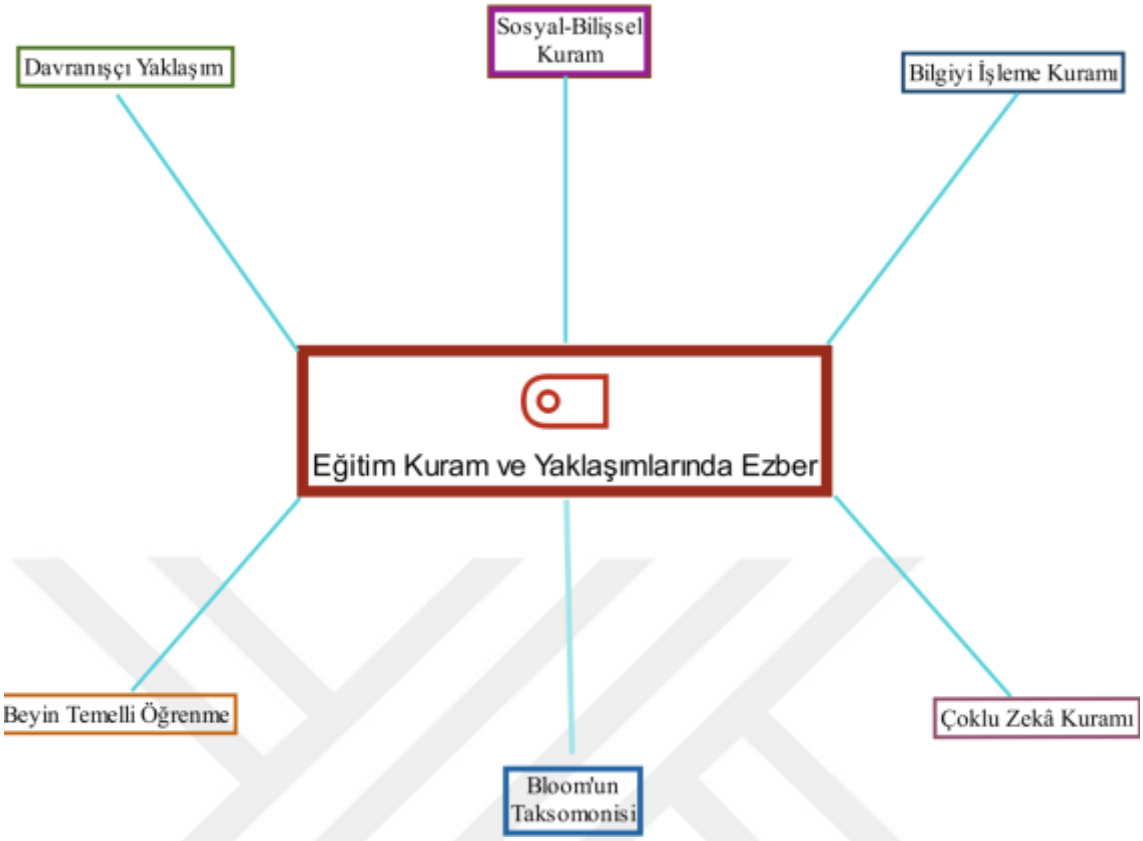
Türk sanat müziğinin usta isimlerinden Orhan Gencebay'ın eserlerinin müziksel ve edebî analizinin yapıldığı bir çalışmada, sanatçı altı yaşında mandolin, yedi buçuk yaşında bağlama icrasına başladığını ifade etmiş, stüdyoda toplu olarak sergiledikleri canlı performansların, ezberledikleri parçaları bambaşka bir nüansa dönüştürdüğünü belirtmiştir.[227] Bu açıklamalar ezber metodunu kullanmanın kişiyi kısıtlamadığına ve ezber temelli bilginin özgünleşmeye olanak tanıdığına delil olacak niteliktedir.

Her ders veya konunun kendine has bir yapısı vardır. Sayısal ve sözel konuların yani İngilizce, kimya, psikoloji, müzik ve beden eğitimi gibi farklı yapıda derslerin çalışılmasında; başlıklara göz gezdirme, öğrenme hedeflerine uygun soru geliştirme, detaylı soruları cevaplandırırken konuyu tekrar okuma, akılda kalan kısmı özetleyerek yazma, konuyu anlatarak pekiştirme ve tıkanılan noktada tekrar okuma, soru cevaplama, anlatım kısmına geri dönme gibi yöntemler izlenir. Bu yöntemlere ek olarak konunun yapısına uygun biçimde "deney yapma, fiziksel alıştırma yapma, ezberleme, uygulama yapma, bütünden parçaya doğru ayrıştırma, parçadan bütüne doğru bütünleştirme" gibi metotlardan da faydalanılır.[228] Bu durum bir yönüyle aslında hiçbir metot veya yöntemin tek başına her konuda başarı sağlamayacağını gösterirken, diğer yönüyle de hiçbir metot veya yöntemin ötekileştirilerek yok sayılmaması gerektiğini ortaya koymaktadır.

2.2. EĞİTİM KURAM/YAKLAŞIMLARINDA EZBER

Alt kısımda kavramlar arası ilişkileri tanımlamak ve kavramların belli başlıklar altında sınıflandırılmalarını sağlamak için kullanılan kuramların/yaklaşımların içerisinde ezberin konumu ele alınmış, eleştirilen ve kabul gören yönleri saptanmaya çalışılmıştır.

[227] Emrah Arslan, *Orhan Gencebay Eserlerinin Müziksel ve Edebi Analizi (Batsın Bu Dünya Albümü Örneği)* (Kırıkkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Anabilim Dalı Müzik Bilimleri Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 28.
[228] Deniz, *Eğitim Psikolojisi*, 217-218.

Şekil 2: Eğitim Kuram/Yaklaşımlarında Ezber (MAXQDA2022-Tek Vaka Modeli)

2.2.1. Davranışçı Yaklaşım

Bireyin gözlenmesi, ölçülmesi, yordanması mümkün hareketlerine "davranış" denir.[229] Davranışı daha iyi anlamak onu ortaya çıkaran etkenleri bilmekle mümkündür. Davranışın kaynağı zihin, bezler ve kaslar olarak sınıflandırılabilir. Zihinsel olarak gerçekleşen davranışlara "bilişsel davranış" bezler vasıtasıyla gerçekleşen davranışlara "duyuşsal davranış" kaslarla yapılan davranışlara ise "psikomotor davranış" denir.[230] Bilişsel davranışlar "bilgi" duyuşsal davranışlar "tutum" psikomotor davranışlar ise "beceri" ile sembolize edilebilir.[231]

Davranışçı yaklaşım öğrenmeyi "uyarıcı ile davranış arasında bağ kurma" olarak değerlendirirken Skinner'a göre öğrenme "gözlenebilen davranışta deneyimler sonucu meydana gelen göreli olarak kalıcı değişiklikler" şeklinde tanımlanmıştır. Davranış merkezli bu yaklaşıma göre öğrenme sürecinin kilit ifadesi "koşullanma" olup bu

[229] Ulusoy vd., *Eğitim Psikoloji*, 239.
[230] Deniz, *Eğitim Psikolojisi*, 238.
[231] Deniz, *Eğitim Psikolojisi*, 239.

koşullanma edimsel ve klasik koşullanma olarak ikiye ayrılır.[232] Klasik koşullanma ile etraftaki nesnelerden insan hayatı açısından önemli ve önemsiz olanlar öğrenilirken edimsel koşullanma ile bu nesnelerin istenilenlerin elde edilmesi, istenmeyenlerin uzaklaştırılması için yapılması gerekenler öğrenilir. Bu öğrenmeler, kişinin farklılaşan dünyaya adapte olabilmesini sağlamada ve hayatını sürdürme yeteneği kazanmasında pay sahibidir.[233]

Öğrenmenin kazanıldığı davranış değişikliklerinden bazıları şu şekilde somutlaştırılabilir.

- "Yeni beceriler kazanma
- Alışkanlıklar edinme
- Ezber yapabilme
- Algılamada değişiklik yapabilme
- Yanlış ve hatalarda azalma ya da hiç yapmama
- Duygusal tepkilerde değişme
- Tutum ve beklentilerde değişme
- Sezme ve kavrama becerilerinde artma
- Problem çözme becerilerinde ilerleme
- İnsan ilişkilerinde yeterlik kazanma"

Bu davranışlar her bireyde aynı düzeyde gelişmeyebilir. Öğrenmenin tam anlamıyla gerçekleşmesi "yüksek düzeyde düşünme, derin bilgi, etkileşim ve dış dünya ile ilişkilendirme" ilkelerine bağlıdır. Öğrenci öğrendiklerine dair yorumda bulunabiliyorsa "yüksek düzeyde düşünme" küçük farklılıkları ayırt edip konuyu tartışmaya açarak olayları açıklama ve problemleri çözme yetisi kazandıysa "derin bilgi" sınıf ortamı bireylere fikir alışverişi imkânı sunuyor ve öğrenciler arası öğrenmeyi zenginleştiren diyaloglar oluşuyorsa "etkileşim" öğrenilen bilgi günlük hayata uyarlanıyorsa "dış dünya ile ilişkilendirme" sağlanıyor demektir.[234]

[232] Sağlam vd., *Eğitim Bilimine Giriş*, 118-119.
[233] Deniz, *Eğitim Psikolojisi*, 241.
[234] Deniz, *Eğitim Psikolojisi*, 239.

Davranışçı yaklaşımın araştırmacıları; John B. Watson, Edward Tolman, E. L. Thorndike, ve B. F. Skinner'dır. Skinner, davranışçı kuramın merkezine dil öğretimini yerleştirmiş, "dil bir davranıştır" diyerek dilin taklit ve tekrarlarla öğrenileceğini vurgulamış, dil bilgisi kurallarının ezberle öğretimini desteklemiştir. Davranışçı kuramın gayesi öğretilecek bilgilerin önceden saptanması, bu bilgilerin ezber, tekrar ve şartlanma yoluyla ve sık tekrarla öğrenciye unutulmasına imkân vermeden öğretilmesidir.[235]

2.2.2. Sosyal Bilişsel Yaklaşım

Albert Bandura tarafından geliştirilen bu kuram, anne-baba, otorite, akran gibi "önemli diğerleri" olarak nitelendirilen modellerin tutum, davranış ve tepkilerinin gözlemlenerek model alınmasının önemini vurgulamaktadır. Bandura bireylerin, davranışları gözlem yoluyla öğrendiğini, gözlenen davranışın bellekte depolanarak zamanı gelince bireye rehberlik ettiğini ifade eder.[236]

Miller ve Dolard taklit davranışı; aynı davranışın gösterilmesi, bir başkasının davranışını kopya etmek ve benzer bağımlı davranış olarak ele alırken Bandura gözlem yoluyla öğrenmeyi bilişsel bir süreç olarak görmüştür. Gözlemlenen davranışı taklit ederek ya da etmeyerek öğrenmenin sağlanmasını, "trafikte önde giden arabanın çukura girdiğini gören sürücünün aynı hatayı yapmayarak aksine taklitle öğrenmeyi gerçekleştirmesi" örneğiyle açıklamıştır. Ona göre model olan davranışın kişinin belleğine kodlanarak zamanı geldiğinde hatırlanması gerekir. Ancak bu hatırlama kuru bir taklitle değil, gözlenen bilginin bilişsel işlemden geçirilip daha ayrıntılı şekilde kullanılması ile olur. Gözlemlenen bilgiler semboller aracılığıyla kodlanarak bellekte saklanır. Bu depolama "zihinde resimlere dönüştürülerek" ya da "sözel sembollere dönüştürülerek" olabilir. İmgesel veya sözel olarak kodlanan bilgilerin zihinsel yolla tekrar edilmesi yahut gözlem sonrası uygulanarak davranışa dönüştürülmesi gerekir. Bilhassa ahlâk, disiplin ve beceri öğretiminde sosyal öğrenme kuramından yararlanılır. Bilişsel öğrenme yönü ise "davranıştan ziyade bilginin öğrenilmesi, bağ kurulması, transfer, algının seçiciliği, bilgilerin belli bir plana göre sırayla verilmesi, tekrar" gibi maddeleri içerir.[237]

[235] Güneş, "Eğitimde Ezber Tartışmaları", 414.
[236] Sağlam vd., *Eğitim Bilimine Giriş*, 126.
[237] Deniz, *Eğitim Psikolojisi*, 322-323-325.

2.2.3. Bilgiyi İşleme Kuramı

Davranışçı ve bilişsel kuramın sentezi olan bilgiyi işleme kuramı, "insan zihnini bir bilgisayara benzeterek insanda bilginin işlemesini sağlayan yapı ve süreçlerle" ilgilenir.[238] Kuram, bilginin algılanıp işlenmesi, depolanması ve gerektiğinde geri getirilmesi üzerine kurulu olup öğrenme ilkelerini bu süreçlerle ilişkilendirir. Bu kuramın öğrenmeye dair görüşlerinden bazıları şunlardır:

- Bilgi zihinsel performansla kazanılır ve davranış değişikliği kazandırır.
- Öğrenme sürecinde birey tüm olaylara ve nesnelere anlam yükler.
- Öğrenmenin kalıcı olması için uygulanmasına olanak sağlanmalıdır.
- Birey aktif olarak neyi nasıl öğrenmek istediğini belirler.
- Yeni bilgiler önceden kazanılmış bilgilerin üzerine eklenir ve sonraki öğrenmelerde kullanılmak üzere depolanır.
- Yeni kazanılan bilgi önceden öğrenilerek uzun süreli hafızaya depolanmış bilgilerle anlam kazanır.
- Edinilen bilginin kalıcılığı uzun süreli belleğe yerleştirilmiş olmasına bağlıdır.
- Etkili öğrenme, öğrenilenin özünün kavranması, derin düşünme yetisinin kazanılmasıyla sağlanmış olur.[239]

Yaşanılanın, öğrenilenin zihinde saklanması "bellek" uyaranın bellekte bıraktığı iz "depolama" depolanan bilginin hatırlanması ise "geriye getirme" olarak adlandırılır. Ebbinghaus'un öncülüğünde başlayan bellek çalışmaları derinleştirilmiş, üç tip bellek üzerinde durulmuştur.[240] Bunlar:

Duyusal Bellek: Duyu organları aracılığıyla alınan uyarıcıların ilk uğrak noktası, bilişsel sisteminde ilk basamağıdır. Buradaki bilgiler 1-3 saniye kadar zihinde bekler, kısa süreli belleğe aktarılmazsa kaybolur ve geri getirilemezler.

[238]Dilek Çağırgan Gülten vd., "Bilgiyi İşleme Kuramı ve Anlamlandırmanın Matematik Öğretimi Üzerindeki Etkisi", *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi* 6/2 (26 Mart 2012), 3.
[239] Deniz, *Eğitim Psikolojisi*, 297.
[240] Tufan, "Piyano Eğitiminde Bellek-Ezber İlişkisi", 186.

Kısa Süreli Bellek: Gelen bilginin unutulmaması için uzun süreli belleğe aktarılması elzemdir. Kısa süreli belleğe aktarılan bilgilerin burada kalış süresi 20-25 saniye civarıdır. Kısa süreli bellek, duyusal bellekten farklı olarak bilgileri tutma kapasitesine sahiptir. Bilginin kısa süreli bellekte kalabilmesi zihinsel tekrarın yapılmasıyla mümkündür

Uzun Süreli Bellek: Kapasitesi geniş bu bellekteki bilgiler uzun süre kalabilir. Uzun süreli bellekte saklayabilme içinse işleyen bellekte anlamlı kodlamaların yapılması gerekir.

Bilgiyi işleme kuramında öğrenme, duyusal kayıt, kısa süreli bellek ve uzun süreli bellek arasındaki ilişki ve bilgi akışı yoluyla meydana gelir.[241]

Bilgileri kısa süreli bellekten uzun süreli belleğe gönderirken üç stratejiden (tekrar, anlamlandırma kodlama, örgütleme) yararlanılır. Bunlar aynı zamanda bilgiyi uzun süreli bellekte kalıcı hale getirmeye de katkı sağlar.

Tekrar: Bilginin bir işleme tabi tutulmadan orijinal haliyle sesli ya da zihinsel tekrar yoluyla uzun süreli belleğe aktarılmasıdır. Fakat bilginin tekrar yoluyla belleğe gönderilmesi ezber öğrenme olduğundan geri çağırmak daha güçtür. Uzmanlar bir defalık yoğun tekrardansa aralıklı tekrarla ezberlenen bilgilerin hatırlanmasının daha kolay olduğunu vurgulamışlardır.[242] Tekrar metodunun ayrıca hafızayı güçlendirme hususunda olumlu etkisinin olduğu da bilinmektedir.[243]

Tekrar metodunun öğrenime katkısına aşağıda verilen bu olayda örnek olarak gösterilebilir:

"Bir kurs çalışmasında Kenney, Cannizz ve Flavel öğrenme sırasında dudaklarını kendiliğinden oynatan bir küme ile tekrarlama belirtisi göstermeyen bir başka birinci sınıf öğrencisi belirlemişlerdir. Sonuçta tekrarlayanlar, tekrarlamayanlara göre bellek testinde başarılı edim göstermişlerdir."[244]

Zernûci'nin ise tekrar metodu hakkındaki görüşü şöyledir:

[241] Deniz, *Eğitim Psikolojisi*, 299-300.
[242] Deniz, *Eğitim Psikolojisi*, 303.
[243] Şanver, *Kur'an da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, 166.
[244] Ulusoy vd., *Eğitim Psikoloji*, 396-397.

"Öğrenci, dersi hocasının ağzından dinleyip anlamaya yahut düşünerek, tefekkür ederek ve çok tekrar ederek anlamaya gayret etmelidir. Zira dersin miktarı az, tekrarı ve düşünülmesi çok olursa o ders anlaşılır."[245]

Tekrarın belli aralıklarla yapılmasının bilginin kalıcılığını arttırmasına, hafızlık eğitimi örnek olarak gösterilebilir. Şöyle ki:

Hafızlık tahsiline ilk cüzün son sayfası ezberlenerek başlanır. Bu sistemle sırasıyla tüm cüzlerin son sayfası ezberlenir ve ilk cüza geri dönülür. Bu dönüşte son sayfadan bir önceki sayfa ezberlenir, daha önce ezberlenmiş olan son sayfa tekrar edilir ve iki sayfa birleştirilerek ezbere okunur. Bu işlem öğrenci, bir cüzda bulunan yirmi sayfaya ulaşana kadar bu şekilde devam eder. Hafızlık talebesi bir önceki dönüşte ezberlediği tüm sayfaları belli aralıklarla tekrar imkânı bulur ve bu sayede unutmanın ya da fayda sağlamayan ezberciliğin önüne geçilmiş olur.

2.2.4. Beyin Temelli Öğrenme Kuramı

Vücut ağırlığının %2'sini oluşturan beyin, vücut enerjisinin %20'sini kullanır. Beyin hiç durmadan birey uyurken dahi çalışan bir yapıya sahiptir. Beynin bilgiyi nasıl sakladığı ve nasıl geriye getirdiği tam olarak bilinmese de öğrenme ve hafızanın nöronların birbirleriyle etkileşimi sayesinde olduğu düşünülmektedir.[246] Nöronların beynin asıl hücreleri olduğu, her lifte on milyar nöron bulunduğu, her bir nöronun da on glia hücresi tarafından beslendiği bilinmektedir.[247] "Fizyolojik olarak ise beyin, korteks ve limbik sistem olmak üzere ikiye ayrılır. Öğrenme ve hafızaya alma gibi işlemleri limbik sistem gerçekleştirir. Korteks ise bilginin algılanmasını ve şekillenmesini sağlar."[248]

Beyin temelli kurama göre öğrenme "yeni dendrit dallarının ve yeni sinapsislerin oluşumu, formasyonu" olarak tanımlanır.[249] Öğrenme süreci uyarıcı ile başlar, uyarıcının gruplanması ve farklı düzeylerde işlenmesi ile bu uyarıcılar sinirsel iletilere dönüşerek talamus gibi bölümlere geçiş yapar. Bu iletiler sinir hücrelerince alınarak diğer hücrenin

[245] Mustafa Bayar, "Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Eğitim Anlayışı", *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 6/16 (11 Eylül 2018), 61.
[246] Ulusoy vd., *Eğitim Psikoloji*, 465.
[247] İsmail Hakkı Aydın, *Beyin Sizsiniz* (İstanbul: Girdap Kitap, 2018), 34.
[248] Kutlu vd., "Hafızlık Ve Beyin", 357.
[249] Rıdvan Demir, "Beyin Temelli Öğrenme Yaklaşımına Dayalı Olarak İşlenen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinin Akademik Başarı ve Kalıcılık Üzerindeki Etkisi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/4 (01 Aralık 2016), 141.

dendritine dokunacak kadar yakınında olan bölümde saklanır. Sinir hücresinden aksona gelen mesaj snaptik boşluklarda depolanan kimyasalların serbest kalmasında etkili olur.[250]

İnsan vücudundaki her organ işlemesiyle doğru orantılı olarak gelişim gösterir. Zihin faaliyetleri böyledir. Beyin çalıştırıldıkça işlevselliğini artırır. Eğitilen ruh ise kazanım sağladıkça incelir ve mükemmelleşir.[251]

Beyin temelli öğrenmenin gerçekleşmesi bazı olanakların sağlanmasıyla mümkündür. İlk şart "rahat uyarılma" yani öğrenmenin gerçekleşebilmesi için sosyal ve duygusal ortamın hazırlanmasıdır. Sonrasında "karmaşık yaşantılarla uyum içerisinde öğrenme" yani bireye anlamlı bağlantılar kurup kendi öğrenmesini yansıtacağı karmaşık ve gerçekçi yaşantılar sağlanmalıdır. Son olarak ise, "yaşantıları etkin işleme" yani öğrendiği bilgiyi işleyip hayatıyla anlamlandıracağı ihtimaller sunulmalıdır. Beyin temelli öğrenmenin ilkelerinden bazıları şunlardır:

- Bütün öğrenmeler fizyolojiktir.
- Beyin, aynı anda birçok işi yürütebilen paralel bir yapıya sahiptir. Karmaşık ve daha çok duyuya hitap ettiği ortamlarda daha hızlı öğrenir.
- Örüntüleme sayesinde anlam oluşturulur. Yeni bilgi ile var olan bilgi hayat boyunca birbirini bütünleştirir.
- Dikkat artırıcı ve bilgi kodlayıcı konumunda olan duygular, risk oluşturan durumlarda tehlikeyi fark etmede büyük rol oynarlar.
- Öğrenme farkında olunarak ya da istem dışı olarak gerçekleşebilir.
- Bellekte yaşantıların üç boyutlu ortama kolaylıkla kaydedildiği uzamsal bellek ile ezber öğrenme olmak üzere iki çeşit bellek vardır. Deneyim imkânı bulamayan bilgi ve beceriler ezber öğrenmeye ihtiyaç duyar.[252]

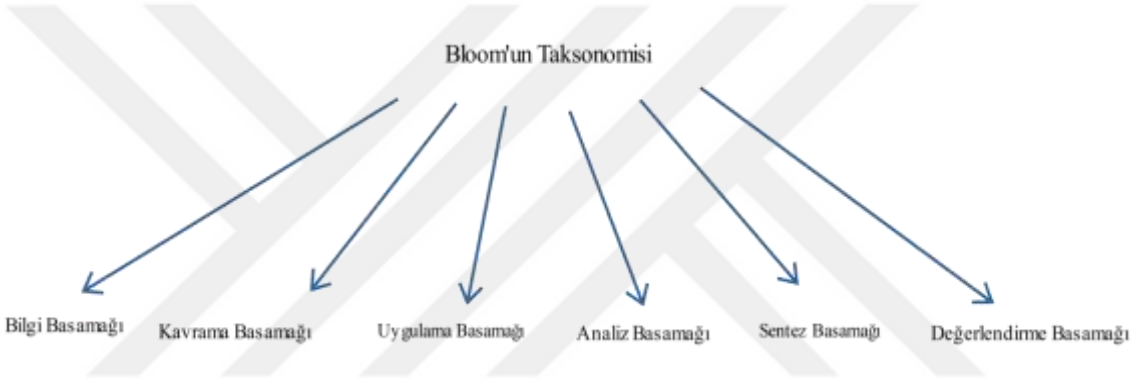
Beyin temelli öğretimde, beynin hem sağ hem de sol lobuna hitap edecek etkinlikler kullanılmalı, öğrenciler beynin fonksiyonları hakkında bilgilendirilmeli, öğrenme amaçları, öğrencileri düşünmeye sevk edecek kazanımda olmalıdır. Öğrencilere, beynin

[250] Ulusoy vd., *Eğitim Psikoloji*, 466.
[251] Köylü - Altaş, *Din Eğitimi*, 61.
[252] Ulusoy vd., *Eğitim Psikoloji*, 466-467.

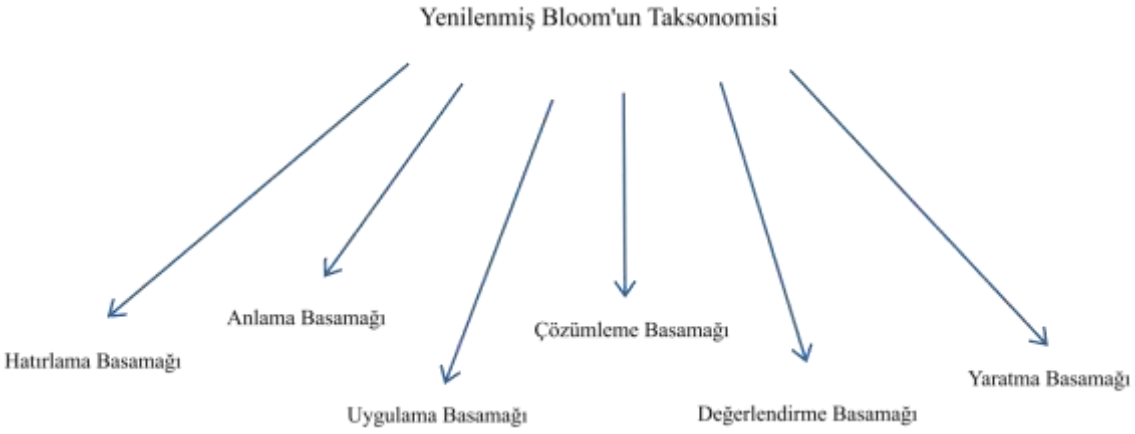
işlevselliğinin artırılmasında dengeli beslenme, yeterli uyku ve bol su içmenin gerekliliği anlatılmalı, kendi öğrenme stillerini oluşturmada rehberlik edilmedir.[253]

2.2.5. Bloom'un Taksonomisi

1956 yılında Bloom ve arkadaşlarının hazırladığı, hedeflerin saptanması hususunda yol gösteren taksonomi, bilişsel alana yönelik ilk sınıflama kabul edilir. Bu sınıflamada hedefler basitten karmaşığa, kolaydan zora olacak biçimde sıralanmış, karmaşık ve zorlayıcı kısımlar üst basamaklara taşınmıştır. Taksomoni esnek bir yapıda olmayışından dolayı eleştirilere maruz kalmış, Bloom'un öğrencisi Anderson öncülüğünde bilişsel psikologlar ve eğitim uzmanları tarafından beş yıl süren çalışmanın sonunda yenilenmiştir. Sınıflamanın eski ve yeni hali aşağıdaki gibidir:[254]

Şekil 3: Bloom'un Taksonomisi (MAXQDA2022)

Şekil 4: Yenilenmiş Bloom'un Taksonomisi (MAXQDA2022)

[253] Ulusoy vd., *Eğitim Psikoloji*, 480-481-482.
[254] Zehra Dursun, *Ortaokul Seçmeli Kur'an-ı Kerim Dersi Öğretim Programında Yer Alan Kazanımların Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 24-25.

Bilgi Basamağı

En alt basamak olan bilgi basamağında kişinin "semboller, tanımlar, kurallar, olgular, isimlerle ilgili" temel düzeyde birikim sahibi olması beklenir. Bloom bilgi basamağına, savaş tarihlerinin ezberlenmesi, bir ulusun dünden bugüne görev yapmış başkanlarının bilinmesi gibi örnekler vermiştir.[255]

Kavrama Basamağı

Kavrama basamağında bireyin bilgi basamağındaki birikimlerini kendi cümleleriyle anlatması, açıklama ve yordama da bulunması, bilgiler arasında bağlantılar oluşturması beklenir. Bu basamağa gelindiğinde bilgi ezbere dayalı olmamalı, olgu ve tanımlamalar bilme, kendince ifade etme biçiminde olmalıdır.[256]

Uygulama Basamağı

Sınıflamanın üçüncü basamağı olan uygulama basamağında edinilen-kavranılan bilgi ve deneyimlerin bir problemin çözümünde kullanılması istenir. Bu basamakta birey edindiği bilgiyi günlük yaşamda karşılaştığı problemlerin çözümünde kullanır.[257]

Analiz Basamağı

Analiz basamağına ulaşan bireyden bilgi ve uygulamanın ötesinde, problemin analizini sağlayacak envanterleri bilmesi beklenir. Bu basamakta birey "tümevarım veya tümdengelimli akıl yürütme" yetisini kazanmış olmalıdır. Ayrıca bu basamağa ulaşan birey neden-sonuç ilişkisi kurabilmeli, konuyu özetlemeli, ayrıştırmalıdır.[258]

Sentez Basamağı

Sentez basamağı, soyut düşünme becerisini geliştirmiş bireyden özgün düşünceler, yeni ve orijinal fikirler üretmesi bekler. Bloom bu basamağı "üretme, yaratma, hayal etme,

---

[255] Yüksel Özdemir, *2018 Lise Fizik, Kimya ve Biyoloji Öğretim Programlarının Yeni Bloom Taksonomisine Göre Karşılaştırılmalı Analizi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Anabilim Dalı Biyoloji Öğretmenliği Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 9.

[256] Özdemir, *2018 Lise Fizik, Kimya ve Biyoloji Öğretim Programlarının Yeni Bloom Taksonomisine Göre Karşılaştırılmalı Analizi*, 9.

[257] Özdemir, *2018 Lise Fizik, Kimya ve Biyoloji Öğretim Programlarının Yeni Bloom Taksonomisine Göre Karşılaştırılmalı Analizi*, 10.

[258] Özdemir, *2018 Lise Fizik, Kimya ve Biyoloji Öğretim Programlarının Yeni Bloom Taksonomisine Göre Karşılaştırılmalı Analizi*, 10.

yeniden oluşturma" basamağı olarak görmüş, yeni teorilerin geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.[259]

Değerlendirme Basamağı

En üst seviyede yer alan değerlendirme basamağında birey, önceki basamaklardan getirdiği bilgi ve birikimiyle yargılama yapabilme yetisine ulaşmıştır. Bu düzeye erişmiş bireyin kabiliyetleri "kapsamlı sunum, raporlama ve argümanlar" yapabilmeyi içermelidir.[260]

2.2.6. Çoklu Zekâ Kuramı

Uzun yıllar zekânın mahiyetine yönelik tanımlar yapılmıştır. 19. Yüzyıla kadar zekâ tanımları mantık, matematik, dil gibi yeteneklerle ilişkilendirilmiştir. Alfret Binet zekâyı "iyi akıl yürütme, iyi hüküm verme ve kendini iyileştirme kapasitesi" olarak tanımlarken Erdward L.Thorndike'a göre zekâ "gerçek olgular açısından iyi uygun tepkide bulunabilme" olarak açıklanmıştır. Howard Gardner, zekânın tek yönlü olduğunu düşünmez. Ona göre zekâ "yaşam boyu karşılaşılan farklı durumlarda problemi çözme ve yeni ürünler ortaya çıkarma kapasitesidir."[261]

Çoklu zekâ kuramının ilkelerinden bazıları şunlardır:

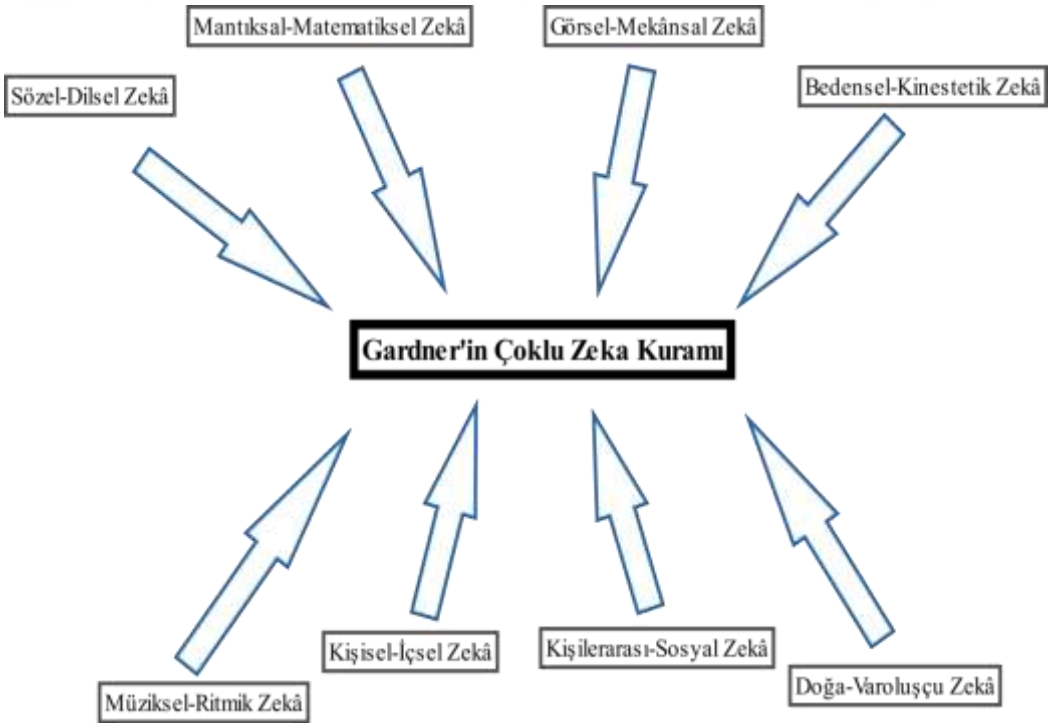
- Bireylerin zekâ türü birbirinden farklıdır.
- Her bireyin zekâ profili kendine özgüdür.
- Her zekâ türü bireyde başka bir gelişim sürecinden geçer.
- Hiçbir zekâ türü statik değildir.
- Bireydeki zekâ gelişime ve tanımlanmaya açık durumdadır.
- Her zekâ türü kendi içinde değerlendirilmelidir.
- Tüm zekâ türleri hafıza, algı, dikkat ve sorunların çözümü kapsamında birbirinden farklıdır.

---

[259] Özdemir, *2018 Lise Fizik, Kimya ve Biyoloji Öğretim Programlarının Yeni Bloom Taksonomisine Göre Karşılaştırılmalı Analizi*, 10-11.
[260] Özdemir, *2018 Lise Fizik, Kimya ve Biyoloji Öğretim Programlarının Yeni Bloom Taksonomisine Göre Karşılaştırılmalı Analizi*, 11.
[261] Süleyman Akyürek, *Din Öğretimi* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021), 73-74-75.

- Bir zekâ türü kullanımında diğerinden de istifade edilebilir.
- Bütün zekâlar bireyin kendini gerçekleştirmesi aşamasında farklı ve özel bir yere sahiptir.
- Henüz saptanamayan zekâ türleri de olabilir.
- Zekâyı artırmak ve geliştirmek bireyin elindedir.
- Çok yönlü ve çeşitli bir yapıda görünen zekâ kendi içinde tutarlı bir bütündür.
- Saf zekâya nadiren rastlanır.[262]

Gardner'in zekâ türlerine yönelik sınıflandırması şöyledir:

Şekil 5: Gardner'in Çoklu Zekâ Kuramı (MAXQDA2022)

Sözel - Dilsel Zekâ

Kelimelerdeki karmaşık anlatımları yorumlama, kavram oluşturma, yazma gibi faaliyetlerle dilin etkin kullanıldığı bir zekâ türüdür. Bu zekâ alanına sahip bireyler "kelimelerle oynayarak, dinleyerek, yazarak, okuyarak, konuşarak, mizahı kullanarak ve

[262] Akyürek, *Din Öğretimi*, 75-76.

ikna ederek" öğrenirler. Sözel- dilsel zekâyı geliştirmek için; şiir - öykü okuma, hikaye yazma, sözcük oyunları oynama, panel hazırlama gibi etkinliklerden faydalanılabilir. [263]

Mantıksal – Matematiksel Zekâ

Sayılarla düşünen, mantıksal bağ kuran, hipotezler üreten, eleştirel düşünme becerisine sahip bireylerin sahip olduğu zekâ türüdür. Mantıksal – matematiksel zekâsı gelişmiş olan bireyler " nesneleri kategorilere ayırarak, olaylar arasında mantıksal ilişkiler kurarak, olaylar arasındaki soyut ilişkiler üzerine kafa yorarak, problem çözerek" etkili öğrenme sağlarlar. Bu zekâ türünü geliştirmek için; grafik hazırlama, mantık problemi çözme, altı şapkalı düşünme, beyin fırtınası, tümevarım- tümdengelim düşünme teknikleri gibi etkinliklerden yararlanılabilir.[264]

Görsel - Mekânsal Zekâ

Resim ve şekillerle düşünülen, renklerin anlamlandırıldığı bu zekâ türünde birey "gözleyerek, imgeleri düzenleyerek, zihinsel resimler oluşturarak ve hayal ederek" öğrenir. Bu zekâ düzeyini geliştirmek için; resim ve fotoğraf temalı etkinlikler, kavram ve zihin haritaları kullanılabilir.[265]

Bedensel - Kinestetik Zekâ

Jest ve mimiklerin etkin olarak kullanıldığı, bireyin kendini ifade edişinde vücut-beden koordinasyonuna başvurduğu zekâ türüdür. Bu zekâ türüne sahip bireyler aktif katılımla daha etkili öğrenme sağlarlar. Bedensel-kinestetik zekâyı geliştirmek için; nefes egzersizleri, drama, tiyatro ve kavram canlandırma, yap-boz yapma etkinlikleri düzenlenebilir.[266]

Müziksel - Ritmik Zekâ

Düşünmenin ses, nota ve ritimlerle gerçekleştiği zekâ alanına müziksel-ritmik zekâ denir. Bu zekâya sahip bireyler "müzik dinleyerek, melodi ve ritim oluşturarak, enstrüman kullanarak" öğrenirler. Bu zekâ türünü geliştirmek için; melodi ve fon müzikleri

[263] Akyürek, *Din Öğretimi*, 77.
[264] Akyürek, *Din Öğretimi*, 78.
[265] Akyürek, *Din Öğretimi*, 80.
[266] Akyürek, *Din Öğretimi*, 79.

kullanma, duyguları müzikle dile getirme, sınıfla beraber bir enstrüman çalma gibi etkinliklerden istifade edilebilir.[267]

Kişisel - İçsel Zekâ

Bireyin kendinin farkında olduğu, duygularını, düşünme sürecini anımsadığı, kendini değerlendirerek ihtiyaçlarına yönelik hedefler koyduğu zekâ alanıdır. Kişisel- içsel zekâ diğer zekâ alanlarının tümünü kapsar. Bu zekâ türüne sahip bireyler "yoğunlaşarak, duygu ve düşüncelerinin farkına vararak, düşünmeyi düşünerek, benliklerini geliştirerek, bireysel etkinlikler yaparak" öğrenirler. Bu zekâ alanını geliştirmek ve güçlendirmek; günlük yazmak, hedef koymak, hayaller kurmak, alternatifleri düşünmek, bir olay veya durumu savunmak gibi etkinliklerle mümkün hale gelir.[268]

Kişilerarası - Sosyal Zekâ

Bireylerin duygu ve düşüncelerini paylaştığı ve grup içinde işbirlikçi çalışmanın ön planda olduğu zekâ türüne "Kişilerarası-sosyal zekâ" adı verilir. Bu zekâya sahip bireyler, insanları ikna etme hususunda kabiliyetlidirler. "Bir şeyi başkalarıyla işbirliği içinde paylaşarak yapmayı, anlatarak öğretmeyi" severler. Bu zekâ alanının gelişmesine katkı sağlamak için; örnek bir sosyal sorun çözme, arkadaşlarına öğretme, grupla sunum yapma, yardım kampanyası düzenleme gibi etkinlikler yapılabilir.[269]

Doğa - Varoluşcu Zekâ

Gardner'in son zekâ kuramı olan Doğa – varoluşçu zekâ, doğa ve çevreyi tanıma, farkındalık kazanma üzerinedir. Bu zekâ alanında, doğadaki canlıları tanıma, araştırmalar yaparak var oluşları hakkında kafa yorma gibi beceriler gelişir. Doğa – varoluşçu zekâ alanı gelişkin bireyler "doğa ve doğasal olayları gözlemleyerek, dünyanın bir parçası olduklarının farkına varırlar ve karşılaştıkları her şeyi doğayla ilişkilendirerek" öğrenirler. Bu zekâ türünü geliştirmek için tabiatın sesini dinleme, orman yürüyüşlerine çıkma, doğadan manzaralar fotoğraflama gibi etkinliklerden yararlanılabilir.[270]

[267] Akyürek, *Din Öğretimi*, 80.
[268] Akyürek, *Din Öğretimi*, 81.
[269] Akyürek, *Din Öğretimi*, 82.
[270] Akyürek, *Din Öğretimi*, 82-83.

2.3. DÜŞÜNÜRLERİN EZBER METODUNA DAİR GÖRÜŞLERİ

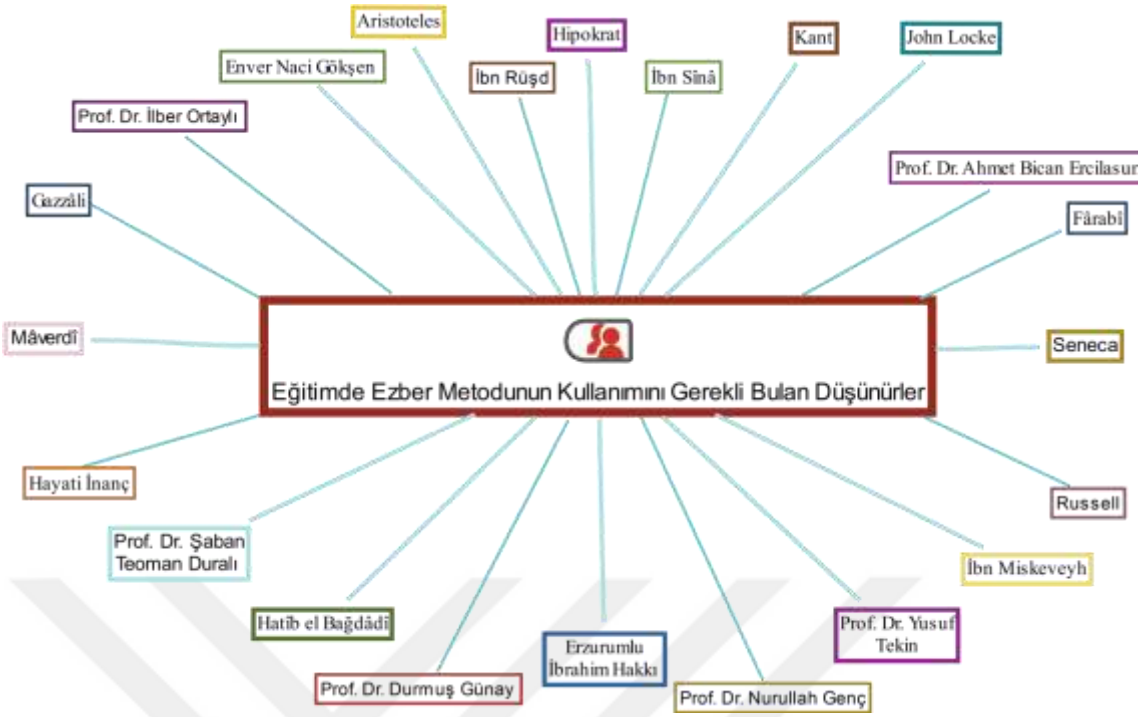
Ezberin bir eğitim metodu olarak kullanılıp kullanılamayacağı tartışma konusudur. Bir tarafta ezberin kadim bir öğretim yöntemi olduğunu savunanlar diğer tarafta ezberin çağdışı, bireyi pasifleştiren, beyin ve düşünme fonksiyonlarını devre dışı bırakan, uzak durulması gereken bir metot olduğunu savunanlar yer almaktadır.

Ezber taraftarları, insanlığın henüz yazıyla tanışmadığı dönemlerde iletişimini sağladığı, kültür aktarımında bulunduğu bu metodun, eğitimin dışında bırakılamayacağını[271] savunurken; ezber karşıtları bireye aktarılan, onun tasavvur dünyasına giren bilgiler, akıl süzgecinden geçirilmeden kabullenilirse, bu bireyi tek doğrulu bakış açısına sahip, düşünmekten, araştırmaktan, sorgulamaktan yoksun bir hale sokar, eğitilende davranış değişikliği gelişmediği için bir kazanımdan söz edilemez[272] fikrini taşırlar. Bu iki karşıt görüş, fikir sahiplerinin yorumlarıyla alt kısımda incelenmiştir.

2.3.1. Eğitimde Ezber Metodunun Kullanımını Gerekli Bulan Bilim İnsanları

Eğitimde ezber metodunun kullanımını faydalı bulan bilim insanlarının fikirleri gerekçeleriyle beraber aşağıda verilmiştir.

[271] Kayretli, "Eğitimde Ezber Yönteminin Yeri Yönetici Ve Öğretmen Görüşleri", 19.
[272] İrfan Purtul (ed.), *Eğitimde Ezbersiz Günlere Doğru* (Ankara: Akasya Kitap, 2006), 5.

Şekil 6: Eğitimde Ezber Metodunun Kullanımını Gerekli Bulan Bilim İnsanları (MAXQDA2022-Tek Vaka Modeli)

Mantık, fizik, astronomi, psikoloji, metafizik gibi disiplinlerde otorite kabul edilen Yunan filozof Aristo ve tıbbın babası olarak anılan Hipokrat, ezberin kelime anlamına uygun olarak kalp ve öğrenme arasında bağ kurmuşlar, kalbi; öğrenmenin duygu ve düşüncelerin merkezi olarak görmüşlerdir. Eski Yunan'da kalp "cesaret, duyarlılık, dikkat ve aklın sembolü" olarak nitelendirilmiş, öğrenmede kalbin önemine vurgu yapılmıştır. Zihin faaliyetlerinin yoğunlaştığı esnada kalp ritminin artması, kalbin öğrenmeyle bağlantısına yorulmuş ve kalple öğrenmeye, dolayısıyla ezber metoduna önem verilmiştir.[273]

Felsefe tarihinin kendinden sonraki kısmına önemli katkıları olan Alman filozof Kant, Tarih dersinden yola çıkarak eğitimde ezberin, bireyin aklını kullanmasına ve hafızasını geliştirmesine imkân sağlamasından dolayı önemli olduğu kanısına varmıştır. Hafıza dikkate dayandığından ve dikkat dağıtıcı bir unsurun bulunmaması gerektiğinden hareketle ezber metodunun bir eğitim faaliyeti olarak kullanılmasını doğru bulmuş, bireyin kendi yaşantıları yoluyla öğrendiklerini de önemsemiştir.[274]

[273] Güneş, "Eğitimde Ezber Tartışmaları", 413.
[274] Şeyda Özgül, *J. J. Rousseau ve I. Kant'ın Düşüncesinde Ahlak Eğitimin Değerlendirilmesi* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 114.

Romalı düşünür ve devlet adamı Seneca, öğretime erken dönemde başlanması gerektiğini savunarak "sürekli ve kararlı bir zihnî eğitimin, çocuğun zihninin paslanmasını ve aşırı çalışmadan dolayı aşınmasını önleyeceğini" vurgulamıştır.[275] Filozof ve Ahlâk Âlimi İbn Miskeveyh ise Seneca'nın bu söylemini sistemleştirmiş, Tezhibu'l Ahlâk adlı eserinde çocuğun eğitimine dair şunları söylemiştir:

"Çocuğa güzel tarihi bilgiler ve şiirler öğretilsin, eğitilerek iyi alışkanlıklar kazanması sağlansın. Böylece öğrendiği tarihi bilgileri ve şiirleri ezberleme, anlatma ve tekrarlama gücü artırılsın.[276] Bu onun güzel davranışları ve ahlâki tutumları ezberlemesine, diğer insanlara anlatmasına ve bu hususların zihnine yerleşmesine vesile olacaktır."[277]

"Âdab el Muallimin" eserinin müellifi İbn Sahnûn, erken yaşta eğitimin önemini vurgulamış, berrak bir yapıya sahip olan zihnin, bu dönemde öğrendiklerinin kalıcı olacağını, unutulmayacağını savunmuştur. İbn Sahnûn konuların öğreniminde, yazılmasına, gramer tahlili yapıldıktan sonra ezberlenmesine, bir konuyu ezberlemeden diğerine geçilmemesine önem vermiştir.[278]

17. Yüzyılın en büyük pedagoglarından biri olan Amos Comenius eğitim-öğretm devrelerini altışar yıllık dört devreye ayırmış, ilk altı yıla aile eğitimini içeren "anaokulu" demiştir. Bu çağda örneğin astronomi bilimine dair güneş, ay ve yıldızları göstermesi, edebiyata dair bazı küçük şiirleri ezberletmesi gerektiğini savunmuştur.[279] Matematikçi ve tarihçi filozof Bertrand Russell da, edebiyat ilminde ezberin önemini şu sözlerle vurgulamıştır:

> *"Kanımca edebiyatın iyi etkisi ezbere öğrenmeden tam olarak elde edilemez. Eskiden ezberleme, hafızanın eğitim vasıtası olarak müdafaa edilirdi, fakat psikologlar onun bu bakımdan hemen hemen hiç faydası olmadığını ispat ettiler. Çağdaş eğitimciler, ezberciliğe gittikçe daha az yer veriyorlar. Fakat bana kalırsa hata ediyorlar. Hataları onun hafızayı herhangi bir şekilde düzelttiğinden dolayı değil, fakat sözde ve yazıda dil güzelliği üzerindeki etkisinden dolayıdır. Dil güzelliği hiçbir gayret sarf etmeksizin, düşüncenin doğal bir ifadesi olarak meydana*

[275] Sağlam, *İslam ve Batı Eğitiminde Okul Öncesi Eğitimi*, 67.
[276] Sağlam, *İslam ve Batı Eğitiminde Okul Öncesi Eğitimi*, 54.
[277] Aygün Akyol, "İslam Ahlak Felsefesinde Değerler Eğitimi", *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 9/36 (15 Haziran 2013), 59.
[278] Polat, Bir Eğitim ve Tercüme Kurumu Olarak Beytü'l-Hikme, 72.
[279] Kanad, *Pedagoji Tarihi*, 1/309.

gelmelidir. Fakat bunu yapmak için ilkel, estetik içtepilerini kaybetmiş bir toplumda, ancak iyi edebiyatla sıkı bir yakınlaşmadan doğacağına inandığım bir düşünme alışkanlığını hâsıl etmek lazımdır. İşte bunun içindir ki ezberleme bana önemli görünüyor."[280]

Mutasavvıf, Âlim ve Sosyolog, Mârifetnâme'nin müellifi Erzurumlu İbrahim Hakkı, Tertîb-i Ulûm isimli eserinde, ezberle ilgili görüşlerine yer vermiş, "Manzûm kitâblar hıfzıdur eshel" sözüyle ezberlenecek eserlerin manzûm eserlerden olması gerektiğine vurgu yapmıştır. Ona göre, ezberin istenilen hedefe ulaştırabilmesi için öğrencinin önce kendi başına çalışması, sonrasında arkadaşından ezberlediği kısmı takip etmesini istemesi, en son da hocanın kontrolüyle sürecin tamamlanması gerekir. İbrahim Hakkı, lisan öğretiminde ezberin şart olduğunu dile getirmiştir. Onun savunduğu idrakten yoksun kuru kuruya bir ezber değildir. "Maksûd'ı fehm it maksûdını hem", "Attar Pend'in hıfz eyle cândan / Ahlâk ilmin hoş öğren andan" sözü İbrahim Hakkı'nın ezberi idrâk ve tefekkür ile anlamaya, tahlil ve tenkit etme ile özümsemeye yönelik bir yöntem olarak gördüğünü açıklamaktadır.[281] Hadis Hâfızı ve Tarihçi Hatîb el Bağdâdî ise ezberlenen bilginin yazılarak pekiştirilmesi gerektiğini şöyle açıklar:

"Dersini ezberleyen öğrenci, onu ezberinden yazmalıdır. Çünkü hatırlayamadığı zaman o yazılı kayda müracaat edecektir. Bir dersi sürekli tekrar etmek ve birbirini imtihan etmek ezberi güçlendirir. Öğrenilen bilgilerin unutulmasını engellemek için müzâkere sürekli yapılmalıdır ve bunun için en uygun zaman gecedir." Bağdâdî bir âlimin bu konuya dair şu sözünü de nakleder:

"Bilgiyi yok eden tek şey, unutkanlık ve müzâkereyi bırakmaktır."[282]

Filozof, Fakih ve Hekim İbn Rüşd, diyalektiği (zıtlıklardan yararlanılarak gerçekleştirilen akıl yürütme biçimi) kullanan kimsenin bilimlere ait ilke konumundaki bilgileri ezberlemesi gerektiğini, örneğin; geometri ilminde nokta, ahlak biliminde iyi ve kötü, çizgi, doğa bilimindeki "madde ve form", yüzey gibi terimlerin tanımlarını ezbere

[280] Vefa Taşdelen, "Eğitimde Ezberleme Ve Anlama", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi* 144 (Ocak 2012), 14.
[281] Bayar, "Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Eğitim Anlayışı", 61-62.
[282] Makdisi vd., *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim*, 170.

bilmesinin önemli olduğunu vurgular. Diyalektikçinin münazara esnasında yararlanacağı bilgi kaynağı ve ilkeleri ezbere bilmesi ve akılda tutması gerektiği fikrini taşır.[283]

Müderrislik ve kadılık vazifelerinde bulunan İslâm Âlimi Mâverdî de eğitimde anlama ve odaklanmanın sağlanması için öğrencinin "ileri düzeyde okuma becerisine sahip olmasını ve meseleleri derinlemesine kavramasını, konuları sürekli müzâkere ederek ezberlemesini" gerekli bulur. Mâverdî, öğrencinin tehir etme, usanma gibi sebeplerle ezberden kaçınmasını, anlamanın önünde bir mâni olarak görür. Öğrencinin ezberine güvenerek yazmayı terk etmesinin, sadece lâfız yönüyle düşünmeden ezberlemesinin de şüpheye açık olduğundan, anlamaya engel teşkil ettiğini savunur.[284] Ebû Zehra, âlimler arasında zirve konumda olan Mâverdî'nin bunu" güçlü hafızasına, soğukkanlı yapısına selim bir akla sahip oluşuna, söz ve davranışında dengeyi sağlayışına, hoşgörü ve kendine hâkim olma becerisine, tevazu, edep, hayâ ve ihlas erdemlerini taşımasına" borçlu olduğunu açıklar.[285]

Batı dünyasında Avicenna olarak tanınan Filozof ve Tıp Bilgini İbn Sînâ, on yaşına girdiğinde Kur'an ve edebiyat ilmini tamamlamış "dinin esasları, sayılar, cebir ve mukabeleye dair pek çok şeyi" ezberlemiştir.[286] O eğitim hayatından bahsederken şöyle demiştir:

> *"Vaktâki on sekiz yaşıma varmıştım, bütün bu ilimleri (felsefe, tıp) bitirmiştim. O sıralarda ben, ilimleri ezberliyor idim; bu günse onları pişiriyorum (hazmediyorum). Malumdur ki ilim birdir, o zamandan sonra benim için bir yenilik olmamıştır*."[287]

İbn Sînâ, okuduğunu anlamak için kırk kez tekrar ettiğini ve kırkıncı seferde ezberle beraber anlayışın gerçekleştiğini şu sözlerde ifade etmiştir:

> *"Mantık, fizik ve matematik ilimlerini pekiştirdim sonra da metafiziğe yöneldim ve Aristo'nun kitabını okudum fakat bundaki şeyleri anlamıyordum; onu yazanın maksadı bana karanlık geliyordu. Öyle ki bu kitabı kırk defa okudum ve ezberlemiş oldum. Buna rağmen, ne kitabı anlayabiliyordum, ne de onun maksadını. Bu sebeple*

[283] Hacı Kaya, "İbn Rüşd'de Bilimsel Kanıtlama Yöntemi", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23 (2020), 57.
[284] Köylü - Koç, *Klasik İslam Eğitimcileri*, 241-242.
[285] Köylü - Koç, *Klasik İslam Eğitimcileri*, 218-219.
[286] Çelebi - Yardım, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, 249.
[287] Nihat Keklik, "Türk-İslam Filozofu İbn Sina (980-1037) Hayatı ve Eserleri", *Felsefe Arkivi* 22-23 (05 Temmuz 2012), 17.

içime keder düştü. Bu kitabı anlamanın yolu yok dediğim günlerden birinde, ikindi vakti sahaflar çarşısına gittim. Bir satıcının elinde, satılıktır diye bağırdığı bir kitap vardı. Bunu, elimin üzerine koydu fakat ben, kararlı olarak iade ettim. Çünkü bu ilimde (metafizikte) hiç bir fayda olmadığına inanıyordum. Adam bana dedi ki : — Bu kitabı benden al, çünkü ucuzdur ve sahibi de bunun parasına muhtaçtır. Ben de aldım ve baktım ki Fârâbî'nin "Mâbâdet-Tabîa" kitabının maksatları konusundaymış. Evime döndüm ve süratli şekilde okudum. (Aristo'nun Metafizik) kitabını, ezberlemiş olduğum sebebiyle, bu kitabın maksatları bana açılıverdi ve Yüce Allah'a şükretmek için, ertesi gün fakirlere birçok sadakalar verdim..."[288]

Ziyârî hükümdarı Keykâvus b. İskender[289] "Kâbûsnâme" isimli eserinde oğlu Gîlân Şah'a "okuduğunu anlayarak ezberlemesini, ezberlediğini tekrarlamaya çalışmasını, işittiği her kelimeyi incelemesini ve kelimenin nereden geldiğini ve nasıl dal budak saldığını düşünmesini" tavsiye etmiştir.[290]

Huccetü'l İslam ve Zeynü'd-Dîn lakaplarının sahibi, Nizamiye Medresesi Rektörü Gazzâli'nin ezber metoduna ilişkin görüşlerine yer vermeden önce onun hayatının dönüm noktalarından biri olan "yolunun eşkıyalar tarafından kesilmesi" hadisesini hatırlatmakta yarar vardır. Olay şöyle aktarılır:

"İmam Gazzâlî, Tus şehrinde eğitim aldıktan sonra Şafii fıkhını öğrenmek üzere Cürcan'a gider, Cürcan'dan dönerken yolu eşkıyalar tarafından kesilerek kitapları yağmalanır. Gazzâli, eşkıyalardan her şeyinin alınmasını, sadece kitaplarının geri verilmesini talep eder. Eşkıyalar: 'Biz senin kitaplarını almakla seni o kitapların içindeki bilgilerden mahrum etmiş oluyorsak, o bilgilere sahip olduğunu nasıl iddia edebiliyorsun?' derler ve küçümser bir tavırla kitapları Gazzâlî 'ye iade ederler. Gazzâlî bu olayı Allah'tan gelen bir uyarı olarak görür ve Tus'a döndükten sonra üç yılını bu kitapları ezberlemeye ayırır."[291]

Gazzâlî, ilimleri, dinin doğrudan yönlendirmediği; matematik, hendese, astronomi gibi ilimler, naklî olan; hadis, tefsir gibi ilimler, hem aklî hem de naklî olan; fıkıh ve fıkıh

[288] Keklik, "Türk-İslam Filozofu İbn Sina (980-1037) Hayatı ve Eserleri", 16.
[289] "Keykâvus b. İskender" (Erişim 21 Aralık 2022).
[290] Kanad, *Pedagoji Tarihi*, 1/229.
[291] Makdisi vd., *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim*, 165.

usulü gibi ilimler olarak üç başlıkta inceler. Özellikle naklî ilimlerin öğreniminde ezberin önemli olduğunu belirtir.[292]

Muallim-i Sânî Fârâbî ise öğretimi; "milletlerde ve şehirlerde kuramsal erdemleri yaratma" eğitimi ise "toplumda, ahlaksal erdemleri ve eylemsel sanatları var etme yolu" olarak tanımlar. Öğretim yöntemlerinden biri olan işiterek öğrenmeyi "sözcükleri ve deyimleri dinleyen kişinin, duyduklarını tekrar etmesi ve hafızaya yerleştirmesi yani ezberlemesi ile gerçekleşen öğrenme" olarak ifade eder. Fârâbî; Kur'an-ı Kerim, şarkı ve dil öğrenimini, bu yöntemle öğrenmeye örnek gösterir.[293]

İlk ve Ortaçağ düşünürlerinin ezber metoduna dair olumlu görüşlerinin ardından günümüz düşünürlerinin fikirlerine yer vermekte fayda vardır.

Fransız Yazar Alain Lieury göre "insan beyni önemli bilgilerin bazılarını kaydeder. Beynimize her şeyi ezberletmek çok zordur. Bu nedenle eğitimde ezber iyi değerlendirilmeli, isimler, listeler, tarihler, formüller, tablolar ve sınıflamalar öğrenirken kullanılmalıdır. Ancak diğer bilgileri öğrenme sürecinde anlamaya ağırlık verilmeli ve anlamlı belleğe hitap edilmelidir. Bu tür uygulama en idealdir."[294]

Akademisyen, Tarihçi, Yazar Prof. Dr. İlber Ortaylı eğitimde ezber yöntemine yönelik yorumunu şöyle ifade etmiştir:

> *"Bazı eğitimciler dışarı gidiyor, bir iki sene 'master' yapıyor sonra yurda dönüp size bize sistem öğretiyorlar. İlk öğrettikleri de şu: 'Efendim, biz ezbere dayalı eğitimi bir kenara bırakacağız, anlayarak öğreteceğiz.' İyi de insanlar Mağara devrinden beri, Mezopotamyalı hocalardan, Aristo'nun Akademia yazısından beri anlayarak değil, ezberleyerek öğrenirler. Anlamak için önce ezberlemek gerekir. Kilise bunun farkına varmıştır. Orta Çağ'ın İslam dünyası bunu anlamıştır. Önce ezberlersin. Çünkü çocuklar ve gençler ezbere çok yatkındır. Dili bile kalıplar halinde ezberleyerek öğrenirler. Anlamak ezberden sonra gelir. Ezber ve tekrar, öğretimin temelidir. Lisan da, matematik de coğrafya da ezberleyerek öğrenilir. Gençlere tavsiyem, bunlara kanıp ezberi bırakmamalarıdır."*[295]

---

[292] İbrahim Çapak, "Gazali ve Bazı Dikkat Çekici Meseleler", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (15 Ocak 2016), 13.
[293] Hasan Aydın, "Dini-Felsefi Temelleri Işığında Farabi'nin Ütopyası", *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 8/1 (31 Ocak 2010), 144.
[294] Güneş, "Eğitimde Ezber Tartışmaları", 416.
[295] İlber Ortaylı, *Bir Ömür Nasıl Yaşanır?* (İstanbul: Kronik Kitap, 2022), 175.

Prof. Dr. İlber Ortaylı bir gazeteye verdiği röportajda, ezbere yönelik görüşlerine şu ilavelerde bulunmuştur:

> ***Anlayarak Değil Ezberleyerek Öğrenilir:*** *"Ezbere dayalı eğitim olmaz, anlayarak öğreteceğiz' deniliyor. İnsanlar anlayarak değil, ezberleyerek öğrenirler. Ezber eğitimin temelidir. Matematik de lisan da ezberlenir. Haritayı ilkokulda öğrenemeyen üniversitede harita yapamaz. Çocuklar da en güzel küçük yaşta ezberler."*
>
> ***15 Yaşında Lisan Öğrenilmez:*** *5 yaşında lisan öğrenmeye başlanır, 15 yaşında değil. 15'inden sonra öğretemezsin. O yaşa kadar grameri öğrenmeli. O yaşta piyano çalmayı öğretebilir misin? Sporu öğretebilir misin? Ata biner ama düşer."*[296]

Türk Dil Kurumu eski başkanlarından Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'un düşünceleri de Prof. Dr. İlber Ortaylı ile ortaklık arz etmektedir. Bir yazısında ezbere dair şu düşüncelerine yer vermektedir:

> *"Herkes tarafından tekrarlanan cümle şudur: Eğitimimiz ezbere dayanıyor. Bu düşünce maalesef eğitimcilere ve öğretmenlere de yansımıştır. Şimdi okullarda çocuklara hiçbir şey ezberletilmiyor. Çarpım tablosu ezberletilmiyor, şiir ezberletilmiyor, fen bilimlerine ait formüller ezberletilmiyor, tarih derslerinde önemli olayların yılları ezberletilmiyor.*
>
> *Yukarıda söylediğim konuların ezberletilmesi, eğitimin olmazsa olmaz şartlarındandır. Ve bunlar mümkün olduğu kadar küçük yaşlarda ezberletilmelidir. Çocuk dördüncü beşinci sınıfa gelmiş, yedi kere sekizin kaç olduğunu bulmak için dakikalarca zihninden hesap yapıyor. Oysa bunu ezbere bilirse zihnini, daha ötesi için çalıştırmaya ayıracak. Ama biz zihnini bununla meşgul ediyoruz.*
>
> *Çocuk önemli olayların tarihlerini bilecek ki sebep sonuç ilişkilerini kurabilsin. Çocuk Kosova savaşlarının tarihlerini bilmezse bunların doğuracağı sonuçları nasıl düşünebilir? Bazı önemli formülleri ezbere bilmezse fizikte, kimyada daha ileri nasıl gidebilir?*
>
> *Ezber küçük yaşta olur ve küçük yaştaki ezber, hafızaya asla yük getirmez. Bunu anlamanız için başarılı insanlara bakmanız yeterlidir. Yabancı dil eğitiminin ana yöntemlerinden biri ezber değil midir? Kelimeleri, kalıpları ezberlemiyor muyuz?*

[296] Pervin Kaplan, "Ezber olmadan eğitim olur mu?" (06 Şubat 2018).

Ezberliyoruz ve bir süre sonra onlar, hafızamızın bizi rahatsız etmeyen yerleşik bilgileri hâline geliyorlar. Ezberimizdeki şiirler, tarihler, formüller de öyle.

Peki, eğitimde kötü olan ezber yok mu? Elbette var. Eğer çocuk öğretmenin notlarını veya kitaptaki bilgileri cümle cümle ezberliyorsa ve sorulara, kendi kurduğu cümlelerle değil, ezberlediği bu cümlelerle cevap veriyorsa işte bu çok kötüdür. Elbette eğitim sistemi ve öğretmenler bunun önüne geçmek için çalışmalı, yöntemler geliştirmelidirler. Fakat 'Eğitim ezbere dayanıyor.' hükmünden anlaşılan maalesef bu değil, ezberlenmesi gerekli olan şeylerden vazgeçmektir."[297]

Eski Milli Eğitim Müsteşarı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Yusuf Tekin, PISA Direktörü Andreas Schleicher'in "Ezberci bir eğitimden uzaklaşılmalı" sözüne şöyle yanıt vermiştir:

"Bu önermenin teorik altyapısı zayıf. 'Ezberci eğitimden uzaklaşmalıyız.' ezberini çok kullanmamalıyız. Ezber mantığı ve yöntemi bizim geleneğimiz için önemli bir öğrenme yöntemidir. Buna Batılı bir normda yaklaşıp 'tu kaka' hale getirmemek gerekir. Eğitimcilerin kendi alanlarıyla ilgili olarak geleneklerimizi küçümseyici bir bakış açısıyla yaklaşmamaları lazım. Bu felsefeden hareketle bu projeyle, 'Çocukların tıpkı hafızlık yaparken olduğu gibi ezber yaparak öğrenmesini kolaylaştıracak daha sistematik bir öğrenme sağlayacak bir eğitim süreci oluşturabilir miyiz?' bunu da görmüş olacağız. Bizim geleneğimizde ezber, sadece herhangi bir metni ezberlemek değildir. Ezberle beraber ezberlediği şeyin daha güçlü bir şekilde kendi hayatına nasıl sirayet edeceğini de analiz ediyor. Hafızlık projesi uygulayan okullarda bu anlamda çok farklı bir öğrenme sürecinin olacağına inanıyorum. Referansı da bizim bu kadim mirasımız."[298]

Filozof, Mütefekkir ve Akademisyen Prof. Dr. Şaban Teoman Duralı 2009 yılında katıldığı bir Eğitim Kongresinde ezberle ilgili olarak şu açıklamaları yapmıştır:

"Neyimiz var neyimiz yoksa her şeyimiz eğitimin mahsulüdür. Eğitim dışında hiçbir şeyimiz yoktur. Eğitim bir hafıza olayıdır. Bunu da iyi bilmek gerekir. Hafızaya alma ise ezberleme ile başlar. Bazıları çıkar: 'Ezber kötüdür, atalım.' Nasıl atarsın? Hayat bu. Bir kere her şeyin başında dil söz konusudur. Dil bir ezber olayıdır. Benim

[297] "Eğitim ve Ezber", *Milli Düşünce Merkezi* (blog), 05 Ağustos 2018.
[298] AA, "MEB Müsteşarı'ndan PISA Direktörü'ne Cevap: Ezber, Önemli Bir Öğrenme Yöntemidir" (23 Kasım 2017).

gibi hafızası kısıtlı olanlar, kıt olanlar mesela kerrat cetvelini, çarpım cetvelini ezberleyemezler."[299]

Prof. Dr. Şaban Teoman Duralı'nın yüksek tevazu içeren bu sözleri, ezberin bir zekâ ve çaba mahsulü olduğunu göstermekte, hayatın içinden bir parça olarak önemli olduğunu ifade etmektedir.

YÖK eski üyesi Prof. Dr. Durmuş Günay ise "Eğitim Dünyamız, Hafıza ve Ezber Karşıtlığı İle Malul" başlıklı yazısında ezber ve hafızanın önemine dikkat çekmiştir. İlgili yazı şöyledir:

"Ön yargılardan çekinmeseydim, bu yazının başlığını "yaşasın ezber (cilik)" diye atacaktım. Hemen, Einstein'e atfedilen, 'Ön yargıları parçalamak atomu parçalamaktan zordur' sözü aklıma geldi. Daha başlıkta yazının okunmasının önüne set çekmeyelim.

Ezberciliğin, ezberci eğitimin olumsuzluğu sıklıkla dile getirilir. Bu yaygın dile getirmenin kendisi de adeta ezberlenmiş bir sözdür. Sıkça kullanılan bir söylemdir. Ezber karşıtlığının bir uzantısı olarak hafıza, değer alanımız içinde tahfif edilen, küçük görülen bir konumdadır.

İnsanlar, 'Hafızam zayıftır' demekten çekinmezler ama zekâ durumu hakkında olumsuz bir söz edilmesinden de çok rahatsız olurlar. 'Hafızam zayıftır' diyebilirken 'Bende zekâ geriliği vardır' diyemezler. Çünkü değerler hiyerarşisinde zekâ yüksek bir mevkide iken hafıza küçümsenir. İnsanlar psikolojik olarak kendisine yapılan hakaretler içerisinde en çok 'Geri zekâlı', 'Akılsız' ya da 'Aptal' gibi sözlere daha çok alınır ve tepki gösterirlermiş.

Hafıza (bellek); insan beyninde, bilgileri ve geçmiş deneyimleri kodlama, depolama, düzenleme, saklama ve geri çağırma yeteneğidir. Hafızanın, bilgileri saklama bakımından, saklama süresi, 1 saniyeden daha az olan duyusal hafıza (sensory memory), bir dakikadan daha az süreli kısa-dönemli hafıza (short-term memory) ve ömür boyu sürebilen uzun-dönemli hafıza (long-term memory) aşamalarından bahsedilir. Bizim burada "ezber meselesi" olarak üzerinde durmak istediğimiz, kalıcı bilgilerin saklandığı, uzun-dönemli hafızadır. Uzun-dönemli hafızaya kısaca hafıza diyeceğiz. Şunu da belirtmek gerekir ki: 'Duyularımızın dış dünyadan

[299] "Küreselleşme Sürecinde Eğitim Sorunlarının Felsefî Boyutu" (Ankara: Gözde Matbaacılık, 2009), 751.

yakaladığı ve kodladığı uyarı ve işaretler, uzun-dönemli hafızaya, duyusal hafıza ve kısa-dönemli hafıza içinden geçerek gelmektedir.'

Hafıza, Tarihin Deposudur, Derinliktir.

Kollektif hafızanın toplumların varoluşunda, geleneklerin sürdürülmesinde hayati bir önemi haizdir. Bilgi ve gelenekler, nesilden nesile sözlü gelenek ve yazılı olarak aktarılır. Yazı, görsel ve işitsel medya, bilgisayar kayıtları, beyin dışındaki hafıza, dış hafıza, olarak görülebilir. Dış hafıza ile hafızamız, yani iç hafıza, elbette aynı şey değildir. Hafızamız hata ve yanılgılara maruz olsa da bilinçli olarak veya bilincimiz dışında da zihnimiz, iç hafızamız üzerinde işlem yapmaktadır.

Hafıza, tarihin deposudur. O yüzden hafıza; derinliktir. Bir bilgiyi özümsemek, bellekteki (hafızadaki) verilerin işlenmesi ile mümkün olabilir.

Sürekli olarak ezberciliğin aleyhinde bulunuluyor. Aslında, ezberlemek önemini yitirdi, ezber kalmadı neredeyse, ezbersizlik var. Eğitimdeki olumsuzluklar genellikle ezberciliğe atfedilmekte. Oysa asıl sorun; bilgi düzeyindeki yetersizlik ve anlama zafiyetidir. Masal anlatan nineler kalmadı. Artık şiir ezberlenmiyor. Menkıbeler, hikâyeler, anlatılar yok. Tarih hafızası daraldı. Bir kaç beyitlik bir ezgi söyleyen kimi sanatçılar, ellerindeki kâğıttan okuyorlar. Büyük hatipler kalmadı neredeyse. Çünkü hafıza artık kullanılmamakta, ihmal edilmektedir.

Anlamaya giden yol hafızadan, ezberden geçer. Hafızada malzeme yok ise neyi anlayacağız? Değirmende buğday yoksa neyi un yapabiliriz? İpek böceğinin biriktirdiği dut yapraklarından ipek yapması gibi hafızadaki malzemeden bilgi inşa edilmektedir.

Hafıza ve Ezberin Tahfif Edilmesinin İdeolojik Arka Planı

Ezber karşıtlığı, hafıza (bellek) karşıtlığına dönüşmektedir. Bilgisayarlar, insan zihni örnek alınarak tasarlanmaktadır. Hard diski olmayan bir bilgisayar ne ise hafızası kendisi ya da eğitim sistemi tarafından iptal edilmiş insan da odur.

Şu metne bakalım:

"Bir ignliiz üvnsertsinede ypalın arşaıtramya gröe,

kleimleirn hrfalreiinn hnagi srıdaa yzalıdkılraı ömneli dğeliimş.

Öenlmi oaln brinci ve snonucnu hrfain yrenide omlsaımyış.

Ardakai hfralerin srısaı krıaşık oslada ouknyourumş.

Çnükü kleimlrei hraf hraf dğeil btüün oalark oykuorumuşz."

Bakın nasıl da düzgün okudunuz, ilginç değil mi? Bu metni okuyabilmemiz hafıza sayesinde mümkün olabilmektedir.

Hafıza ve ezberin tahfif edilmesinin, bizim ülkemizde, ne yazık ki ideolojik arka planı vardır. Geçmişinden utanan, geçmişin unutulmasını isteyenler ezber ve hafıza karşıtlığını empoze etmeye çalışmışlardır, çalışmaktadırlar. Kimileri de ideolojik arka planın farkında değildir. Bir zamanlar, ilkokullarda, 'Geçmişi unut, yeni yolu tut' ile başlayan bir şiir ezberlettirilirdi.

Aslolan Anlamak ve Yorumlamak

Hafıza ve zihin dünyamız, duygu dünyamız ile kuşatılmıştır. 'Düşünce, duygularla irtibatlıdır.' Çok etkilendiğimiz olayları uzun süre, bazen ömrümüzün sonuna kadar unutmayız. Eğer ezber aleyhinde bir algıya sahipsek zihin, bilgileri kısa süre sonunda silmektedir, uzun süre bellekte tutmamaktadır. İnsan zihni, pozitif bakışla yaklaştığımız şeyleri hafızaya kaydeder. Eğer ezbere negatif bakarsak hafıza, bilgiyi kaydetmekten vazgeçer.

Burada dile getirmek istediğimiz bilgileri ezberleyip orada kalmayı tasvip etmek değil elbette. Asıl olan anlamak ve yorumlamaktır. Ama anlamayı ve yorumlamayı da ancak hafızadaki malzemeyi kullanarak yapabiliriz. Ezber aleyhtarlığı, anlamayı öne çıkarmak adına yapılıyorsa bu tutumun bizzat kendisi, anlamanın önündeki en önemli engeldir. Ezber aleyhtarlığı, hafıza denilen depoyu berhava(heba) etmektedir.

Ne Günlere Kaldık

Burada bir anımı aktarmak isterim. 1979 yılında İzmir'de bir tasavvuf musikisi konserine gitmiştim. Konser sırasında, Mevlevi tekkesinin önderi olan kişinin anlattığını, hafızam beni yanıltmıyorsa nakledeyim: "Repertuarımızda 11.500 civarında ilahi varmış. Mevlevi tekkesine zâkirbaşı olabilmek için en az 6000 ilahiyi makamları ile birlikte ezbere bilmek gerekiyormuş. Bir zaman, bir mevlevihaneye zakirbaşı aranıyormuş. Ancak altı bin ilahi bilen bir Mevlevi bulunamamıştır. En fazla bilen 3000 ilahi ile bir âmâ hafız imiş. Ve o âmâ hafız mevlevihaneye zakirbaşı atanmış. Mevlevi tekkelerinde bir dedikodu almış yürümüş: -Ne günlere kaldık, üç bin ilahi bilen âmâ hafız zâkirbaşı oldu."

Hafıza ve Ezber Düşmanlığı

Eğitim dünyamız, hafıza ve ezber karşıtlığı ile mâlüldür. Ezbercilik karşıtı söylemin, ne tür argümanlar ile savunulursa savunulsun hiç bir yararı yoktur. Öğrenciye, 'Ezberci olmayın' tavsiyesi yerine ne olması gerektiği öğütlenmelidir. Örneğin, öğrenciye 'Bitimsiz bir anlama çabasını elden bırakmayın' denilmelidir.

Modern'in hafızası yoktur. Tarihle hesaplaşayım derken nesiller, zihnen boşaltılmaktadır. Bilgi, zaman ve mekândan münezzeh olamaz. Eğitimde, daima, zaman (tarih), mekân (coğrafya) ve anlam birlikte verilmelidir. Kim bilir bilgi üretme konusundaki zafiyetimiz, hafıza karşıtlığı ile de bağlantılı olmalıdır. Yeni bilgi üretimi, mevcut bilginin iyice hazmedilmesi ile olabilir. İyice öğrendiğimiz bir şeyi, 'Ezberledim, yuttum' deriz. İngilizce'de yuttum anlamında ezberlemek, kalpten öğrenmektir (to learn by heart). Tefekkür, hafızaya dayanır. Hafıza, belli bir düzeyde birikime ulaştı mı adeta taşar, yazı yaz(ıl)mak, dile dökülmek, dışa vurulmak ister.

Burada, kısa bir parantez açalım: Yazmak, açmaktır. Sofra bezini yazmak veya sofra bezini sermek ifadesinde olduğu gibi. Yazı yazmak veya sofra bezini yazmak benzer anlamdadır. Ortaya çıkarmaktır. Hakikati ortaya koymaktır. Hakikat, felsefe dilinde, Yunanca'da, Aletheia'dır. Aletheia da açığa çıkarmaktır. Burada, yazmak sözcüğünden hareketle, dilimizin felsefe yapma imkânına işaret etmek istedim. Yazı yazmak, hakikat yolculuğuna çıkmaktır. Burada parantezi kapatıp konumuza dönelim.

Hafıza ve ezber düşmanlığı öylesine bir afettir ki insanımızı ve toplumumuzu, bu afeti bertaraf etmek için mücadeleye çağırıyorum. Hafıza yeri doldurulamaz bir nimettir, insan için. Geçmişsiz bir şimdi ve gelecek olamaz. Köksüz bir ağaç olmayacağı gibi. İnsan zamanın içine gömülüdür, geçmişten beslenir. Varlık, zaman içinde bir olagelmedir. Tarihte, olayların kronolojisi; olayların zaman cetvelinde bir yere tutturulduğu düğüm noktaları gibidir.

Ezberi tahfif etmek, hafızasında bir şiir dahi olmayan, tarih hafızasını yitirmiş, günlük yaşayan, kültürsüz ve derinliksiz nesiller yetişmesine hizmet eder."[300]

Yağmur şiirinin şairi, şiir, roman ve akademik türde kaleme alınmış bir çok eserin sahibi, İktisat Profesörü Nurullah Genç, çocukluk yıllarında var olan misafir odaları geleneğinden ve bu odalarda şiir fasılları düzenlendiğinden bahsetmiş, babasının, Niyazi Mısrî'nin divanını ve Yunus Emre'nin tüm şiirlerini ezbere okuduğunu, amcasının

[300] "Eğitim Dünyamız, Hafıza ve Ezber Karşıtlığı İle Malul" (Erişim 16 Ekim 2022).

500'ün üzerinde şiiri olan bir halk şairi olduğunu dile getirmiştir. Kendisinin de bu odalarda daha 10 yaşındayken 40'ın üzerinde şairin adını işittiğini, 20'nin üzerinde şiiri ezbere bildiğini ifade etmiştir.[301]

Yazar, Edebiyatçı ve Avukat Hayati İnanç, "Ezberin bir kabiliyet mi, tercih mi, yoksa metot mu?" olduğu sorusuna "Üçü de. Metodu nedir denilirse ısrar ve istikrardır. Anlaşılmayan bir kavram veya kelime ile karşılaşıldığında öğrenene kadar mücadele etmek ve lügat karıştırmak gerekir" demiştir. Ezberinde 7 bin beyit bulunmasının çok da büyütülecek bir şey olmadığını; 10 yaşındaki hafız çocuğun zihnindeki 600 sayfalık ezberi misal getirerek tevazu ile izah etmiştir. Her Türk erkeğine de ifadesinin yumuşaması ve ruhunun incelmesi için 10 beyit ezberlemesini salık vermiş,[302] erken yaşta evlendiğini, hanımını, ailesinin yanına bırakarak Hukuk tahsili için İstanbul'a gittiğini, bu süreçte de ne kadar ayrılık şiiri varsa ezberlediğini; bununda kabiliyetini arttırdığını, zihnini açtığını dile getirmiş, şiire ve şairlere ilgisinde yaşadığı bu durumun belirleyici etkisi olduğunu vurgulamıştır.[303] Bu bilgilerden hareketle ezberden yararlandığı ve ezberin etkinliğine inandığı çıkarımında bulunabiliriz. Onun ezber yapma ve hafızayı kuvvetlendirmek için yapılması gerekenleri sıraladığı tavsiyeleri ise şöyledir:

- *İlk olarak bir hedef belirlemeliyiz. Niyetimiz nedir? Ne için yapacağım bu işi. Kısaca ilk iş niyet belirlenmelidir.*
- *Dikkatinizi asla dağıtmayacaksınız. Dağılmasına müsaade etmeyeceksiniz.*
- *Lüzumsuz, gereksiz bilgilerle hafızayı doldurmayacaksınız.*
- *Lüzumsuz işler ve kişilerden uzak duracaksınız.*
- *Günah kalbi karartır, hafızayı zayıflatır. Uzak durun.*
- *Kuru üzüm, kereviz yemek hafıza için faydalıdır.*
- *Seher vakti 05:00 ile 08:00 arasındaki saatler zihnin en dinç ve güçlü olduğu vakitlerdir. Bu vakitlerde çalışmanın faydası oldukça fazladır. Bu saatler arasında sadece 1 saat, her gün düzenli olarak bir konu üzerinde çalışan kimse o alanda söz sahibi olur.*
- *Hafızayı güçlendiren en önemli etkenlerden biri de Kur'an-ı Kerim okumaktır.*

[301] Nuriye Çakmak Çelik, *Doğduğum Ev* (İstanbul: Ketebe Yayınevi, 2022), 29-30.
[302] Çelik, *Doğduğum Ev*, 71-72.
[303] Çelik, *Doğduğum Ev*, 66.

- *A'lâ suresini ezberleyin, vakit namazlarında ve özellikle vitir namazlarında okumaya gayret gösterin. Devam edin.*
- *Öz dilimizi ve zengin kelimelerimizi unutmayacağız, okuyacağız ve günlük hayatta kullanacağız.*
- *Muvaffakiyetin diğer bir sırrı da bildiğimiz iş üzerinde, sevdiğimiz şey üzerinde yoğunlaşacağız, bölünmeyeceğiz.*[304]

Edebiyat Öğretmeni, Yazar Enver Naci Gökşen 1916-1986 yılları arasında yaşamıştır. Yazar, ezberin kullanım alanlarından şiir ezberlemenin yararlarını şöyle sıralamıştır:

***"Anadil Sevgisi ve Eğitimi**: Ezberlediği şiirlerle çocuk, önce anadilinin kullanılışını tanıyacak, sonra milli edebiyatın sanat eserleriyle karşı karşıya gelecektir. Ana diliyle yazılmış iyi örnekleri tanıyan çocuğun hafızasında kalan kelimeler, deneyimler, buluşlar v.b. milli dil bilinç ve geleneğinin gelişmesine yol açar.*

***Zevk ve Sanat Eğitimi:** Küçük yaştan itibaren şiirle karşılaşmış olan çocukta, zamanla sanat eserlerine, değerli yazılara karşı ilgi belirecek, şiir okuma isteği uyanacak, okuduğu şiirler arasında beğendiklerini ezberlemek ve bir deftere yazmak alışkanlığı belirecektir. Böylelikle de şairlerimizi tanımak mümkün olacak, çocuğun estetik duyguları ve edebi zevki gelişecek, iyi yazma becerikliliği, okuma isteği artacaktır.*

***Hayal Gücü Eğitimi:** Şiirden zevk alan bir çocuğun ve gencin hayal gücü genişleyecek, seziş ve duyuşları artacaktır.*

***Bellek Eğitimi:** Belleğin de eğitimle, alıştırmalarla güçlendiği bir gerçektir. Belleği geliştirmek için, ölçülü bir sınır içinde kalmak üzere, dikkatli bir ezberlemeye de ihtiyaç vardır. Birçok hallerde dikkatle belleğin birleştiği olur. Kuru kuruya yapılmayan bir ezber, bellek ile beraber dikkati de geliştirir. Ezberleme ve ezberden okuma nazım (şiir) için düşünülmelidir. Güzel düzyazı (nesir) parçalarının, özlü sözlerin, tasvirlerin ezberlenmesi ve ezberletilmesi de gerekir; fakat bunların uzun olmamasına özellikle dikkat edilmelidir.*

***Sosyal Eğitim:** Bir topluluk veya bir kişi önünde ezberden bir şey okuyan çocuğun kendine güven duygusu gelişir, utangaçlıktan kurtulmaya başlar. Böylece, rahat konuşmaya alışarak sosyal kişiliği kuvvetlenmiş olur.*

[304] "Hafızayı Kuvvetlendirme ve Ezber Yapma Yöntemleri", *İslam ve İhsan* (18 Şubat 2019).

Millî, Ahlâkî ve İnsanî Eğitim: *Ezberlenecek konuların/temaların bir bölümü de millî, ahlâkî ve insanî olmalıdır. Çocukta bu sosyal duyguların gelişmesinde ezber parçalarının büyük etkileri görülür. Şiir veya düzyazı, bir kişi tarafından söylenebileceği gibi sınıfta, bahçede, bir gezide topluca da tekrarlanabilir. Toplu ve ahenkli telaffuzu sağlayacak olan koro denemelerinden, disiplinsizliğe yol açacağı korkusuyla, çekinmemek gerekir*."[305]

2.3.2. Eğitimde Ezber Metodunun Kullanımını Reddeden Bilim İnsanları

Eğitimde ezber metodunun kullanılmasına karşı olan bilim insanlarının görüşleri gerekçeleri ile alt kısımda açıklanmıştır.

Şekil 7: Eğitimde Ezber Metodunun Kullanımını Reddeden Bilim İnsanları (MAXQDA2022-Tek Vaka Modeli)

16. Yüzyıl'da yaşayan, deneme türünün pîri[306] Fransız düşünür Michel de Montaigne öğretmenlere, sınıflarda durup dinlenmeden söz söylemekten vazgeçmelerini, öğrencilerden, söylediklerini ruhsuz ve cansız olarak ezber istememelerini öğütler[307] ve şöyle der:

[305] "Şiir Ezberlemenin, Okumanın Başlıca Yararları | Türk Dili Ve Edebiyatı" (Erişim 29 Haziran 2022).
[306] "Michel de Montaigne", *Vikipedi*, 26 Mart 2022.
[307] Kanad, *Pedagoji Tarihi*, 1/283.

"Ezbere bilmek, bilmek değil, hafızaya verdiğimiz bir şeyi tutmaktır. Oysa asıl bildiklerimiz, metne ye da kitaba bakmadan içimize yerleşmiş olanlardır. Bize gerekli olan bunlardır."[308]

Anlamlı öğrenme kuramını ortaya koyan eğitim bilimci psikolog Ausubel ise, anlamlı öğrenme ile ezber öğrenmeyi birbirinden ayırmış, insanların bilgi ve deneyim temelli olmayan mekanik öğrenmeye yani ezbere çok az ihtiyaç duyduklarını öne sürmüştür. Ona göre ezber öğrenmeler belli bir işleve sahip olmayan tek tek parçaların edinimi sürecidir, O ezber öğrenme ile önceki bilgiler arasında bağ kurulamayacağını, üst üste yığılarak depolanan bilgilerinse kısa sürede unutulacağına inanır. Ausubel, ezber öğrenmede " kavramlar, ilkeler, fikirler sunulur ancak keşfedilemez" der.[309] Ausubel 'in görüşü kısaca şöyledir:

"Mekanik öğrenme" unutulur" , ancak çarpım tablosunda olduğu gibi, günlük yaşamda sürekli kullanılmaları unutulmaz: anlamlı öğrenme ise daha çok hatırda kalıcıdır."[310]

İnsan zihninin dünyaya geldiğinde boş bir levhadan(tabula rasa) ibaret olduğunu savunan John Locke ezbere dair şunları söylemektedir:

> *"Kitaptaki bilgileri olduğu gibi ezberlemelerinin neye yararı olur bilemiyorum; bu olsa olsa zaman ve emeklerin boşa harcanmasıdır ve çocukları işe yaramaz buldukları kitaplara karşı tiksintiyle doldurur. Çocuklara, belleklerini alıştırmaları ve güçlendirmeleri için ezber yaptırılması gerek, dendiğini duyar gibi oluyorum. İnsanın bunları bu kadar aceleci bir şekilde olduğu kadar mantıklı nedenler göstererek de söylemesini ve bu uygulamanın eski alışkanlıklardan daha çok ciddi bir gözleme dayanmasını isterdim; çünkü belleğin gücünün, alıştırmalarla kazanılmış ve alışkanlık halini almış bir yetiden çok, huzurlu bir yapının sonucu olduğu apaçıktır*."[311]

Evrenin anlaşılmaz, akılsız prensipler üzerine kurulu nedenselliklerinin olduğunu savunan Alman filozof Schopenhauer[312] eğitimin amacının dünyayı tanıtmak olduğunu, verilecek bilginin kitap bilgisi değil evren bilgisi olması gerektiğini belirtir. Çocukların

[308] Güneş, "Eğitimde Ezber Tartışmaları", 413.
[309]Dilek Çakıcı vd., "Anlamlı Öğrenmenin Öğretimde Uygulanması", *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 13 (04 Aralık 2010), 73-74.
[310] Purtul, *Eğitimde Ezbersiz Günlere Doğru*, 21.
[311] Taşdelen, "Eğitimde Ezberleme Ve Anlama", 13.
[312] "Arthur Schopenhauer", *Vikipedi*, 18 Mayıs 2022.

zihnini teorik bilgilerle doldurmaya çalışan geleneksel eğitim ve öğretim görüşlerine karşı çıkar.[313] "Okullarda başarılı olmak için üstün bir akıl melekesine sahip olmak gerekmez, iyi bir ezberci olmak yeterlidir." Diyerek alegorik bir üslupla ezberi ve eğitim sistemini eleştirir. Katı ve ezberci eğitimin uygulandığı okullarda haylazlık yapan öğrenciyi haklı bulur. Schopenhauer, öğretmen merkezli, kuralcı ve ezberci anlayışı reddederek öğretmenin rol model olamayacağını savunur.[314]

Cenevreli düşünür, "Emile ya da Eğitim Üzerine" eserinin yazarı Jean-Jacques Rousseau'nun düşüncesinde ise "çocuğa bilgi aşılamak ezber yapmasını dayatmak değildir."

Rousseau çocukların kitaplardan öğrenmesinden ziyade birbirlerinden öğrenmelerini daha anlamlı bulmuş, doğanın öğretmenliğinin, doğada deneyimleyerek öğrenmenin kitaplarda yazılanlardan çok daha kıymetli olduğunu vurgulayarak ezber metodunu eleştirmiştir. Dinle ilgili hiçbir şeyin ezberletilmemesi, dini vazifelerin ise çocukların gözlemleyebileceği bir noktada onları zorlamadan yerine getirilmesi gerektiğini savunmuştur.[315]

"Savaş ve Barış, İnsan Ne İle Yaşar?" romanlarının yazarı Lev Tolstoy da 1860 yılında yazdığı "Voyage en France" adlı eserinde, öğrencilerin dinî metinleri anlamadan ezberlediklerini eleştirel bir yaklaşımla dile getirmiştir.[316]

İlk İslâm filozofu Kindî, filozof olmak isteyen talebenin öncelikle matematik ilimleri ile iştigal etmesini tavsiye eder, matematik bilgisinden yoksun kimsenin felsefeye dair eserlere vâkıf olamayacağını, bu eserleri ezberlese dahi anlamlandıramayacağı için onun bu alandaki çabasının bilgiyi aktarma düzeyinde kalacağını, tam öğrenmenin ise analiz ve tahlil yöntemiyle gerçekleşeceğini belirtir. Kindî'nin salt ezbere karşı olduğu, yazıya geçirme ve not almaya önem verdiği, öğrencisi Ahmed b. Tayyib'e "yavrucuğum, defterindeki yazılı siyah olan yer, ondaki beyaz yerden daha hayırlıdır" sözüyle bir kez daha ortaya konmaktadır.[317]

---

[313] Kemal Aytaç, *Avrupa Eğitim Tarihi* (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2009), 293.
[314] Alper Erarslan, *Schopenhauer'de Ahlak ve Eğitim İlişkisi* (Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 55-56.
[315] Özgül, *J. J. Rousseau ve I. Kant'ın Düşüncesinde Ahlak Eğitimin Değerlendirilmesi*, 65-75-87.
[316] Güneş, "Eğitimde Ezber Tartışmaları", 413.
[317] Mehmet Karakuş, "Kindî'nin Eğitim Felsefesi", *Felsefe Dünyası Dergisi* 71 (2020), 226.

Fârâbî, ezberlemenin mi anlamanın mı daha iyi olduğu sorusana anlama cevabını verir ve şöyle der:

> *"Ezberleme eylemi, daha çok sözcükler, deyimler ve tikellerle/ayrıntılarla ilişkilidir; bu açıdan ezberleme ne birey ne de toplum için yararlıdır. Buna karşın anlama eylemi, genele dönük ve nesneleri tanımlayan genel yasalarla ilgilidir; bu yüzden kişi bunları elde etmeye gayret ederse büyük yarar elde etmiş olur. Çünkü genel olanlar, analoji, kıyas, birleştirme ve sonuçlamaya gitmede olduğu gibi tikel olanları anlamada da işlevseldir. Eğer insan sadece tikelleri/ayrıntıları öğrenirse, yolunu şaşırmama konusunda emin olmaz. O, ilkelere, genel kavramlara dayanırsa, ona yeni bir nesne ya da yeni bir sorun sunulduğunda, anlamış olduğu ilkelere dayanarak çıkarımda bulunur ve onları birbiriyle karşılaştırır. Şu halde anlamak ezberlemekten daha iyidir*."[318]

Sosyoloji biliminin öncülerinden İbn Haldûn, doğu ve batı eğitim sistemlerini kıyaslamış, batılı öğrencilerin "ezberleme usulüne göre yıllarca konuşmadan ve tartışmadan ezberlemeye ağırlık vermeleri, eleştirel düşünceden uzak olmaları ve tartışma tekniğini kullanamamaları sebebiyle eleştirici ve sorgulayıcı özeliklerinin doğulu öğrencilerden geride olduğunu" belirtmiştir. Ezberciliği eleştirerek, "bu yolla yetişmiş öğrencinin uzun zaman harcamasına rağmen, eğitimde başarısız olacağını" iddia etmiştir. İbn Haldûn'a göre "ezberciliğin yerini ilmî münazaralar almalı, bilgiye sahip olan kişi o konuda münazara yapabilecek seviyeye ulaşmış" olmalıdır.[319]

İbn Haldûn, bazı öğretmenleri de kullandıkları metotlar yönüyle şöyle eleştirir:

> *"Bunlar bir bilgiyi daha yeni öğrenmeye başlamış olan talebeye, o bilginin anlaşılması güç olan muğlak meselelerini öğretmeye çalışıyorlar ve talebenin zihnini, bu meseleleri anlamaya ve ezberlemeye zorluyorlar. Onlar, üstelik bunu, öğretimde alışılmış ve doğru bir metot sanmaktadırlar. Talebenin zihnini, bunları anlayacak şekilde hazırlamadan önce, başlangıçta ona, fenlerin en derin meselelerini öğretmek, onun kafasını karıştırır. Zira insanda öğretilen bilgiyi kabul etme ve onu anlama istîdâdı yavaş yavaş gelişir. Başlangıçta talebe, bir şeyi bütünüyle anlamaktan âcizdir. Âheste âheste, özet olarak ve canlı mîsallerle anlatılırsa, onun ancak bir kısmını anlayabilir. Sonra o fennin meselelerini azar*

[318] Aydın, "Dini-Felsefi Temelleri Işığında Farabi'nin Ütopyası", 144.
[319] Zülfü Demirtaş - Fatih İpek, "İbn Haldûn'un Eğitim Anlayışında Bir Değer Olarak İnsan", *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori Ve Uygulama* 6 (23 Temmuz 2016), 28.

azar, derece derece öğretmek ve tekrar etmek suretiyle istîdâd gelişmeye devam eder ve bir üst dereceye geçilir. Böylece talebenin önce derse hazırlanma, daha sonra da dersi kavrama melekesi tamamlanır. Nihayet o ilmin bütün meselelerini ihâta eder."[320]

Eğitim kuramcısı ve filozof John Dewey'e göre öğrenme; problem çözme aşamasında gerçekleşir bu sebeple ezber etkili bir metot değildir. Öğretmenin görevi belli bilgileri dayatmaktan öte öğrenene rehberlik etmek olmalıdır.[321]

Günümüz düşünürlerinden Eski Bakan ve Milletvekili, Yazar Tınaz Titiz'in ezberi eleştirdiği "Ezbere Hayır" ve "Ezbersiz Eğitimin Yol Haritası" adlı iki eseri bulunmaktadır. Tınaz Titiz'in ezbere dair görüşlerinden bazıları şunlardır:

"Ezber bir 'mental soykırım'dır. Kafası kalıplarla doldurulmuş çocuklarımız, her gün yeni kalıpların, yeni kalıpların üreticisi kurtarıcıların peşinde koşmaktadır.[322]

200 yılda ancak 2000 buluş yapabilen insanımızın yaratıcılığını engelleyen nedenlerin en güçlüsü her düzey eğitim kurumumuzdaki "ezber" geleneğidir. Buradaki "her düzey" ilkokuldan üniversitemize kadarki geniş alanı kastetmektedir. Bu nedenle Anayasayla olmasa dahi ezber yasaklanmalı ve en büyük ayıp, toplumsal günah ilan edilmelidir. Öğretmen okullarının giriş kapılarına ve sınıflarına, ezberin ayıp ve günah olduğu, insan aklı gibi yüce bir kaynağa karşı işlenebilecek en büyük insanlık suçu olduğu yazılmalıdır.[323]

Düşünebilme yeteneğini yok eden ama yok ettiği de kolayca anlaşılmayan bu belletme yöntemi başkalarına muhtaç insan yetiştirmenin en garantili yoludur."[324]

Diğer bir düşünür Öğretmen, Editör, Yazar Rasim Bakırcıoğlu'nun ezbere dair kaleme aldığı yazısı aşağıda aktarılmaktadır:

Çağ Dışı Ezberci Eğitim Nasıl Uygulanıyor?

"Elini yakamızdan bir türlü düşüremediğimiz bu eğitim yaklaşımında öğrencilere çoğu kez, ne işe yaradığı kavratılmadan; doğruluğu, yanlışlığı üzerinde düşünme, tartışma, araştırma ya da incelenme yapma olanağı tanınmadan anlatılan ya da

[320] Çelebi - Yardım, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, 313.
[321] Erarslan, *Schopenhauer'de Ahlak ve Eğitim İlişkisi*, 52.
[322] Titiz, *Ezbere Hayır!*, 121.
[323] Titiz, *Ezbere Hayır!*, 124.
[324] Titiz, *Ezbersiz Eğitim "Yol Haritası"*, 83.

kitaptan okutulup belletilen bilgiler veriliyor. Öğretmenin anlattığı ya da not ettirdiği, ders ya da yardımcı ders kitaplarında yer alan bilgilerin akılda tutularak bunlardan, sınav sorularını yanıtlamada yararlanılması bekleniyor. Bu bilgiler, ne yazık ki sınıf geçmek için geçer not almanın dışında bir işe yaramıyor; öğrencinin karşılaştığı yaşamsal sorunların çözümünde, yaşamı kolaylaştırmada öğrenciye yardımcı olamıyor. Bunların çoğu da kısa bir sürede öğrenciyi terk ediyor.

Ezberci eğitim, eğitim bilimlerinin, gelişim ve öğrenme psikolojisinin, ilgili öbür bilim dallarının eğitime ilişkin ortaya koyduğu verileri, bireysel ayrılıkları, yok sayıyor. Bütün öğrencileri, aynı ilgi, benzer yetenek sahibi, aynı gereksinimleri duyan, aynı konuları, aynı sürede öğrenebilen, aynı öğrenme hızına sahip bireyler gibi görüyor. Bu uygulamada, anlatıcı olan öğretmen etkin; anlatılanları dinlemeye zorlanan öğrenci ise, edilgen konumdadır. Bu, bilim dışı, gerçeklerle bağlantısı olmayan eğitim uygulamalarıyla nüfusun baskın çoğunluğu, otoritenin dediğini doğru mu, yanlış mı, diye irdelemeden yerine getiren birer robota dönüştürülüyor. Bu yolla yetiştirilen bireyler, gerektiği gibi ve gerektiği kadar duyma, düşünme, kendi kendine öğrenebilme, temel anlama ve anlatma becerilerini geliştirme; çağdaş değerleri benimseme olanağını bulamıyorlar. Girdikleri sınavlardan da eli boş dönüyor, bu büyük çoğunluk. Kendi işine kendisi karar veremeyen, söyleyeceği sözü, gösterebileceği bir becerisi olmayan; ya boyun eğmeye, şamar oğlanı olmaya ya da umulmadık zamanlarda birtakım taşkınlıklar yapmaya hazır olan bu yığın, ömür boyu, oradan oraya savrula savrula yaşamak zorunda bırakılıyor.

Ne yazık ki ülkemizde bu yüzeysel, sıkıcı, ilgi çekmeyen ezberci, öğretmen ve program odaklı otoriter eğitim, öğrencinin merak duygusunu ve araştırma isteğini söndürmekle kalmıyor; onu okumaktan, öğrenmekten ve okuldan da soğutuyor.

Bu uygulamadan, yalnızca normalin altında ve normal öğrenciler değil; üstün yetenekliler de olabildiğince gelişmekten yoksun bırakılıyorlar. Sınıfta sorgulama, irdeleme, eleştirme girişiminde bulunan üstün yetenekli öğrenciler, bu olumlu yaklaşımları yüzünden, çoğu kez susturuluyor. Söz konusu tepkileri, "dersi bozma" diye nitelendirildiği için bunlar, ya sorunlu öğrenci durumuna düşürülüyor ya da kendilerine, bekledikleri ilgi gösterilmediği için, derse karşı kayıtsız kalıyorlar.

Ezberci eğitimde öğrencilerin önemli olan duygusal gelişim gereksinimleri de yok sayılıyor. Öğrencilerin birçok duygusal tepkileri ya baskı altında tutuluyor ya da kendi haline bırakılıyor.

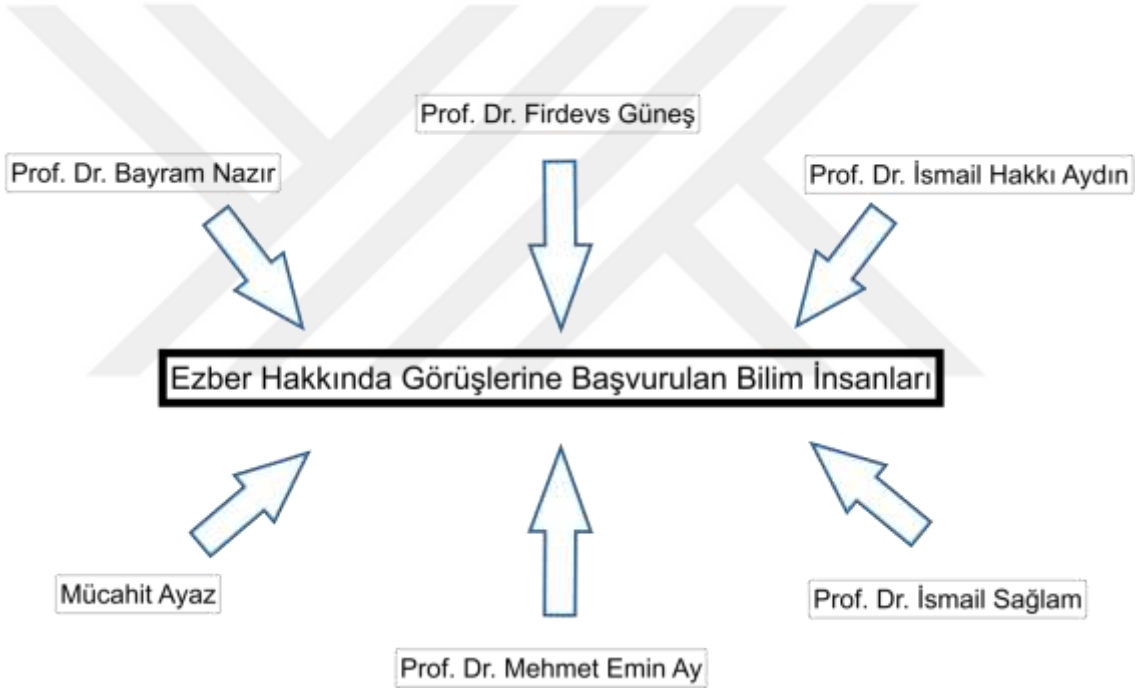
Bugün, gerek öğretmenlerin gerekse öğretmenleri yetiştiren öğretmenlerin büyük çoğunluğu, çağdaş eğitime ilişkin kuramsal bilgilerin uygulamaya nasıl konulacağı konusundaki bilgi ve becerilerden yoksun bulunuyor. Bu konuda yeterli olanlara da yürürlükteki eğitim sistemi, bu becerilerini uygulamaya koyma izni vermiyor. Sorumlu yetkililerin öncelikli işi, eğitimin birincil öğesi olan öğretmeni, çağdaş eğitimi gerçekleştirecek yetkinliğe kavuşturmak olması gerekirken, bu görevliler, bu zor işi başarmayı göz ardı ederek öğretmen yetiştirme programlarını geliştirmeyi önceliyorlar.

Yetkin öğretmeni yetiştiremediği, bilimsel araştırmalarla ortaya konulmuş olan eğitim fakültelerinde de daha çok, yetkin öğretmen yetiştirmek için gerekli kuramsal bilgilerin belletilmesiyle uğraşılıyor. Bu bilgilerin sınıfta nasıl uygulanacağı, hangi beceri ve değerlerin öğrenciye nasıl kazandırılacağı konusunda, etkili bir çalışma yapılmıyor. Bunun sonucunda da bu kurumlarda yetişen öğretmenler, göreve başladıklarında ağırlıklı olarak eğitim yaşamları boyunca kendilerine uygulanan anlatma-dinletme ve kitaptan okuduklarını akılda tutarak bunları sınıf geçme aracı olarak kullanma biçimindeki uygulamayı sürdürüyorlar."

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜLAKAT SORULARI VE ULAŞILAN CEVAPLAR

Ezberin, eğitimdeki konumunu belirlemek, güçlü ve zayıf yönlerini saptamak, eleştirilen ve önemli bulunan taraflarını ortaya koymak üzere özgün görüş sahibi ulaşabildiğimiz bilim insanlarıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerden elde edilen bulgular aşağıda yer almaktadır:

Şekil 8: Ezber Hakkında Görüşlerine Başvurulan Bilim İnsanları(MAXQDA2022-Tek Vaka Modeli)

1. EZBER HAKKINDA GÖRÜŞLERİNE BAŞVURULAN BİLİM İNSANLARI

1.1. Prof. Dr. Bayram Nazır ile Mülakat

Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi- Rektör Yardımcısı

Yüksek Lisansını "Osmanlı-Rus Savaşlarında Acaralılar 1774-1829" adlı çalışmasıyla, doktorasını "Mülteciler Meselesi 1849-1851" isimli teziyle tamamlayan Prof. Dr. Bayram

Nazır, Afganistan Kabil Devlet Üniversitesi Dil ve Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümünde 10 ay süre ile Türk kültürü ve Türk tarihiyle ilgili ders vermekle görevlendirilmiş, 2009 yılında Gümüşhane Üniversitesi'nde çalışmaya başlamıştır. 23.11.2011 tarihinde Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda doçent olmuş, 05.05.2017 tarihinde aynı anabilim dalına Profesör olarak atanmıştır. Prof. Dr. Bayram Nazır'ın 7 kitabı, ulusal ve uluslararası gerçekleştirdiği 17 yayını bulunmaktadır.

Sayın hocam, tarih alanında yüzlerce öğrenciye ışık tutan bir akademisyen olarak akademik ve günlük yaşamınızda ezberi nasıl konumlandırırsınız?

Kişisel ve kendi üzerimde gördüğüm ezber metodu üzerinde şunları söyleyebilirim:

Bendeki ezber tutkusu ortaokul ve liseli yıllara dayanmaktadır. O dönemlerde okuduğum ve kulağa hoş gelen şiirleri ezberlemeye ve okumaya çalışırdım. Benim için ezberde en önemli husus; ezberlemeye değer olanın kulağa hoş gelmesi ve bir anlam ifade etmesidir. Bizler için anlam-ı kelâmın çok büyük önemi vardır. Kelimelerin kalbindeki mana beni derinden etkiler.

Divan şiir ve edebiyatında da büyük bir birikiminizin bulunduğu, ezbere okuduğunuz yüzlerce beyit ile aşikâr hale gelmiştir. Fars diline hâkimiyetinizde malumumuzdur. Edebiyatta ve lisan öğreniminde ezber metodunun kullanımı ve bu kullanımın faydalarına dair görüşlerinizi alabilir miyiz?

Ortaokul ve liseli yıllardaki ezber alışkanlığım daha sonraki yıllarda da devam etti. Öyle ki; Necip Fazıl Kısakürek'in "Çile" kitabının neredeyse tamamını ezberledim. Bu ezber sevme özelliğim sayesinde hadisler ezberledim. Kuran-ı Kerim'de hafızların 'en zor sure' dedikleri sureleri ezberledim. Yusuf Sûresi, Kehf Sûresi, Kalem Sûresi gibi…

Divan şiirine olan merakımdan dolayı yüzlerce beyit ezberledim. Beyitlerin ritmi bendeki ezberleme kabiliyetini daha üst düzeye çıkardı. Bu sayede divan şiirinde birçok beyiti hafızama aldım.

Ezber insan ruhunu dinlendiriyor ve beyni daha aktif hale getiriyor. Âdeta ruhun ve beynin cilâsı gibi ezber. Yabancı dil sınavlarına çalışırken bütün sözlüğü ezberlemiştim. Bu ezberime halâ şaşırmaktayım.

Geçmişten günümüze kadim bir metot olarak kullanılan ezberin eğitimden ihracı tartışılırken ezberin kullanımına dair neler söylemek istersiniz?

Ben eğitimde ezber metodunun kullanılmasından yanayım. Salt ezber değil ama bazı önemli mevzuların ezberletilmesinin faydalı olacağı kanaatini taşıyorum.

Değerli görüşlerinizi paylaştığınız için teşekkür eder, hürmetlerimi arz ederim.

1.2. Prof. Dr. Firdevs Güneş ile Mülakat

Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Yüksek lisansını Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde, doktora tahsilini Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Planlaması bölümünde "Halk Eğitimcilerin Yetiştirilmesi ve İstihdamı" isimli çalışmasıyla tamamlayan Prof. Dr. Firdevs Güneş'in 11 adet kitabı, onlarca ulusal ve uluslararası yayını bulunmaktadır. Birçok kaynakta bölüm yazarlığı da yapan Prof. Dr. Firdevs Güneş, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesinde dekanlık görevi yürütmüş olup Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesinde akademik faaliyetlerine devam etmektedir.

Sayın hocam, eğitim sistemi içerisinde çağlardır kullanılagelen ezberi akademik ve günlük hayatınızda nasıl konumlandırırsınız?

Ezber eski eğitim yaklaşımlarının bir uygulamasıdır. Özellikle davranışçı yaklaşımda öğretilecek bilgi ve davranışların önceden saptanması, bunların ezber, tekrar ve şartlandırma yoluyla öğrencilere öğretilmesine ağırlık verilmektedir. Konuların sürekli tekrar edilerek unutulmamasına çalışılmaktadır.

Günümüz eğitim anlayışında istenilen amaçlara ulaşmak ve öğrencilerin zihnini geliştirmek için ezberden kaçınılmaktadır. Çünkü ezber bilgiyi zihne yerleştirme ve belirli bir süre hafızda tutmaya yöneliktir. Oysa günümüz eğitim anlayışında alınan bilgilerin iyi anlaşılması, üzerinde düşünülmesi, ön bilgilerle bütünleştirilmesi, yeni bilgiler üretilmesi, bunların günlük yaşama aktarılması ve kullanılması öngörülmektedir. Ezberlenen, hafızada kısa süre tutulan ve unutulan bilgilerle bunlar mümkün değildir. Diğer taraftan ezberleme öğrenmenin en alt düzeyidir.

Ezberleme bireyde zihinsel değişimi getirmemektedir. Bilgi bir süre hafızada tutulmakta, daha sonra unutulmakta ve bütün çabalar boşa gitmektedir. Kısaca ezberin tek başına eğitsel bir değeri bulunmamaktadır. Ancak ezber sırasında bazı bilgileri anlama, düşünme, başka bilgilerle karşılaştırma gibi zihinsel işlemler yapılırsa o zaman anlamlı öğrenme başlamaktadır. Bu durum öğrenmeye katkı sağlamaktadır.

Tekrarın kalıcı öğrenme üzerindeki etkisi bilinmekle beraber tekrarın ezberden ayrılan yönleri sizce nelerdir?

Tekrarlama, bilgi ve olayları sırasına göre ezberleme, tanım ve kavramları zihinde tutma, işlem ve süreçleri otomatik yapma şeklinde uygulanır. Eski davranışçı eğitim yaklaşımında yaygın olarak kullanılır. Tekrarlama belirli aralıklarla düzenli ve planlı yapılır. Bunun için yüksek sesle okuma, canlandırma, vurgu ve tonlama gibi tekniklerden yararlanılır. Ayrıca ezberlenecek metindeki yazıları işaretleme, altını çizme, çerçeve içine alma renkli çizgiler, görsel şemalar, rakam verme, yıldız koyma gibi teknikler de kullanılır. Böylece bilgilerin zihne yüzeysel olarak alınmasına çalışılır.

Ezberleme tekrarlamadan farklıdır. Ezberleme işleminde tekrar etme zorunlu ve gereklidir. Tekrarsız ezberleme olmaz. Ancak anlamlı öğrenmede de tekrar yapılır. Bilişsel yaklaşıma göre hızlı bellek işlediği bilgileri otomatik olarak 7 kez tekrarlar. Eğer öğrenci de 7 kez tekraralarsa bilgi 49 kez tekrarlanmış olur. Bu süreçte bilgiler üzerinde anlama, düşünme, sorgulama, sınıflama, aralarında bağ kurma zihindeki bilgilerle birleştirme gibi işlemler yapılır. Tekrarlama öğrenmeyi pekiştirmeye ve otomatikleştirmeye yardımcı olur. Tekrarlama her düzey öğrenmede kullanılabilir.

Ezber bilginin bir süre sonra unutulmaya mahkûm olduğu, bunun da öğrenciyi tembelliğe ve bilgisizliğe sürüklediği ön kabulüyle yola çıktığımızda karşımıza çıkan "beynin hiçbir şeyi unutmadığı, kortekse çıkarmada zorlandığı" gerçekliğine dair neler söylemek istersiniz?

Öğrenme aktif çabalarla gerçekleşir. Bunun için beyinde nöronlar arası bağ kurulması zorunludur. Bağ kurmadan öğrenme olmaz. Nörobilim araştırmalarına göre beynimizde 100 milyar nöron var. Her nöronun küçük dalları (aksonlar) vardır, nöronların birbirine bağlanması dalları sayesindedir. Bu bağlantılar, bilginin içinden geçeceği "yolları" oluşturur. Öğrendiğimizde, mesajlar bir nörondan diğerine geçer. Bir nörondan diğerine ne kadar çok mesaj geçerse, bu nöronlar arasındaki bağlantılar o kadar güçlü olacaktır. Kısaca öğrenme, nöronlar arasında bağlantılar oluşturma işlemidir. Bilgi bu iletişim yolları aracılığıyla bir nörondan diğerine daha hızlı geçer.

Quebec'li nöroeğitim profesörü Steve Masson ve Stanislas Dehaene, öğrenme sürecinde beynimizin aktif olması gerektiğini, bunun "nöronların birbirine bağlanma şeklini değiştirebileceğini" vurguluyor. Bir dersi tekrarlamak, beynin yeni öğrenmeyi pekiştirmesi için

çoğunlukla gereklidir. Ancak öğrencinin kendi notlarını yeniden okuması, her zaman aynı şekilde ve "pasif" olarak tekrar etmesi vb. uygun değildir. Öğrenmeye yardımcı olan gözden geçirme etkinliklerini değiştirerek beynin aktif olması önerilir. Bilgileri yeniden düzenleme, şemalaştırma, grafik yapma, sorgulama, soru sorma vb. Stanislas Dehaene' ye göre "ezberleme" çok etkili değildir, ancak öğrenme dönemleri arasında boşluk bırakarak bellek gücü artırılabilir. Örneğin her gün, her hafta, her ay, her üç ayda bir gözden geçirme, uzun süreli akılda tutmayı sağlar. Dikkatin harekete geçirilmesi de öğrenmeyi kolaylaştırmak için gereklidir. Sınıfta stresi azaltmaya çalışmak acildir çünkü beyin strese girdiğinde veya cezalandırıldığında öğrenme önemli ölçüde azalır.

Eğitim denilince bu alanda onlarca eser vermiş, literatüre katkı sağlamış, binlerce eğitimciyi topluma kazandırmış bir otorite olarak eğitim sistemi içerisinde ezberi tümden yok saymanın ve kullanım dışı bırakmanın yararlı olacağına inanıyor musunuz? Savaşılması gerekenin "ezberi; anlama, kavrama ve yorumlama seviyesine ulaştırmadan bırakmak, kuru bir ezberciliği dayatmak" olduğunu söylesek bu konudaki yorumunuz ne olur?

Ezberleme öğrenme sürecinin ilk basamağıdır. İlk öğrenmeler ezber ile başlar. Bu nedenle eğitimde dışlanamaz. Dışlamak yerine beyin işleyişine uygun bir çalışma olması için çabalanmalıdır. Pasif ve kuru bir ezberleme yerine farklı tekniklerle etkinliği artırılmalıdır. Bilgiyi anlama, düşünme, bağ kurma ve yorumlama gibi çalışmalara ağırlık verilerek alınan bilgilerin kalıcılığı artırılmalıdır.

Değerli birikiminizden istifade edebilme imkânı sunduğunuz için teşekkür eder, hürmetlerimi arz ederim.

1.3. Prof. Dr. İsmail Hakkı Aydın ile Mülakat

Bilim Adamı, Beyin Cerrahı, Düşünür, Edip, Şair, Güftekâr, Musikişinas, Teolog, Filozof, Hattat

Tıp tahsilinden sonra Beyin Cerrahisi Kürsüsü'nde asistanlık, Nöroşirurji Kürsüsü'nde ihtisas gören Prof. Dr. İsmail Hakkı Aydın, İsviçre Zürich Üniversitesi Nöroşirurji kliniğinde Prof. Dr. Mahmut Gazi Yaşargil'in yanında Beyin Cerrahisi İhtisas Tezini ve mikronöroşirurji çalışmalarını tamamladı. Yurda dönerek Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi Nöroşirurji Anabilim dalı başkanlığına atandı. Beyin-damar tıkanıklıklarının operasyonlarında kullanılan ve dünyada ilk defa kendi adıyla literatüre giren bir ameliyat

tekniği geliştirmesi sebebiyle TÜBİTAK ödülü aldı. Birçok ülkede araştırmalarda bulundu, konferanslar verdi, taltif edildi.[325]

Kırk yıllık meslek hayatı boyunca 30 binin üzerinde ameliyat yaptı. 200'ü aşkın bilimsel çalışmaya imza attı. Yüzlerce doktor ve profesör yetiştirdi. 7 tanesi şiir kitabı olmak üzere 40'a yakın kitabı bulunan İsmail Hakkı Aydın'ın 100'ü aşkın bestelenmiş güftesi bulunmaktadır.[326]

Sayın hocam, beyin nasıl öğrenir, "ezber öğrenmenin bir basamağı, hafızayı güçlü kılan bir araçtır" diyebilir miyiz?

İnsan beynini iyi geliştiren iki şey vardır; biri matematik, öteki de ezberdir.[327] Beyinde nöronlar arası iletişimi diri tutmak için ne kadar kapı geliştirilse hafızada o kadar güçlü olur. Hafızanın güçlü olmasının temelinde; çok okumak, çok ezber yapmak, çok öğretmek ve çok yazmak yatar. Ezberlemek bunlardan sadece bir tanesidir. Beyinde 1,5 trilyon yüz milyar hücre vardır. Beyin unutmaz, unutan(kortekse çıkarmakta zorlanan) insanın kendisidir. Beyinde olmuş olanlar ve olacak olanlar kayıtlıdır. Külli irade içerisinde Allah her şeyi oraya kaydetmiştir. Zaman bir andır. Geçmiş, gelecek ve şimdiki zaman o anın içindedir. O anı kullanmak cüzi iradeye bağlıdır, seçimi birey kendisi yapar. Seçimi yapmak yani korteks altı yapıdan şuur seviyesine çıkartmak için kapıların çok yağlı olması, paslanmamış olması lazım. Bunun içinde ezber bir metot ve yöntemdir.

Nöronlar kendi arasında bağ oluştururlar, bu bağ ezberle daha fazla artar. Bu bağ ve kapılar; biz bunlara tıbbi adıyla sinaps diyoruz. Bu sinapslar yani bir nöronun bir hücrenin diğer bir hücreyle olan irtibatını sağlayan yapılar, ezber ve tekrar ile güçlenir. Matematiksel olarak izah edersek bir noktadan sonsuz sayıda doğru geçer. Ne kadar tekrar ederseniz her tekrar orada bir kayıt açar. Tabiatta gölge dışındaki her şey üç boyutludur. Siz ne kadar tekrar ederseniz o kadar multidimensional(çok boyutlu) kayıt yapmış olursunuz.

Bir milimetreküplük beyin dokusunun bu günkü bilgilerimiz ışığında iki milyon gigabyte hafızaya sahip olduğu tespit edildi. Bu hafıza tekrar ile arttırılabiliyor. Hafızanın kapasitesi genişledikçe unutkanlık azalır. Amyloid dediğimiz maddenin snaps dediğimiz

[325] Aydın, *Beyin Sizsiniz*, 4-5.
[326] Çelik, *Doğduğum Ev,* 241.
[327] İsmail Hakkı Aydın - Semiha Kavak, *Beyin Fırtınası* (İstanbul: Girdap Kitap, 2016), 69.

bu kapılarda birikmesi sonucu unutkanlık meydana gelir. Sık sık tekrara başvurmak amyloid oluşumunu engeller. Amyloid birikmesi sonucunda ise alzheimer ortaya çıkar. Alzheimer'in az görüldüğü gruplar; Japonlar, şairler, kompozitörler, muharrirler ve hafızlardır. Nedenlerine baktığımızda Japonların üç tür alfabesinde toplam 33 bin karakter var, her bir karakter için bir sinaps oluştuğunu düşünün ve ezber esnasında nöronlar kendi aralarında yeni bir bağlantı kurarlar biz buna "plastisite" diyoruz. Ne kadar yeni bağlantı olursa hafıza o kadar güçlü olur. 150 kelime ile konuşup 300 kelime ile kitap yazan birinin hafızasının kapasitesi farklıdır. 1000 kelime ile konuşan 2000 kelime ile kitap yazan birinin plastisitesi farklıdır. Japonlar çocuklarına sık sık ezber yaptırır her şeyi ezberletirler. Şairler, şiirin dizilimi, vezni, kafiyesi ile meşgul olurken, bestekârlar, nota dizilimi ve ses seviyesini ayarlarken sinapsları çalıştırırlar. Söylendiği gibi bulmaca çözmek hafızayı güçlendirmez, bir şeyler yazmak hafızayı güçlendirir.

Hafızlar, harfleri zihnine yerleştirirken beyindeki nöronal bağlantılar(connectome) güçlenir. Nörobilimci Mohammed Ghilan, Kur'an-ı Kerim'i ezberlemekle düşüncenin gelişimi ve bilimsel keşif arasında bir bağ tespit etti. Ghilan'ın araştırmaları sonucu ulaştığı bulgu şöyle:

"Kur'an-ı Kerim'i öğrenirken dinleme ve telaffuza dikkat etmek, bellek konsolidasyon merkezi olan temporal lobu doğrudan uyarıyor."

Temporal lob, beynin kulaklara yakın kısmı, konuşmanın merkezidir. İnsanların yüzlerini de bu bölüm sayesinde hatırlarız. Bu araştırmaya göre Kur'an-ı Kerim'i ezberlediğimizde temporal lobun öğrenme ve hafıza kapasitesi daha verimli hale geliyor. Mohammed Ghilan, Müslüman âlimlerin Kur'an eğitimi sürecinde bellek kapasitelerinin arttığını, her defasında Kur'an-ı Kerim'den daha büyük pasajlar ezberlemek suretiyle temporal lobun sürekli çalışır durumda kaldığını fark ederek Müslüman âlimlerin bilim ve teknoloji konusundaki kolay ve hızlı gelişimini bununla ilişkilendiriyor.[328]

Muhakemenin nöronlar arasındaki bağlantıların güçlü çalışmasına bağlı olduğunu biliyoruz. Bağlantıların güçlü olması da kişinin hızlı, isabetli ve parametreleri dikkate alarak karar verme yetisine sahip olmasını sağlar. Bunlara ezberin etkisi; bu kapıların, sinapsların, yolların, bağlantıların güçlenmesine bağlıdır.

[328] İsmail Hakkı Aydın, *Biyografisine Sığmayan Adam* (İstanbul: Girdap Kitap, 2021), 144-145.

Beynin öğrenme olayında tekrarı sevdiği bilinmekle beraber torununuz Ahmed Bircis'e öğrendiklerini çokça tekrar etmeyi tavsiye ediyor, bunu; bilimsel yaşantınızın vazgeçilmez prensiplerinden biri olarak gördüğünüzü belirtiyorsunuz. Tekrarlar sonucu ortaya çıkan bu birikimin ezber olduğunu söylemek mümkün müdür?

Ezber tekrar sonucu ortaya çıkar. Nöronların bağlantılarını laboratuvarlarda gösterdik. Öğrendiğini aktardığın zaman bağlantılar daha da güçleniyor. "En iyi öğrenme, öğretmektir" sözü de buna örnektir. Başarıda zekânın önemini kabul etmekle beraber ben azme, hırsa, inada ve başaracağım demeye inanırım. Akıl, vicdan ve ruh Rahmanî, zekâ, nefis ve ego şeytanîdir. Zekâ egoyu, ego zekâyı besler. Akıl, vicdan ve ruhun; zekâ, nefis ve egoyu disipline etmesi gerekir. Beyin bir donanım, akıl yazılım, zekâ ise işletim sistemidir.[329] Bilimin temeli ise merak ve şüphedir. Hafızamın ve zekâmın çok güçlü ve etkin olduğuna inanılır. Ben ise merak, sebat, istikrar, azim ve inadımın güçlü olduğuna inanırım.[330] Ahmed Bircis'e telkin ettiğim prensipler esasen onun nazarında tüm gençleredir. Birçok kuruluş o yazıma kurumlarının bina girişlerinde yer verdiler.

İzniniz olursa bu kısımda o yazınıza yer verelim hocam?

Elbette.

Sevgili Ahmed Bircis Aydın Beyefendi!

(Tüm Gençlere)

"Gözümü açıp açıp baktığım, koklamaya kıyamadığım, gözümün nuru, hayatımın ışığı, sevgili torunum Ahmed Bircis Bey;

Sana bu mektubu, senin şahsında bütün arkadaşların için, istikbale yönelik önünü aydınlatacak ve ömür boyu, her zaman rehber olacak önerileri bildirmek için yazıyorum. Bu tavsiyeler bana, babamdan ve dedemden miras kaldığı için dünyanın fâni, Hakk'ın, hakikatin ve ilmin de baki olduğu gerekçesi ile ve bu gerekçeleri de bihakkın yerine getireceğin düşüncesiyle sana aktarıyorum. Çünkü ilim, insanlığın ortak mirasıdır. Kişiler, bu mirasın vasıtalarıdır.

Daha ilkokula başladığımda, babamın bana ilk öğrettiği şey; kitap yırtmanın, kalem kırmanın ve eski bir gazete parçası bile olsa, kâğıt üzerine basmanın en büyük günah, ilme ve insanlığa hakaret ve ihanet olduğudur. Bu evrensel düzeydeki

[329] İsmail Hakkı Aydın, *Düşünce Sizsiniz* (İstanbul: Girdap Kitap, 2018), 240.
[330] İsmail Hakkı Aydın, *Bir Beyin Cerrahının Anıları* (İstanbul: Girdap Kitap, 2018), 380.

hakikat; kâinat var olduğu sürece, yıldızlar, galaksiler, kendilerine tanzim ve tahsis edilen sınırlar içerisinde ömürlerini sürdürdüğü müddetçe var olacaktır. Bu nedenle, bu sarsılmaz ilke, senin de düsturun olmalıdır. Rahmetli babam beni, onurla taşıdığım dedemin ismi ile çağırmamak edebini göstererek, kâinattaki ışığı en parlak olan büyük bir yıldızın ismi ile çağırıyordu. İşte o isim, şimdi sana ad olmuştur. Âlemlerin sonsuz ışığı, canlıların huzuru, evrenin mihenk taşının adı, sana birinci isim, göklerin ve galaksilerin en parlak yıldızının ismi ise ikinci isim olmuştur. Bu isimleri taşımak senin için zor olsa da imkânsız olmayacağı inancındayım. Bu yolda babamdan aldığım ve sana bıraktığım bu tavsiyeler, kılavuzun olacaktır.

Alabildiğin kadar ilmi al, verebildiğin kadar ilmi aktar. Ne kadar alırsan o kadar zengin, ne kadar verirsen de, o kadar saygın olduğunu unutma. Bilgi ve tecrübende, çöldeki bir bedevinin bebeğinden, kutuplardaki Eskimo'nun çocuğuna, Afrika'daki bir siyahinin evlâdından, en vahşi hayvanın yavrusuna varıncaya kadar, hatta bedenli, bedensiz mevcut olduğuna inandığım, uçsuz bucaksız evrendeki tüm canlılara kadar, her varlığın hakkı olduğunu aklından çıkarma! Atalarımızdan bize miras kalan bu bilgileri bizden sonraki kuşaklara aktarmakta vagon değil lokomotif ol. Aldığın mirası aynen değil üzerine insanlık ve kâinat için yararlı şeyler ilâve ederek aktar! Ruhun bedenine, bedenin kendine ve kendinin de evrene sığmaması için hiçbir fedakârlıktan kaçınma! Çünkü insan olmanın erdemi bu detaylarda gizlidir.

Yetişmemdeki en büyük rehberim ve mürşidim olan, sosyal bilimlerdeki yegâne hocam, ismi ile tanınmaktan ve anılmaktan engin bir haz ve sonsuz bir gurur duyduğum dedem, daha okuma yazmaya yeni başladığım dört yaşlarımda bana; ilim irfan ve hikmet sahibi olmanın beş şartının olduğunu öğretmişti. Bilimsel yaşantımın sarsılmaz temel prensiplerini oluşturan beş şart; çok soru sormak, çok tekrar ve müzâkere etmek, aklıma takılan herhangi bir sorunun, her ne şekilde olursa olsun, cevabını bulmadan asla uyumamak, edindiğim bilgiyi hiçbir karşılık beklemeden isteyene ve lâyık olana öğretmek ve ilim, sanat öğrendiğim, bilgi ve tecrübesinden istifade ettiğim hocalarıma, bilginin kaynağına katiyetle saygıda kusur etmemek ve onların hizmetinde bulunmaktır. Bu prensipler senin de rehberin ve düsturun olsun.

Hocalarına saygılı olduğun müddetçe, anne ve babana gösterdiğin hürmetten daha fazlasını onlara gösterdiğin sürece, onlardan öğrendiklerin hem sana hem senin evlatlarına hem de insanlığa fayda verir. Kaynağına saygı göstermediğin ilim, sırtında bir yüktür. Başkalarından gizlediğin ve layık olana öğretmediğin bilgi seni

sadece zavallı hale sokar. Senden sonraki kuşaklara ilmini aktardığın müddetçe, senin de ilmin ve saygınlığın artar. Öğrenmenin en iyi yollarından birinin de öğretmek olduğu prensibini aklından çıkarma! Herkesi kardeş, bilimi işin, işini de bilim olarak gör ki hayat boyu hep mutlu olasın.

Oğlum Ahmed Bircis;

Öleceğini bilsen de doğruluktan ve dürüstlükten asla şaşma! Evrende doğruyu söyleyen tek sen olsan da doğruyu söylemeye ve doğru yolda yürümeye devam et. En büyük hazinen; aklın, makalelerin, kitapların, sanatın, eserlerin, ahlâkın olsun. Malını, mülkünü, hatta hürriyetini bile elinden alabilirler. Parasız, pulsuz, yersiz, yurtsuz kalabilirsin. Ancak hiçbir güç, hiçbir kimse senin ahlâk, zekâ, akıl, sanat ve bilgi hazineni elinden alamaz. Hiçbir hırsızın çalamayacağı yegâne hazine işte bu hazinedir. En büyük zenginlik de bu hazineye sahip olmaktır. Beni, babanı ve anneni aşmadığın müddetçe, kendin için çok şey yapmış olsan bile, insanlık için hiçbir şey yapmış olmayacağını unutma! Erdem kendin için değil insanlık için yaşayabilmek ve insanlık için bir şeyler yapabilmektir. Bunu başardığında ölümsüzlük şerbetini içmiş olacaksın. Zira bilim insanlarının sadece doğum tarihleri vardır, biyolojik olsa bile, hakiki ölüm tarihleri yoktur. Bir insanın hakiki ölüm tarihi, ondan en son söz edildiği tarihtir. Kâinat var olduğu müddetçe, ilim ve ilim adamlarından hep söz edileceği için, ilim gibi, sanat gibi, âlimlerde ölümsüzdürler, ebedidirler. Başarının temelinde, sadece elinden geleni yapmak değil, elinden gelmeyeni de yapmak yatar. Kontrol edebildiğin hırs ve azim, ahlâki olarak seni başarıya götürecektir. Hırsını kontrol edemezsen insanlığını kaybedersin. Başarının detayda gizlendiğini, ayrıcalıklı olmanın temelinde nüanslar yattığını, başarı için yaşayabilmenin onur olduğunu, ancak şeytanın da bu ince detaylarda pusu kurduğunu aklından çıkarma!

Sende bu cevheri gördüğüm için bunları yazıyor, umut ediyor, bekliyor, hatta bunları senden istiyorum. Senin şahsında tüm gençliğe yaptığım bu nasihatleri yerine getirip çok daha fazlasıyla geliştirerek evlâtlarınıza, torunlarınıza ve insanlığa aktardığınızda, kalbim mutmain ve ruhum müsterih olacaktır.''[331]

Kaleminize sağlık hocam. Tüm gençler adına teşekkür ediyor, amel edebilmeyi diliyorum.

Ünlü hekim ve Tarihçi İbn Ebî Useybia "Uyûnu'l-Enbâ' fî Tabakâti'l-Etibbâ" isimli eserinde bir kitabı okurken onu ezberleme ve kavrama gayretinde bulunulmasını

[331] Aydın, *Beyin Sizsiniz*, 25.

tavsiye eder, bunun eserin yokluğundan etkilenmemek için elzem olduğunu vurgular. Ezber insanı özgürleştirir diyebilir miyiz? Bu konudaki düşünceniz nedir?

Ezber yapmak bir anlamda güvendir. Ben bilginin zararlı olacağına inanmıyorum. Ezberin de zararlı olacağına inanmıyorum. Meslek hayatımda hiçbir bilgiyi zararlı olarak görmedim, ezberlediğim hiçbir bilginin de zararını görmedim. Her şeyi değil ama hoşuna gideni ezberle. Bu bir şiir, söz, mesel olabilir. Seviyorsan zaten o senindir. O ezberi nerde kullanacağın hiç belli olmaz. Öyle bir an gelir ki hiç tahmin etmediğin bir yerde daha önce ezberlediğin bir bilgi, bir söz seni felaketten kurtarır. Mesela ben, Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce dillerine hâkimim. Farsça ve Arapça şiirler ezberledim. Osmanlı Türkçesinde divan şiiri ezberledim, aruz da yazıyorum. Bununla ilgili birçok anım vardır. Örneğin; Edebiyat Fakültesinde vermiş olduğum bir konferansta Türk Dili Edebiyatı profesörlerinin şiir okurken takıldıkları yerde ben devam ettim. Yakın zamanda İlahiyat Fakültesi öğrencileriyle bir röportaj gerçekleştirdik. Öğrenciler sohbet esnasında bir ayetin devamını hatırlayamadılar. Ben devam edince şaşırdılar.

2000 yılında, ABD Beyin Cerrahisi Birliği tarafından yılın konferansçısı seçildim, seçilen ilk ve tek Türk Müslümandım. Oraya beni taşıyan unsurlardan %70'i beyin cerrahisi alanındaki çalışmalarım ise, % 30'u diğer alanlardaki birikimim ve entelektüel kişiliğimdir. Bilginin zararlısı yoktur, zamanı vardır. Bilgi Kur'an'ın ayetlerine benzer. Kur'an'ın metin olarak nuzûlü tamamlanmıştır ancak mana olarak inzali devam etmektedir. Her okuyuşta farklı bir tefekkür yaşarsın ayetlere de bu nazarla bakmak, farklı perspektifler geliştirmek gerekir. Bilginin seni ne zaman ve nerede kurtaracağını bilemezsin. Ezber de bu bilgiye dâhil. Bakıyorum bir şair güzel bir şiir yazmış, ezberliyorum. Beyin cerrahisi alanında 300'den fazla araştırmam var. 40'a yakın kitap yazdım; edebiyat, ilahiyat ve felsefe alanında.7 tane şiir kitabım mevcut, 200'den fazla güftemden beste yapıldı. Bu birikim çaba ile elde ediliyor. Beyin yoruldukça dinlenir, dinlendikçe yorulur. Beyni dinlendirmeyeceksin, ezber yapacaksın. Uykuda bile beyni çalıştıracaksın. 1984 yılında İsviçre'de bir ameliyatın farklı bir yöntemle nasıl yapılabileceğiyle ilgili zihnimi sürekli meşgul etmiş, uygulayacağım yöntemi rüyamda görmüştüm. Tarihte birçok bilim adamının buluşunun temelinde de bu vardır.

Francis Bacon, "Bilgi güçtür. Güç bilgidir" der. O yüzden şiir, şarkı, ayet v.b. Birikim katmak istediğin her alanda ezberle.

Dedenizin, annenizin yanında, dış dünyayı duymaya başladığınız andan itibaren Kaside-i Bürde'yi okuduğundan ve bu esere kendiniz okumadan evvel hâkim olduğunuzdan bahsediyorsunuz. Bu örnek, öğrenmenin daha dünyaya gelmeden başladığının bir delili niteliğindedir. Ezbere yöneltilen eleştirilerden biri de "küçük yaşlarda hafızanın anlamlandıramayacağı bilgilerle doldurulmasının bireyde anlam karmaşıklığına sebep olduğu, beynin bunlarla işgal edilmemesi gerektiği" söylemidir. Bunu bizzat deneyimleyen bir bilge kişi olarak çocuk yaşta dedenizin Sâdi, Hayyam ve Firdevsî'den, Mesnevî'nin Farsçasından yaptırdığı ezberlerin sizde nasıl karşılık bulduğunu öğrenebilir miyiz?

Eğitim**;** anne karnında başlar. Anne karnındaki fetüs, dış ortamdan etkilenir. Epigenetik bunu gösteriyor. Bilimsel olarak da bu ispat edilmiştir. Anne karnındaki bebek anne-babanın sigara içme davranışından nasıl etkileniyorsa, okuma, yazma ve düşünme durumlarından da öyle etkilenir. Çocukluğumda dedem beni yatağa yatırır başlardı Kaside-i Bürde okumaya. O bana ninni gibi gelir, ezberlerdim. Bunları ezberlemek insana ne kaybettirir? Hafızanın kapasitesi yok ki. Ben Fransızca, İngilizce şarkı da ezberliyorum. Türkçe, Farsça, Arapça ezberler de yapıyorum. Dedem okumamı, babam ise yazmamı öğütlerdi. Sosyal bir kişiliğe sahip olmama rağmen hiçbir kağıt oyunu bilmem. Çünkü hep okudum. Üç ayrı evimde üç ayrı kütüphanem vardır. İncil'de okudum. Amerika'da papazlara "Allah Kimdir, Kim Değildir?" adıyla bir konferans verdim.

Babanızın "senin en büyük silahın" diyerek hediye ettiği dolma kalemin her çeşidine sahip olduğunuza ve elinizden bırakmadığınıza şahidiz. Kaleme ve yazıya verdiğiniz bu ehemmiyet akıllara Hz. Peygamberin, duyduğu hadisleri ezberlemekte zorlanan bir zâta "sağ elinden yardım al" telkinini getiriyor. Öğrenmede yazmanın ehemmiyeti yadsınamaz ancak bunun "ezber metodunun yazının bulunmadığı çağlarda kullanılan çağ dışı bir metot olduğu" söylemine dönüşmesini nasıl yorumluyorsunuz?

Musıkî'de rahle-i tedris vardır. Biliyorsunuz notalar sonradan ortaya çıktı. Peki bu eserler nasıl günümüze geldi? Duyarak yani kulaktan dolma değil mi? Tevatür yoluyla dediğimiz işte budur. Hayyam'ın bir sevgilisi var ismi Cihan. Cihan şaire bir kadın ama okuryazar değil. Sözün canı ve ruhu vardır. Birçok bilgi sözle gelmiştir. Yazı M.Ö. 3500'lü yıllarda bulunuyor. Ancak bundan önce de bilim ve bilgi vardı. Musıkî'den bahsetmiştik. Eserler

sonradan notalarla buluştu. Hamparsun notası bunlardan biridir. Notalardan önce "meşk etmiş" denilirdi. Güfteler ve besteler hep kulak yoluyla geçmiştir. Meselâ kıraat okuyorsun, "aşere takrib" okuyorsun. Asım kıraatini okuyorsun. Orda hoca okuyor sen tekrar ediyorsun. Ezber metodunun yazının bulunmadığı çağlarda kullanılan bir metot olduğu söylemine katılmıyorum. Bu gün bile meşk geçerlidir. Makamları yazarak ifade etmek mümkün değildir.

Yazılı bir nüshaya yahut bilgi erişim ağına kolay ulaşım, beynin bilgiyi pekiştirme çabasını etkileyerek tembelliği tetikler mi?

Külfetsiz nimet olmuyor, bilgiye kolay ulaşırsan kıymetini bilemezsin. Güç ulaştığın, zor elde ettiğin şey kıymetlidir. Kolay ulaşım bir anlamda da doyumsuzluk yaratır. Bugünkü toplumda var olan doyumsuzluğun sebebi de budur. Lezzet alamazsın. Filozof Toro'nun da dediği gibi "Ne kadar azla yetinirsen o kadar zenginsin." İntiharların bir kısmının temelinde de doyumsuzluk yatar. 30 saati bulan beyin ameliyatından çıktıktan sonra, önceki gün demlenen çayı yudumlarken müthiş bir lezzet alırım. Çünkü bedenim, ihtiyacı olan şeye kavuşmuştur. Kalemin, kâğıdın, taşın, toprağın, kâinatta bulunan her varlığın canı vardır. Bu nedenle kalemini, defterini bir yerlerde bıraktığında onlar bile seni arar.

Günümüzde "ezberin eğitim sisteminden ihraç edilmesinin gerekliliği" tartışmaları sürerken mûsıkî'den sanata, felsefeden edebiyata çok yönlü birikime sahip bir bilgin olarak konuyla ilgili neler söylemek istersiniz?

Maalesef eğitim sistemimiz 1948 yılına kadar İngilizlerin kontrolündeydi. 1948'den sonra Amerika'nın kontrolüne geçti. Osmanlı'daki sistem interaktif eğitim sistemidir. Bugün Oxford'da bu sistem kullanılmaktadır. Dedemden aldığım medrese eğitiminde istifade ettiğim kaynaklar benim kafamda sanki bir flash diske yüklenmiş gibi beynime yüklenmiş durur. İnteraktif sistemi kullanan Batı'da çocuğa, "Ne öğrendin?" demezler. "Ne sordun?" derler. Meselâ ben yıllardır hocalık yapıyorum. Öğrencilerimi tanırım, imtihana girdiklerinde geçip geçemeyeceklerini bilirim. Sorduğu sorulardan tanırım onları. Öğrencinin sorduğu soru onun seviyesini gösterir. Sorduğun soru, kapasiten ve bilgi hazinen ile müterâfıktır. Osmanlı eğitim sisteminde "Emsile, Binâ, Avâmil, Maksud" gibi eserler okutulurdu. Örneğin ben Binâ okurken sana Emsile okutuyorum. Bir üstümdeki bana Avâmil okutuyor.

Araplar bugün dillerini doğru konuşmaktan uzaklar. Medrese eğitimi almış biri Arapçayı daha fasih konuşuyor. Fiil kalıplarını ezberleyip beyne yerleştirdikten sonra bunu istediği fiile uygularsın. Örneğin "nasara" fiiliyle kalıbı kaydedersin ama "harace" fiiline uyarlaman çok basit hale gelir. Hiç duymadığın bir fiil bile gelse anında kalıba uyarlarsın.

Dedenizin "Sen devrin İmam-ı Âzam'ı olacaksın" telkiniyle büyüdüğünüzü ancak Murat öğretmeninizin rahatsızlığı vesilesiyle Tıp ilminde ilerlediğinizi, uzun yıllardır da Kur'an ilimleri ve pozitif bilimlerin aynı çatı altında birbirini desteklediği bir üniversite kurma hayali taşıdığınızı biliyoruz. Kurulan bu üniversitede ezber metodunun konumunu nasıl belirlersiniz?

Evet, böyle bir düşüncem var fakat onu gerçekleştirmek şu aşamada mümkün olmuyor. İnsanlar bunu kabule hazır değiller. Sistemini kurmayı düşündüğüm proje şu şekildedir:

İlahiyat Fakültelerine başarı sıralaması ilk binde yer alan öğrencileri seçelim. Bu öğrencilere her ay 5 ila 10 bin arası karşılıksız burs sağlayalım. Fizik, kimya, matematik, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Arapça eğitimleri verelim. Yatılı medrese usulüyle pozitif bilimlerinde ışığında eğitim alsınlar. Bakın bu millet ayağa kalkmadıkça İslam âlemi ayağa kalkamaz. İslam âlemi ayağa kalkmadığı müddetçe insanlık, insanlık ayağa kalkmadığı müddetçe de hayat ayağa kalkamaz. Fizik, kimya, biyoloji, genetik bilmeden Kur'an'ı anlayamayız, yorumlayamayız.

Ben olsam bütün eğitim sisteminde müfredata "Eleştirel akıl" dersini koyarım. İlahiyatta kariyer yapmak isteyen kimselere hafız olmayı şart koşarım. Pasif eğitimden, aktif eğitime geçmemiz lazım. Aşırı ihtisaslaşma cehalet getiriyor bunu çözmemiz lazım. Acil bir eğitim reformuna ihtiyaç olduğuna inanıyorum.

Evinizin kapılarını açtığınız, ilmi birikiminizden pay sahibi olmamı sağladığınız için müteşekkir olduğumu bildirir, hürmetlerimi arz ederim.

1.4. Prof. Dr. İsmail Sağlam ile Mülakat

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Çocuk eğitimi, gençlik eğitimi, aile eğitimi, öğretim ilke ve yöntemleri, eğitim psikolojisi ve eğitim sistemleri alanlarında dersler, konferanslar ve bilimsel yayımlarda bulunan Prof. Dr. İsmail Sağlam Yüksek Lisansını "Batı ve İslam Eğitiminde Okul Öncesi Eğitimi" isimli teziyle, Doktorasını "Çocuklara Davranış Kazandırma İlke ve

Yöntemleri(7-14 yaş) çalışmasıyla tamamlayarak Doçentlik çalışmasında Avrupa'da yaşayan Türklerin Eğitim sorunlarına eğilmiştir. Profesörlük çalışmasını ise Avrupa'da yaşayan Türklerin değerler eğitimi üzerine yapmıştır. Kur'an kursları öğretici ve etkinlik kitaplarının editörlüğünü yürüten Prof. Dr. İsmail Sağlam'ın basılmış bir çok kitabı, ulusal ve uluslararası yayımlanan onlarca makalesi, katılım gösterdiği bir çok sempozyum ve kongre bulunmaktadır. Prof. Dr. İsmail Sağlam 1996 yılından itibaren Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde akademisyen olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Sayın hocam, ilim tahsilinde ezber metodunun kullanımı hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

Ezber metodu insan hayatında ve ilim tahsilinde diğer yöntem ve metotlar kadar değere sahip bir metottur. Bu yüzden ezber metodunu diğer metotlar gibi yerli yerinde değerlendirmeliyiz. Ezber metodunu kapı dışarı etmekte baş tacı yapmak da doğru olmaz. Anlatımımızı bir araba örneğiyle somutlaştıracak olursak arabanın çeşitli bileşenlerini; motor, kaporta, direksiyon, vites gibi aksamları eğitim sistemindeki farklı metotlar olarak düşünebiliriz. Bileşenlerin her birinin ayrı bir vazifesi olduğu bilgisinden hareketle bu bileşenlerin birbirleriyle dayanışması sonucu insanın istifadesine hazır bir aracın sağladığı konforu, eğitim metotlarının yerli yerinde kullanılması sonucu etkili bir öğrenmenin gerçekleşmesi gibi düşünebiliriz.

Eğitim-öğretimde metotları kullanmak bir ressamın resmini yaparken tuvalde hangi renkleri, hangi tonda, nasıl kullanması gerektiğine karar vermesi gibidir. Sözgelimi günbatımını resmedecek olan bir ressamın; güneşin kızıllığının, denize yansımasını resmederken kullanacağı renkler ile Karadeniz'de bir çay bahçesini resmederken kullanacağı renklerin aynı olmayacağı açıktır. Maalesef bazen ezber metodunun aleyhine söylemler duymaktayız. Bu söylemlerin nedeninin eğitim-öğretimin topyekûn ezberden ibaret sanılmasından kaynaklandığını ifade edebiliriz. Ezber eğitim-öğretime eşit değildir ancak eğitim-öğretimin önemli bir bileşenidir. Yeri ve zamanı geldiğinde mutlaka istifade edilmelidir.

Öğrenim hayatınızda ezber metodunun yeri nedir? Arapça ve Fransızca dillerine hâkimiyetinizi biliyoruz. Lisan öğreniminde ezber metodundan istifade ettiniz mi?

Dil öğrenimi erişkinlik çağının ilerleyen zamanlarına tehir edildiğinde kelime, cümle, kalıp ezberleme gibi yöntemlere başvurulabiliyor. Dil öğretimi ile epey uğraşmış ve çabalamış bir insan olarak belirtmem gerekirse bu yöntem benim çok tavsiye ettiğim bir metot değil. Dil öğretiminde yeni keşfedilen doğal yöntemlerin daha faydalı olduğu kanaatindeyim. Dil öğretimi ile ilgili ezberin yanlış kullanımına dair bir anıma değinmek istiyorum. Arapça hazırlık sınıfında bir hocamız gramer kitabını örnekleriyle beraber ezberletmek ister, Arapçanın bu yöntemle çok iyi öğrenileceğini söyler, sınavda da bu şekilde yazmamız gerektiğini vurgulardı. Örneğin; haberin, mübteda'dan önce geldiği yerleri(dört yerde) kitaptaki örnekleriyle beraber yazmamız gerekirdi. Arapça dersinden rahatlıkla geçebileceğimden emin olmama rağmen sınavda, kitaptaki örneklerin aynısını yazmadığım gerekçesiyle zayıf not aldım ve ikmale(bütünleme) kaldım. 15 günümü dersi geçebilmek için gramer kitabının ezberine ayırdım ve dersi geçtim. Bugün geçmişe baktığımda ezberin bu şekilde kullanılmasının yanlış olduğunu düşünüyor, doğal ve hayatın içinde var olan bir metot olarak kullanılmasını daha anlamlı buluyorum. Dikkat ederseniz ilk cevabımda ezbere dair müspet ifadeler kullanmıştım. Ancak bu soruda yaşamış olduğum bir deneyimden hareketle ezberi böyle kullanmamamız gerektiğini, bu yönüyle fayda yerine zarar göreceğimizi belirtmek istiyorum.

Eğitim hayatımda daha da önceye gittiğimde, okul yıllarımdan da önce, rahmetli babamın bizimle oynarken bildiği ilahileri söylediğini, Erzurumlu İbrahim Hakkı hazretlerinin çocuklara öğretilmesi gerektiğini ifade ettiği "Rabbin kimdir?", "Peygamberin kimdir?", "Kitabın nedir?" sorularını sorarak ve cevaplayarak, imanın şartı, İslâm'ın şartı gibi temel dini bilgileri öğrettiğini hatırlıyorum. Bu bizim çok hoşumuza giderdi, sorulduğunda cevaplar ve mutlu olurduk. Okuma yazma bilmediğimiz zamanlarda bazı dua ve sûreleri büyüklerimizin tekrarlarıyla, gece yatağa yattığımızda uykudan önceki okumalarımızla farkında olmadan ezberlediğimizi, daha güvenle ve huzurla yattığımızı anımsıyor, ezber metodunun böyle kullanıldığında çok anlamlı olduğunu düşünüyorum.

Ezberi nasıl tasvir edersiniz?

Öğretimin; bilme, kavrama, uygulama, sentez, analiz, değerlendirme gibi basamakları vardır. Ezber konusu gündeme geldiğinde, peşinen ezberin aleyhine konuşanlarla karşılaştığım zaman, ezberi marangoz örneği ile tarif ederim. Şöyle ki:

“Bir marangoz düşünün. Bu marangoz harika mobilyalar üretmeyi hedefliyor ve mobilya imalâtında kullanacağı ham maddeyi yani keresteyi imalâthaneye tomruk halinde yığıyor. Eğer tomruklar hazırsa bunları hızara vererek istediği model ve şekil üzerinden üretime başlama imkânına sahip oluyor. Eğitimde ezber, örnekteki tomruklar hükmündedir. Eğer tomruk yoksa üretim sekteye uğrar. Marangoz nasılsa tomruğu depoladım diye düşünüp hızara sunmazsa yine üretimden yoksunlukla karşı karşıya kalmış olur. Tomruk mobilyaya eşit değildir lakin sanat eseri bir mobilyayı üretebilmek için tomruğa duyulan ihtiyaç herkesçe malumdur. Bireye birikim kazandırabilmek için onun zihninde bazı ezberlerin bulunması gerekir. Ama bu ezberler kazanım boyutuna, anlamlandırıldığı takdirde ulaşır.”

Örneğin; bir hafızlık talebesi Kur’an-ı Kerim’i hıfzettikten sonra “İlim tahsilimi tamamladım” diye düşünür ve bu noktada bırakırsa onun bu hali tomrukları imalâthaneye yığıp hızarı çalıştırmayan marangoza benzer. Tahsiline devam ettiği takdirde ise hafızlık temeli onun için paha biçilemez bir kazanım halini alır. Bunu sadece hafızlık ve ilahiyat ekseninde değerlendirmemek gerekir. Başka alan ve branşlar için de benzer durumlar söz konusudur. İlk cevabımda da belirttiğim gibi ezber tekerlek hükmündeyse tekerlek gibi kullanıldığında, direksiyon ise direksiyon gibi kullanıldığında fayda sağlar. Tekerlek ya da direksiyon arabaya eşit olmadığı gibi ezberde eğitime eşit değildir.

“İslam ve Batı Eğitiminde Okul Öncesi Eğitimi” isimli eserinizde çocuklara kısa dualar ezberletilmesi hususuna değiniyorsunuz. Okul öncesi dönem çocuklarının ezber yapmasını, zihinsel faaliyetleri açısından faydalı buluyor musunuz?

Eğitim tarihine baktığımızda Antik Yunan’dan günümüze kadar birçok filozof batılı ya da İslam filozofu olarak ayırt etmeksizin çocukların küçük yaşlardan itibaren bir takım şeyleri(ayet, hadis, şiir, güzel söz v.b.) o saf zihinlerin özlü bir takım sözleri, cümleleri ezberlemeleri gerektiği üzerinde durur. Babil ve Asurluların eğitsel kıymeti olan ilahileri çocuklara ezberletmeleri ve dini törenlerde ezbere okutmaları buna örnektir.[332]

İkinci soruya verdiğim cevapta da belirttiğim gibi kendi çocukluğumda ve akademik çalışmalarımı sürdürürken çocuklar üzerinde yapmış olduğum araştırmalarda; okuma-yazma bilmeseler bile çocuklara telaffuz edebilecekleri bilgileri onları bunaltmadan, sevdirerek, pedagojik yöntemlerle ezberletmenin zihin gelişimlerine ve sosyalleşmelerine

[332] Kanad, *Pedagoji Tarihi*, 1/90.

katkısı olduğunu gözlemledim. Bunun için yetişkinlere yeri ve zamanı geldiğinde uygun koşulları sağlayarak bu gibi ezberleri yaptırmalarını tavsiye ediyorum. Misalen okul öncesi dönemdeki bir çocuğun İstiklâl Marşı'nı coşkuyla, o duyguyu yaşayarak ve yaşatarak ezbere okuması, psikolojik açıdan gelişimine katkı sağladığı gibi toplum önünde kendini ifade etme becerisi kazanarak sosyalleşmesine de imkân tanıyacaktır. Çocuğun yaşayacağı mutluluk ise sağladığı faydaların en başında gelir. Çocukları bundan mahrum etmememiz gerekir.

Hz. Peygamberimiz de çocuklara, konuşmaya başladıkları andan itibaren bir takım kısa dini öğretilerin ezberletilmesini tavsiye buyururlar. Asırlardır İslâm dünyasında bu yöntem uygulanmaktadır. Bu telkinin doğru uygulamalardaki yararlarını biliyor ve gözlemliyoruz. Çocuğa kimlik ve kişilik kazandıracak alt yapıyı oluşturacak bilgilerin ezberletilmesidir asıl olan. Günümüzde çocukların bilgi değeri olmayan, birikim sağlamayan ezberler yaptıklarına da tanıklık ediyoruz, bu sebeple ezberletilecek bilginin muhtevasını önemsiyoruz.

Erzurumlu İbrahim Hakkı hazretleri, çocuğun anlamlandıramayacağı dönemde de İslâm'ın şartı, imanın şartı gibi bilgilerin öğretilmesinin önemli olduğunu, o esnada anlamını bilmese dahi ileride kavramasına yardımcı olacağını ifade eder. Güz döneminde tohumu, toprağa serpmenin baharda erkenden yeşermesine vesile olduğu gibi erken yaşta dini alt yapının verilmesinin de anlama noktasında çocuğa hız ve pratiklik kazandıracağını vurgular.

Bazı kimselerce eğitim sisteminde bir gedik olarak görülen ezberin, eğitimden ihracı hakkındaki görüşünüz nedir?

Ezberin, eğitimden ihracını mümkün görmüyorum. Eğitimde ezbere şiddetle karşı çıkanların hayatlarını gözden geçirdiğimizde onların bile bir şeyleri mutlaka ezberlediklerini görürüz. Bu anlamda bir tenakuz durumu söz konusudur. Ezberin eğitimdeki bütün eksikliklerin yükünü omuzlayan bir kavram halini aldığını görüyor, bunun ezberletilmiş yanlış bir kanaat olduğu fikrini taşıyorum. "Eğitimde ezberi nasıl deporte ederiz?" diye düşünmekten ziyade "Ezberi nasıl kullanırsak daha faydalı oluruz?" sorusuna kafa yormalıyız. Aksi halde ezber eğitim söylemleri ezberletilmiş bir nakarat gibi sürekli ve saplantı halini almış biçimde karşımıza çıkmaya devam edecektir.

Din Eğitiminde ezber metodunun kullanımı nasıl olmalıdır? Yüzlerce öğretmen ve din görevlisi yetiştirmiş bir otorite olarak eğitim sistemi içerisinde ezberin rolünü nasıl tanımlarsınız?

Ezberi bir metot olarak görüp doğru kullanmalıyız. Ezberin üst kısımda bahsettiğim Arapça gramerinin öğretim yönteminde kullanıldığı gibi yanlış kullanımına müsaade etmemeliyiz. Sözgelimi Müslüman bir bireyin namazda okuyacağı duaları ezbere bilmesi gerekir. Öğretmen, müfredatta yer alan duaları ezberletmek istiyorsa pedagojik uygunluğu sağlamalı, bu ezberin niçin yapılması gerektiğini izah ederek ve öğrencilerin motivasyonlarını yükselterek güdüleme sağlamalıdır. Ortaokul ve lise müfredatında yer alan sûre ve duaların ezberletilmesi noktasında tolerans göstermeli ve sevdirme yoluyla eğitim-öğretim faaliyetlerini yürütmelidir. Zihinler açısından baktığımızda nasıl ki her insan, sayısal alanda başarı sağlayamıyorsa ezberlemede de her insan aynı başarıyı gösteremeyebilir. Bu hususa dikkat edilerek ezber kabiliyeti zayıf olan bireye en elzem bilgi asgari düzeyde ezberletilebilir. Öte yandan baktığımızda ezber kabiliyeti zayıf olan bireyin ısrarla ve yılmadan çaba gösterdiğinde ezber kabiliyetinin geliştiğine de şahit oluyoruz. Bu sadece ezberle ilgili değil, genel olarak işletilen her kabiliyetin gelişme imkânı bulmasıyla ilgilidir. Ezberleme konusunda istekli ve motivasyonu yüksek bir bireyin başarılı olması kaçınılmazdır.

Eklemek istediğiniz, başkaca görüş bildirmek istediğiniz bir husus var mı?

Güzel bir konu çalışıyorsun. Bu çalışman akademik başarıya ulaştığında, ezberle ilgili doğru ve yanlış kanaatlerin neler olduğunu ve ezberin nasıl kullanılırsa eğitimde yarar sağlayacağını görmüş olacağız. Akademik dünyaya bunu kazandırmanı görmüş olmaktan mutlu olacağım. Başarılar diliyorum.

Kıymetli görüşlerinizi paylaştığınız, zaman ayırarak onurlandırdığınız için teşekkür ediyor, hürmetlerimi sunuyorum.

1.5. Prof. Dr. Mehmet Emin Ay ile Mülakat

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

"Çocuklara Allah'a İman Öğretimi" adlı çalışmasıyla yüksek lisans, "Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükâfat ve Ceza" isimli teziyle doktora çalışmasını tamamlayan Prof. Dr. Mehmet Emin Ay "Diyanet İşleri Başkanlığına Bağlı Kur'an Kurslarının Problem ve

Beklentileri" adlı araştırma projesi ile doçent, "Eğitim Öğretim Açısından İlahiyat Fakültelerinde Rehberlik" isimli çalışmasıyla profesör unvanını aldı. 2013-2016 yılları arasında Bursa İl Müftüsü olarak hizmet verdi. 1993 yılında okuduğu, kaset kaydı olarak yayınlanan hatm-i şerif ile sadece ülkemizde değil, Balkanlar, Uzak Doğu, Orta Asya, Amerika ve diğer Avrupa ülkelerinde beğeniyle dinlendi. 2003 yılında beş farklı makamla, 2005 yılında ise 8 farklı makamla sesli ve görüntülü olarak yayınlanan hatm-i şerif tilâveti icra etti. "İstanbul'dan Buhara'ya" belgeselinin çekimlerini "Bursa Evliyaları" belgeselinin ise metin yazarlığı, müzik ve seslendirme görevlerini ifa etti. 2008 yılında Yeşil Camii'ni ziyaret eden İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth'e Kur'an-ı Kerim tilâvetinde bulundu. Yetmişe yakın bestesi ve 21 müstakil albümü bulunan Prof. Dr. Mehmet Emin Ay, mûsıkî alanındaki çalışmalarından dolayı Edebiyat Sanat ve Kültür Araştırmaları Derneği(ESKADER) tarafından 2009 Yılı Müzik Ödülüne layık görüldü. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim dalında akademik çalışmalarına devam eden Prof. Dr. Mehmet Emin Ay, her hafta Cuma namazı ile Cuma günü ikindi, akşam, yatsı ve cumartesi günleri sabah namazını kıldırmak üzere Ayasofya-i Kebir Cami-i Şerifi'nde imam-hatip olarak görevlendirildi.

Sayın hocam, ilim tahsilinde ezber metodunun kullanımı hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

İlim tahsilinde öğrenmelerden biri de "ezber" yöntemine dayanmaktadır. Ezber yöntemi geleneksel eğitim içinde yer alan ve özellikle tarihi süreçte medrese gibi kurumlarda mutlaka başvurulan bir yöntemdir. Özellikle Lisan eğitiminde ezberin yeri inkâr edilemez. Zira, "Dil ezberden ibarettir" sözü de hepimizin malumudur. Burada bir dili öğrenmek için ezberden başka bir yol olmadığı söylenmek istenmiştir.

Öğrencilik yıllarınızda babanızın rahle-i tedrîsinden geçtiğinizi biliyoruz. Genel hatlarıyla öğrenim hayatınızda ezberi nasıl konumlandırırsınız?

Gerek öğrencilik yıllarımda gerekse rahmetli babamdan almış olduğum eğitimin tamamında ezberin çok önemli bir yeri olduğunu söyleyebilirim. Özellikle çocukluk yıllarında merhum babamdan almış olduğum Kur'an-ı Kerim'i okuma ve dini bilgileri öğrenme sürecinde ezberin çok önemli bir yeri vardır. Ondan işittiklerimi hafızamda kaydetmiş olmam, onun bana öğrettiği duaları ezberleyerek muhafaza etmiş olmam, benim açımdan ezberin vazgeçilmez bir değeri olduğunu ortaya koyar.

"Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?" isimli eserinizde, çocuklara küçük yaşlarda kelimeler ezberletilerek ileriki yaşlara hazırlık yapılması gerektiğinden bahsediyorsunuz. "Çocukların bir kapasitesinin olduğu ve bu kapasitenin anlamayacağı anlam ve kelimelerle doldurulmaması gerektiğini, bunların kalıcı öğrenmeler olmayacağını" düşünenlere ne söylemek istersiniz?

Çocuk eğitiminde; gelişiminin ilk yıllarında, konuşmaya başladığı çağın çocuk için çok önemli olduğundan söz edilir. Dolayısıyla bu sürecin son derece dikkatle yönetilmesi, konuşmaya başladıktan itibaren de çocuklara bazı kelimelerin ezberletilmesi, Peygamberimiz aleyhissalâtu vesselam'ın tavsiyesidir. Bunun da tek yolu, ona bunları ezberletmekten geçer. Doğrusunu söylemek gerekirse tertemiz bir levhaya benzetebileceğimiz çocuk zihni ona öğrettiğimiz her şeyi kaydedecek bir kapasiteye sahiptir. Dolayısıyla küçük yaşlardan itibaren çocuklara bazı duaları, sureleri, kelime-i şehâdet gibi birtakım cümleleri rahatlıklara öğretilebiliriz Bilelim ki çocuk bunları rahatlıkla ezberleyecek bir kapasite taşımaktadır**.**

Minberde hatip, mihrapta kârî, kürsüde müderrris, sahnede ise mûsıkî icra eden bir sanatkâr olduğunuz hepimizin malumudur. Yetmişe yakın besteniz ve müstakil yirmi bir albümünüz bulunduğu bilgisinden yola çıkarak; sizce mûsıkî sanatında, enstrüman icrâsında ezberin ehemmiyeti hangi ölçüdedir?

Gerek musiki sanatının icrasında gerekse bir enstrümanı icra ederken mutlaka eserlerin sözlerinin ve notalarının hafızada ezberlenmiş olarak muhafaza edilmesi gerekir. Dolayısıyla eser icrasında ezberlenmiş bir eseri icra etmek ne kadar kolay ve başarıyı getiren bir unsur ise enstrüman icra ederken de notaların hafızada kaydedilmiş olarak bulunması bu eserin başarılı icrası için şarttır.

Akademik kariyeriniz ve çok yönlü donanımınız perspektifinden baktığınızda, ezberin olmadığı bir eğitim sistemini nasıl yorumlarsınız?

Sırf geleneksel eğitimde kullanılıyor diye ezberin kötülenerek devre dışı bırakıldığı bir eğitimin başarılı sonuç vereceğine inanmıyorum. Evet, sadece ezberciliğin yer aldığı bir eğitim anlayışı elbette ki doğru değildir. Fakat ezberin, eğitim öğretimde taşıdığı değeri asla inkâr edemeyiz. Önemli olan hangi konunun hangi yöntemle öğretilebileceğinin araştırılması ve uygulanmasıdır. Bu araştırma esnasında ezber yönteminin birçok konunun öğretiminde yegâne yöntem olduğunu göreceğiz.

Kıymetli yorumlarınızdan istifade edebilme olanağı sunduğunuz için teşekkürlerimi bildiriyor, hürmetlerimi arz ediyorum.

1.6. Müezzin-Kayyım Mücahit Ayaz ile Mülakat

Mücahit Ayaz kimdir, kısaca kendinizi tanıtır mısınız?

1966 Bursa doğumluyum. Görme engelliyim. İlkokulu beşinci sınıfa kadar İstanbul İstinye'de bulunan Körler Okulu'nda tamamladım. Son sınıfta uygulanan kaynaşık öğretimin başarılı olduğunu görünce memleketim Bursa'ya döndüm ve Bursa İmam Hatip Lisesi'nde eğitimime devam ettim.1985 yılında ilk sıradan Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesine giriş yaptım ve bu programdan ikincilikle mezun oldum.1989 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine kaydoldum ve 1993 yılında mezun oldum. 1989'dan itibaren Bursa Ulu Camii, Bursa Yeşil Camii gibi çeşitli camilerde müezzin kayyım olarak görev aldım. Halen bu görevimi sürdürmekteyim.

Sayın hocam, eğitimde ezber metodunun konumunu nasıl belirlersiniz?

Eğitimde ezberin yarar ve zararını saptayabilmek için eğitimi bir bütün olarak değerlendirmemiz gerekir. Eğim hayatımızda öğrendiğimiz bilgilerin kavranması ve özümsenmesi mühimdir ancak bunun birden gelişmesi mümkün olmayıp bu kazanımın sağlanması bir süreci beraberinde getirir. Birçok ders ve ünite işlenip bunların zihnimizde yer etmesi sağlandıktan sonra sıra pratiğe dökülmesine gelir. Bu noktada ezberin önemi büyüktür. Örneğin tecvid ilminin(Kur'an-ı Kerim'i okuma usulü) formüle edilmiş pratik sözlerini ezberlediğimizde uygulama esnasında yani Kur'an-ı Kerim kıraati sırasında öğrenme ve anlamlandırma imkânı buluruz. Bu da öğrendiğimiz verileri yerine koymada pratiklik kazanmamızı sağlar. Bir İlahiyatçı için Kur'an-ı Kerim'in hafızı olmak işinin son derece kolaylaşmasını, bilgiye süratle ulaşmasını ve ayetler arası hızlı bir bağlantı kurmasını sağlar. Bu haliyle kullanılan ezber metodu ufkumuzu genişleten ve ihtiyaç duyduğumuzda cebimizde bulunan materyal olarak karşımızda durur. Geçmiş ulemânın birçoğu için metinleri ve muhtevayı ezberlemenin bir gelenek haline geldiğini, zamanı bereketlendirmeyi bildiklerini ve zihinlerine büyük bir birikim yüklediklerini söyleyebiliriz.

Eğitimde ezber karşıtlığına dair neler söylemek istersiniz?

Eğitimde ezberi, her alanda zorunlu salt bir metot olarak görme yanlışı; eğitimin, anlamını daraltan bir hale bürünmesine sebep olur. Bu daraltma eğitimdeki özgünlüğün önüne geçerek yanlış anlaşılmalara yol açar ve sonucunda "eğitimde ezber karşıtlığı" olarak önümüze çıkar. Burada karşıtlık bilgilerin özünü bulmaksızın, öğrencinin sınav öncesi başvurduğu ancak sınav bitiminde hiçbir şey hatırlamadığı, panik ve bıkkınlıkla günü kurtarmaya yönelik uyguladığı, zihindeki karşılığını yordamada bulunmadığı ezberdir. Bu karşıtlık hepimizin kabulüdür.

Eğitim hayatınızda, günlük yaşantınızda ezber metodunu kullanır mısınız?

Kalıcı ezber hafızamın çok güçlü olduğunu düşünmüyorum. Ezber yapmada zorluk çekmezken önceden yaptığım ezberi çağırmada problem yaşayabiliyorum. Hafızlık eğitimimi tamamlayamama sebeplerimden biri olarak da bunu gösterebilirim. Eğitim hayatımda bir konuyu öğrenirken toplu bağlantılar kurmaya çalışırdım. Örneğin 5-6 maddelik bir konu varsa önce o maddeleri tek tek birbirinden bağımsız olarak öğrenir daha sonrasında ise bunları topluca söyleyebilmek adına onları basit kelimelerle çağrışım zincirine bağlamayı düşünüp bu yönde yöntemler geliştirip geçici olan ezberi kalıcı hale getirmeye çalışırdım. Hayatım boyunca hiçbir ders ve konuyu sınıf geçmek için çalışmadım. O konu veya derste öğrenmem gereken şeyler olduğunu düşünerek motive oldum. Zihnimin alabildiği kadarını formüle ederek ezberlemeye gayret ettim. Çok defalar "Bu kadar şeyi nasıl biliyorsun?" sorusuna muhatap oldum. Bazen kendimde hayret etsem de bu birikimi belli bağlantılarla ve çağrışımlarda zihnime yerleştirerek kazandığımı düşünüyor, bir konu açıldığında ilintili bilginin hemen hatırıma gelmesini buna bağlıyorum. Bunu ezberi verimli ve etkili kullanmaya örnek gösterebiliriz. Bu bağlantıları kıvraklıkla kurmamın yanında bazen çok iyi bildiğim bir konuda ilgili bilgiyi çağırmakta zorlandığımı da hatırlıyorum. Bu yönüyle de ezberi kullanırken kişinin kendi yetenek ve özelliklerinin bilincinde olarak yorumlamasının daha etkili olacağını düşünüyorum. Çoklu ve bütüncül bir eğitim anlayışının, herkesin kendi öz yeterlilikleri üzerinden ilerlemesine imkân tanıyacağına inanıyorum.

Son olarak neler söylemek istersiniz?

Görüşmemizin kaynak teşkil etmesi yönüyle verimli geçmiş olmasını temenni ediyor, çalışmanızın başarıyla sonuçlanmasını diliyorum.

Değerli fikirlerinizi paylaşmanızdan, zaman ayırmanızdan dolayı teşekkürlerimi ve hürmetlerimi sunuyorum.

SONUÇ

İmam-ı Âzam, eğitimi "kişinin lehinde ve aleyhindeki şeyleri bilmesi" olarak tanımlar. Bu eğitim tanımından hareketle bireyin, ezbere dair, lehine ve aleyhine olan yönlerini bilmesi, tümden yok saymak yerine kazanımlarına bakması, tümden yüceltmek yerine sınırlılıklarını fark etmesi yararına olacaktır.

Eğitim insanlıkla paralel olarak var olan bir olgudur. Dünyaya yeni gelmiş bir kuzu ilk andan itibaren koşup zıplarken; bu, insan için aylar alan bir yetidir. Eğitime ihtiyacı olmayan varlıklar dünyaya eğitilmiş olarak, insanların istifadesine sunulmak üzere gönderilir. İnsan yaratılmışların en seçkinidir ve kendisine bahşedilen akıl nimetiyle âlemi öğrenmek ve anlamlandırmak için dünyaya talep edici olarak gönderilir. Bu talep etme süreci dünyanın bambaşka iki coğrafyasında birbirini arayan, kâinatı tanıyan Hz. Âdem ve Hz. Havva ile başlamıştır.

Tunç Çağı'nda kelime ezberleri yaptırmak suretiyle devam eden süreç, vahyin nüzûlüyle beraber ayet-i kerimelerin ezberlenmesiyle anlam kazanmıştır. Sahabelerin ezberledikleri ayetlerin yaşayıcısı olmadan başka ayetler ezberlemediklerini İbn Mes'ud şöyle aktarır:

"Bizden birisi on ayet öğrendiğinde onu hayatımıza tatbik etmeden ve manalarını idrak etmeden bir diğerine geçmezdik"[333] Bu açıklama, günümüz eğitim sistemindeki "yaparak, yaşayarak" vurgusunun o dönemde icra edildiğini ispatlar niteliktedir. Her öğrencinin kendi hızında ilerlemesini sağlayan ezber yapma metodunun da Nizâmiye Medresesi müderrislerinin bir usûlü olduğu bilinmektedir.

Osmanlı Devleti'nin Kanûnî Sultan Süleyman döneminde, medreselerde, eğitimin kolaydan zora metoduyla yürütüldüğü, hıfzetmeyi kolaylaştıracak manzûm eserler kaleme alındığı bilgisi o dönemde eğitimin niteliğinin yüksek olduğunu göstermektedir. Gardner'in çoklu zekâ kuramlarından sosyal zekâ kuramının da Osmanlı eğitiminde karşılığı vardır. Hocanın öğrettiği konuları, öğrencilere müzakere ve tekrarla görevli olan muallim halifesi/kalfası ders sonrası öğrencilerin etkileşimle öğrenmesine imkan sunardı.[334] Bu bilgiler Osmanlı Devleti'nde gelişigüzel bir eğitim olmadığını, sistemin öğrencinin ihtiyaçlarını karşılamak için "öğrenciye görelik" ilkesine uygun olduğunu

[333] Mekki Solmaz, "Tedebbürü'n Mahiyeti, Birey ve Toplum Islahı Açısından Önemi", *Batman Akademi Dergisi* 4/1 (30 Haziran 2020), 92.
[334] Öcal, *Osmanlı Devleti Eğitim Sistemi*, 46.

göstermektedir. Bu dönem eğitimi; tekrar, ezber ve uygulamalı öğretim olarak sıralanabilir.[335] Sonraki dönemlerde bu eğitim sisteminin dünyanın gelişimine ayak uyduramayarak geri planda kalmayı önleyemediği söylenebilir; ancak yapılan ıslahatlar bu konuda gösterilen çabaya örnektir.

Eğitimde başvurulan hafıza kayıt yönteminin/ezberin "kalpten-göğüsten" anlamına geldiği bilinmektedir. Bu anlam ezberin, duygulara yönelik, hoşa gidileninin kullanıldığı bir yöntem olduğu, profesyonel bir yöntem olamayacağı fikrini akıllara getirmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki, Freud'un da dediği gibi "Hoşa gitmeyen bilgiler unutulur."[336] Bilgi kabullenilmez, sevilmez ve öğrenme hususunda gerekli rağbet gösterilmezse başarı sağlanamaz. Bu ezber yapma davranışında da böyledir. Öğrenci ezbere başvururken "sınava kadar" ön kabulüyle tedrise başlarsa ya da "bu bilgi bana gerekmiyor aslında" önyargısına sahipse ezberin de verilen eğitiminde kalıcı olmasını beklemek boşadır.

Ezber, geçmişten günümüze birçok alanda vücut bulmuştur. Bunların başında Kur'an hafızlığı gelir. Hâfızlık talebesi, tahsil ettiği ilmin farkında olmalı, ezberin üzerine anlama, düşünme ve eyleme dökmeyi binâ etmelidir.

Ezber, hadis, kelam, fıkıh gibi ilimlerde de istifâde edilen bir yöntem olmuştur. Özellikle lisan öğretiminde kemik yapının ezberi Erzurumlu İbrahim Hakkı gibi geçmiş dönem düşünürlerinin nezdinde de günümüz bilim insanlarından Prof. Dr. İlber Ortaylı ve Prof. Dr. İsmail Hakkı Aydın gibi bilginlerin nezdinde de önemli kabul edilmektedir.

Ezberin edebiyat ve hitabette kullanımının kişiye özgüven kazandıracağı, konuşması esnasında yetkinlik sunacağı malumdur. Hafızasında divan şiirleri ve Kur'an ayetlerine dair yüzlerce ezber bulunduran Tarih profesörü Prof. Dr. Bayram Nazır, ezberin beyni aktifleştirdiğini ifade etmiş, ruhun ve beynin cilâsı olduğunu dile getirmiştir.

Ayetleri ezbere bilen, anlamına vâkıf bir hatibin halka seslenişi ile ayetleri ve anlamını bakarak okuyan bir hatibin seslenişinin aynı tesiri oluşturması beklenemez. 7000 beyit ezbere sahip Hayati İnanç'ın konferansları esnasında, konuşma bütünlüğü içinde ezberden okuduğu ve açıkladığı beyitlerin etkileyiciliği hepimizin malumudur.

[335] Yoluk, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri*, 76.
[336] Deniz, *Eğitim Psikolojisi*, 309.

Matematik, fizik, kimya, biyoloji gibi pozitif bilimlerin içinde de ezber bulunmaktadır. Bu dallarda başarısızlığın sebebi ezbere bağlansa da sorunun alt yapısı ezberle ilgili değil, ezberin yeni problem ve durumlara uyarlanamaması ile ilgilidir. Bazı eğitimciler çarpım tablosunun ezberine bile gerek olmadığını, hesap makinelerinin varlığının buna delil olduğunu söylerler, ancak hafızadaki bilgi gerekli tekrarlarla istendiği zaman çağrılırken hesap makinesine her an ulaşma imkânımız yoktur.

Mûsıkî sanatı da hem sözlerin, hem notaların, hem de enstrüman üzerinde notalara denk gelen kısımların ezberlenmesi sebebiyle ezberin çokça kullanıldığı bir alandır. Mûsıkî alanında bir otorite olarak kabul gören Prof. Dr. Mehmet Emin Ay'ın da belirttiği üzere, mûsikî sanatının icrâsında, enstrümanı icrâ ederken mutlaka eserlerin sözlerinin ve notalarının hafızada ezberlenmiş olarak muhafaza edilmesi gerekir.

Notaların olmadığı zamanlarda yazılan ve icra edilen, günümüze ulaşma imkânı bulan eserlerin temelinde meşk usûlü ve meşk ederken kullanılan ezber vardır. Ezberin yazının bulunmadığı dönemlerde kullanılan çağ dışı bir metot olduğu kanısı bu örnekle beraber yıkılmaya mahkûmdur. Yazının kullanılıyor oluşu mûsıkî sanatının gelecek nesillere aktarılmasına tek başına imkân tanımaz. Ritim ve makamın duyularak, hafızaya kaydedilmesi ve meşk ile bütünlük yakalaması gerekir.

Davranışçı yaklaşım bilginin ezber, şartlanma ve sık tekrarlarla kalıcı olabileceğini vurgularken; sosyal bilişsel kuram, insan davranışlarında öğrenmenin gözlem, taklit ve tatbik yoluyla kalıcı olabileceğiyle ilgilenir. Bu kuramda davranışın ezber edilerek belleğe kaydı söz konusudur.

Bilgiyi işleme kuramı, ezbere en sert ilişkileri getirmiş, ezberin değil yaşantı ve deneyimin öğrenme olduğunu savunmuştur. Bu kuramın öğrenmeye dair görüşlerine baktığımızda "bireyin aktif olarak neyi nasıl öğrenmek istediğinin belirlenmesi" önemli kabul edilir. Ancak gerçek yaşantıları göz önüne aldığımızda, öğrencinin her konuda metot belirleyebilecek yetisinin olmadığını, bunun da yaşı ve hazırbulunuşluğu çerçevesinde değerlendirildiğinde olağan bir durum olduğunu görürüz. Burada öğretmenin rehberliği, konuya en uygun ve kalıcı öğrenmeye en yatkın metodun belirlenmesi ve bu belirleme esnasında öğrencinin mevcut durumunun göz önünde bulundurulması önemlidir. Eğer kalıcı öğrenmeler kazandırılmak isteniyor, temelde bir takım kavram ve terimlerin ezberletilmesi gerekiyorsa öğretmenin, bunun rehberliğini

yaparak bu ezberin neden gerekli olduğu konusunda öğrenciyi güdülemesi ve alt yapı konumunda olacak ezberin unutulmaması için düzenli tekrarlar, geri çağırmalar yapması hususunda öğrenciyi teşvik edici davranışlarda bulunması gereklidir. Bu yöntem üzere ilerlendiğinde bilgiyi işleme kuramının da önemsediği "yeni bilgiler, önceden kazanılmış bilgilerin üzerine eklenir ve sonraki öğrenmelerde kullanılır" ilkesi gerçeklik kazanacaktır.

Beyin temelli öğrenme, öğrenmenin gerçekleşebilmesi için; sosyal ve duygusal ortamın hazırlanmasını, bireyin anlamlı bağlantılar kurup öğrenmesini sağlayacak karmaşık ve geçekçi yaşantılar kazandırılmasını ve yaşantıları etkin işleme olanağının sunulmasını önemser. Belleği uzamsal bellek ve ezber öğrenme olarak ikiye ayırır, deneyim imkânı olmayan bilgi ve becerileri ezber öğrenme kapsamında değerlendirir. Ancak temel niteliğinde yapılan ezberin anlamlandırılması, hayata uyarlanması, kalıcı öğrenmeler kazandırması da pek tabi mümkündür. Ezberi deneyimden uzak bir öğrenme olarak görmek eksik bir düşüncedir.

Ezberin beyni körelttiği fikrini savunanlara ise Beyin Cerrahı Prof. Dr. İsmail Hakkı Aydın'ın beyni çalıştıran eylemlerden birinin de ezber olduğunu izâhı, bu fikirleri çürütür niteliktedir.

Bloom'un Taksonomisi, ezberin bilgi edinmedeki yerinin tespitini yapar konumdadır. Bilgi basamağında yer alan "temel düzeyde birikim sahibi olunması" alt yapı konumunda temel kavramların ezberle zihne yerleştirilmesini ifade eder. Ezber, eğitimde temel olma vazifesindedir; temeli sağlam olmayan yapının ayakta kalması mümkün değildir. Ezberle oluşturulan alt yapı kavrama ile güçlendirilecek, uygulama ile hayata geçirilecek, analiz ile özümsenecek, sentez ile diğer bilgilerden ayrıştırılacak, değerlendirme ile ihtiyacı olanın istifadesine sunulacak ve bireye o bilgide kendine has bir kabiliyet kazandıracaktır. Bu konuda Prof. Dr. İsmail Sağlam'ın ezberi, "hızarın önüne getirilerek işlenecek kütük" şeklindeki tasviri, Prof. Dr. Durmuş Günay'ın ezberi değirmendeki buğdaya benzetmesi Bloom'un Taksonomisini betimler niteliktedir.

Her bireyin birbirinden farklı öğrenmeleri olacağını savunan Gardner, çoklu zekâ kuramını geliştirmiştir. Kuramlara ezber çerçevesinden baktığımızda, sözel dilsel zekânın; metnin tekrar yöntemiyle ezberlenmesine, mantıksal-matematiksel zekânın;

ezberlenen bilgiler ile önceki bilgilerin bağdaştırılmasına, görsel zekânın ise; ezberlenecek bilginin ayrıntısına bakılmasına örnek olduğunu söyleyebiliriz.

Bedensel-kinestetik zekâ ezberin hareket halinde yapılmasına örnek olarak verilebilir. Beynin hareket halindeyken daha aktif ve öğrenmede daha yetkin olduğu bilinmektedir.[337] Müziksel-ritmik zekâya türkü, ilâhi, kaside öğrenimi örnek gösterilebilir. Ezberlenen bilgilerin tefekkürle yoğrulması kişisel-içsel zekâya, toplum önünde bireyleri etkileyen konuşmalar yaparken iknâ ve etkileme gayesiyle ezberden şiir, beyit, ayet okumak kişilerarası-sosyal zekâya örnek olarak verilebilir.

Ezberle ilgili düşünür görüşlerini ele aldığımızda ezbere gelen eleştirilerin; "zaman alması, bireyi pasifleştirmesi, çağdışı bir metot olması, ezberlenen bilginin bir süre sonra unutulması, ezber bilginin yeni durumlara uyarlanamaması" olduğunu görürüz.

Ezberin zaman alan bir yapısının olduğu doğrudur; ancak tekrarlandığı takdirde hayat boyu var olacak bilgiler için biraz zaman ayırmak boş bir çaba değildir. Ayrıca beyin ezbere alıştıkça ayrılan süre her seferinde daha da azalır. Hâfızlık yapan her öğrenci bunu idrak etmiştir. Beyni aktifleştirdiği saptanan ezberin bireyi pasifleştirmesi mümkün müdür? Ezberin çağdışı olduğu konusu da doğrudur; ancak bu ondan vazgeçmemiz için bir sebep değildir. Bir İngiliz atasözü şöyle der:

"Her şeyi tarihe dayandırırsanız bir gözünüzü kaybedersiniz; ama onu hepten unutursanız iki gözünüzü birden kaybedersiniz."[338]

Ezberlenen bilgilerin unutulması kolaydır; fakat bunun sorumlusu ezber midir? Onu tekrara ihtiyaç görmeyen insan mıdır? Ayrıca mutlak unutma yoktur. Öğrenilip unutulan konuların ikinci kez öğrenilmesi daha kolaydır. Bunun sebebi, öğrenmelerin bellekteki izinin kaybolmamasıdır.[339]

Bir eşyanın, materyalin ya da metodun zararlarının olması onu tümden kullanılmaz kılabilir mi? Bıçağın kesici, yaralayıcı ve hatta öldürücü yönü onu mutfakta, sanatta, tıpta kullanmamıza engel midir? Ateşin yakıcı ve zarar verici yönünün bulunması; onunla ısınmamıza, yiyecekleri pişirmemize, madenleri eritmemize, enerji üretmemize mani

[337] Emre Esen, "Beynimizi Zinde Tutmak", *Osmangazi Tıp Dergisi* 38/1 (08 Mart 2016), 14.
[338] Aydın, *Beyin Sizsiniz*, 69.
[339] Deniz, *Eğitim Psikolojisi*, 308.

olabilir mi? Asl olan ezberden kaçmak değil, ezberi pasif ve yararsız hale getiren, kuru kuruya ezberciliği dikte eden, tekrarsız bırakan yönünden uzak durmaktır.

Prof. Dr. Firdevs Güneş'in de belirttiği gibi ezber anlama düzeyine yükselmediği takdirde yarar sağlamaz; ancak ezber sırasında bazı bilgileri anlama, düşünme, başka bilgilerle karşılaştırma gibi zihinsel işlemler yapmak ezberin anlamlı öğrenmeye dönüşmesine imkân tanır.

Ezberin tüm alan ve konularda mutlak kullanılacak bir metot olduğu çıkarımında bulunmak doğru olmaz. Ancak yarar sağlayacağı alanlarda yanlış kullanımlar göz önüne alınarak yok sayılması da adil değildir. Ezberi tümden yok saymak, bizi ezberden bir ayeti, bir şiiri okuyamaz, türküyü mırıldanamaz, en küçük işlemi dahi zihinden hesaplayamaz hale getirir. Böylesi bir durumda da birikimden söz etmek mümkün değildir.

Ezber özümsenmez ve temel düzeyde kalırsa yeni bilgilere yapılandırılamaması kaçınılmazdır. Ezber, sonuç değil, bir başlangıç noktası ve temeli oluşturacak bilgi kazanımı olarak görülmeli; ezber temeli, muhakkak kavrama, anlama ve deneyimlemeyle güçlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

AA. "MEB Müsteşarı'ndan PISA Direktörü'ne Cevap: Ezber, Önemli Bir Öğrenme Yöntemidir". 23 Kasım 2017. https://www.hurriyet.com.tr/egitim/ezber-onemli-bir-ogrenme-yontemidir-40655169

Açık, Kerim. "Tanzimat Döneminde Açılan Yeni Okullarda Arapça Öğretiminde Kullanılan Ders Kitaplarının Yöntem Açısından İncelenmesi". *Şarkiyat Mecmuası* 37 (21 Aralık 2020), 1-49.

Adıgüzel, Mehmet. "Kur'ân Öğretim Metotları ve Ögreticilik Vasıfları". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (30 Haziran 2003).

Akdeniz, Fikri. "Matematik, Matematik Tarihi, Pi Sayısı ve Sonsuzluk". Erişim 15 Ekim 2022. https://www.cag.edu.tr/uploads/site/users-special/01386bd6d8e091c2ab4c7c7de644d37b/files/MATEMAT%C4%B0K%20TAR%C4%B0H%C4%B0%2C%20P%C4%B0%20SAYISI%20ve%20SONSUZLUK.pdf

Akkaya, Murat. *Türk Edebiyatında Manzum Tecvit Metinleri*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Akyol, Aygün. "İslam Ahlak Felsefesinde Değerler Eğitimi". *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 9/36 (15 Haziran 2013), 41-66.

Akyürek, Süleyman. *Din Öğretimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 4. Basım, 2021.

Albayrak, Ahmet. *Beyin Temelli Öğrenme Kuramına Dayalı Biyoloji Eğitiminin Öğrencilerin Başarı Ve Tutumları Üzerine Etkisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Alkan, Mehmet Öznur. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Modernleşme ve Eğitim”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 6/12 (2008), 9-84.

Al-Sharabi, Tawfik Abdo Taher Anaam. “Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Ezberleme Yönteminin Konuşma Becerisine Etkisi”. *Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Dergisi* 3/2 (20 Aralık 2020), 26-39.

Altıntaş, Ramazan. “Geçmişten Günümüze Kelam Geleneği”. *Eskiyeni Dergisi* 16 (25 Şubat 2010), 22-29.

Altuntaş, Mehmet. “Kur’an’ın Mekke’de Yazılması ve Medine’de Çoğaltılması Üzerine Bazı Değerlendirmeler”. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (27 Aralık 2018), 257-289.

Arslan, Emrah. *Orhan Gencebay Eserlerinin Müziksel ve Edebi Analizi (Batsın Bu Dünya Albümü Örneği)*. Kırıkkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Anabilim Dalı Müzik Bilimleri Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Arslantaş, Nuh. “Abbasîler Döneminde Yahudilerin Temel Eğitim Kurumları: Bet Ha-Seferler ve Beytülmidraslar”. *Belleten Dergisi* 78/282 (2014), 435-474.

Askalani, Ahmed Bin Ali İbn Hacer el- - Öztürk, Abdülvehhâb. *Terğib ve Terhib*. İstanbul: Sultan Yayınevi, 1. Basım, 1982.

Aycan, Hediye Şule. “Çağdaş Kimyanın Kökleri”. *Turkiye Kimya Dernegi Dergisi Kısım C: Kimya Egitimi* 5/1 (31 Mart 2020), 95-110.

Aydın, Fuat vd. *Osmanlı Mektepleri (Bir Modernleşme Çabası Olarak Osmanlı Eğitiminde Yeni Arayışlar)*. Dem Değerler Eğitimi Merkezi, 2021.

Aydın, Hasan. “Dini-Felsefi Temelleri Işığında Farabi’nin Ütopyası”. *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 8/1 (31 Ocak 2010), 123-150.

Aydın, İsmail Hakkı. *Beyin Sizsiniz*. İstanbul: Girdap Kitap, 1. Basım, 2018.

Aydın, İsmail Hakkı. *Bir Beyin Cerrahının Anıları*. İstanbul: Girdap Kitap, 2. Basım, 2018.

Aydın, İsmail Hakkı. *Biyografisine Sığmayan Adam*. İstanbul: Girdap Kitap, 1. Basım, 2021.

Aydın, İsmail Hakkı. *Düşünce Sizsiniz*. İstanbul: Girdap Kitap, 1. Basım, 2018.

Aydın, İsmail Hakkı - Kavak, Semiha. *Beyin Fırtınası*. İstanbul: Girdap Kitap, 1. Basım, 2016.

Aydoğan Kara, Nuran. "Türkiye'de Fizik Eğitiminin Yeri ve Önemi". *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1 (28 Haziran 2021), 50-58.

Aytaç, Kemal. *Avrupa Eğitim Tarihi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 1. Basım, 2009.

Bağdatlı Çam, Fatma. "Eğitim Sisteminin Ortaya Çıkışı ve Antik Yunan Eğitim Anlayışının Temelleri". *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 5/2 (26 Haziran 2016), 629-643.

Balcı, Ali. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara: Pegem Yayıncılık, 3. Basım, 2001.

Balyemez, Sedat. "Eğit-Eğitim Kelimelerinin Yapısı ve Türkiye Türkçesine Girme Süreci". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 47 (Aralık 2019), 41-52.

Bayar, Mustafa. "Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Eğitim Anlayışı". *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 6/16 (11 Eylül 2018), 39-66.

Bayraktar, Muhammet Mustafa. *Türkiye'de Din Öğretiminin Tarihi Temelleri Bağlamında Osmanlı Son Dönem Maarif Tartışmaları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 1. Basım, 2022. https://www.academia.edu/81042704/T%C3%BCrkiye_de_Din_%C3%96%C4%9Fretiminin_Tarihi_Temelleri_Ba%C4%9Flam%C4%B1nda_Osmanl

%C4%B1_Son_D%C3%B6nem_Maarif_Tart%C4%B1%C5%9Fmalar%C4%B1

Beyazıt, Yasemin. “XVI. Yüzyıl Osmanlı İlmiyye Kanûnnâmeleri ve Medrese Eğitimi”. *Belleten Dergisi* 78/283 (2014), 955-982.

Bilir, Volkan vd. “Lise Öğrencilerinin Kimya Dersine Yönelik Tutumları ve Kimya Bilgilerini Günlük Yaşam İle İlişkilendirme Dereceleri Üzerine ‘Bilimden Doğaya, Doğadan Bilime: Problemlere Çözümler’ Projesinin Etkisi”. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 8/2 (01 Kasım 2021), 520-533.

Birekul, Mehmet. “Anadolu Selçuklu Devletinde Eğitim ve Konya Medreseleri”. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 5 (2018), 85-98.

Bulut, İsmail. “İHL Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Kelam Dersine İlişkin Görüşleri”. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (07 Aralık 2017), 7-35.

Bulut, Mustafa Hilmi. “Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Ana Bilim Dallarındaki Öğrencilerin Çalgı Çalmada Ezberi Kullanma Durumları Sivas Örneği”. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi* 4/2 (26 Aralık 2018), 1-6.

Çağırgan Gülten, Dilek vd. “Bilgiyi İşleme Kuramı ve Anlamlandırmanın Matematik Öğretimi Üzerindeki Etkisi”. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi* 6/2 (26 Mart 2012), 1-10.

Çakıcı, Dilek vd. “Anlamlı Öğrenmenin Öğretimde Uygulanması”. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 13 (04 Aralık 2010), 71-80.

Çapak, İbrahim. “Gazali ve Bazı Dikkat Çekici Meseleler”. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (15 Ocak 2016), 7-31.

Çelebi, Ahmet - Yardım, Ali. *İslâm’da Eğitim-Öğretim Tarihi*. İstanbul: Damla Yayınevi, 1976.

Çelik, Nuriye Çakmak. *Doğduğum Ev*. İstanbul: Ketebe Yayınevi, 2. Basım, 2022.

Çelik, Yılmaz. "Hz. Ömer'in Devlet Yönetiminde Sosyal Hizmet Uygulamaları". 2018. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ts.

Çelikkaya, Hasan. "Eğitimin Anlamları Ve Farklı Açılardan Görünüşü". *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 3/3 (28 Ekim 2013), 73-85.

Çetin, Abdurrahman. *Kur'an Okuma Esasları*. Bursa: Aksa Yayınları, 2. Basım, 1997.

Çetişli, İsmail. "Edebiyat Eğitiminde Edebî Metinin Yeri ve Anlamı". *Milli Eğitim Dergisi* 34/169 (01 Ocak 2006), 0-0.

Çığır Dikyol, Derya. "Antik Roma'da Bir Statü Göstergesi Olarak Eğitim". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23/3 (30 Eylül 2021), 1025-1051.

Çiftci, Adem. "İslam Ceza Hukukunda Suça Teşebbüsten Vazgeçme". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 19/1 (Haziran 2015), 23-46. https://doi.org/10.18505/cuifd.48242

Çubukçu, İbrahim Agâh. "Gazzalî ve Felsefesi". *Belleten Dergisi* 50/198 (20 Aralık 1986), 621-636. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ttkbelleten/issue/64542/985018

Demir, Rıdvan. "Beyin Temelli Öğrenme Yaklaşımına Dayalı Olarak İşlenen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinin Akademik Başarı ve Kalıcılık Üzerindeki Etkisi". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/4 (01 Aralık 2016), 137-164.

Demir, Sinan. *Aristoteles ve Fârâbi'de Hitabet Sanatı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı İslam Felsefesi Bilim Dalı, 2021.

Demirci, Osman. “Osmanlı’da Kelâm Eğitimi”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14/28 (27 Ekim 2018), 9-39.

Demirtaş, Zülfü - İpek, Fatih. “İbn Haldûn’un Eğitim Anlayışında Bir Değer Olarak İnsan”. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori Ve Uygulama* 6 (23 Temmuz 2016), 19-30.

Deniz, Engin M. *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Maya Akademi, 7. Basım, 2015.

Deniz, Kemalettin. “Türkçe Öğretmeni Adaylarının Etkili İletişim Dersine Yönelik Beklentileri”. *Ana Dili Eğitimi Dergisi* 3/2 (22 Mart 2015), 63-80.

Dodurgalı, Abdurrahman. *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1. Basım, 1999.

Dursun, Zehra. *Ortaokul Seçmeli Kur’an-ı Kerim Dersi Öğretim Programında Yer Alan Kazanımların Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Dündar, Mahmut. “Erken Dönem İslamî Eğitim”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/32 (2014), 11.

Düzenli, Muhittin. “Anadolu’da Hadis Öğretimi ve ‘Dâru’l Hadisler’ Sempozyumu”. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 9/2 (2011), 171-177.

Elmacı, İrfan. “Simyadan Kimyaya Osmanlı İmparatorluğunda Teknoloji”. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 19/2 (01 Haziran 2018), 265-287.

Erarslan, Alper. *Schopenhauer’de Ahlak ve Eğitim İlişkisi*. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Erkoçoğlu, Fatih. “Emevîler Döneminde Beşerî Bilimler”. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/3 (30 Aralık 2019), 49-60.

Esen, Emre. “Beynimizi Zinde Tutmak”. *Osmangazi Tıp Dergisi* 38/1 (08 Mart 2016).

Genç, Murat - Karataş, İlhan. “Matematik Tarihinin Matematik Öğretimine Entegrasyonu: Hârezmî’nin Tam Kareye Tamamlama Yöntemi”. *Kastamonu Eğitim Dergisi* 26/1 (15 Ocak 2018), 219-230.

Gökçe, Feyyat. *Değişme Sürecinde Devlet ve Eğitim*. Ankara: Tekağaç Kitap Basım, 3. Basım, 2005.

Gönül, Mehmet - Altıntuğ, Onur. “Dinler Ve Mûsikî”. *İSTEM* 24 (01 Aralık 2014), 43-62.

Güneş, Firdevs. “Eğitimde Ezber Tartışmaları”. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi* 6/3 (31 Aralık 2020), 409-418.

Gürel, Ramazan. “Hz. Peygamberin(s.a)Eğitim-Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke ve Metotlar”. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 1/2 (2015), 7-29.

Güzel, Abdurrahman. “Edebiyat Eğitiminde Amaçlar ve Bu Amaçlara Yönelik Yöntem Teknik Ve Örnek Uygulamalar”. *Milli Eğitim Dergisi* 34/169 (01 Ocak 2006), 0-0.

Hali, Servet - Rencüzoğulları, Selcan. “İslamiyet Öncesi Dönemde Türklerde Eğitim”. *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/17 (02 Ağustos 2017), 0-0.

Hatipoğlu, Haydar. *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*. 10 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1. Basım, 1982.

Hatipoğlu, Haydar. *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*. 10 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1. Basım, 1982.

Hızlı, Mefail. “Osmanlılarda İlköğretimin Tarihi”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12 (01 Eylül 2008), 85-106.

İmik, Ünal - Haşhaş, Sinan. “Müzik Nedir ve Hayatımızın Neresindedir”. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi* 6/2 (29 Aralık 2020), 196-202.

Kahraman, Ferruh. “Kutsal Kitapların Sayısı: İlk Sahifeler ve Önceki Kutsal Metinler”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50/50 (31 Aralık 2020), 1-23.

Kanad, Halil Fikret. *Pedagoji Tarihi*. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 4. Basım, 1963.

Kapar, M. Ali. “Hz. Peygamber’in Güvenilirliği”. *İSTEM* 1 (01 Haziran 2003), 39-58.

Kaplan, Pervin. “Ezber olmadan eğitim olur mu?” 06 Şubat 2018. https://www.haberturk.com/yazarlar/pervin-kaplan/1825773-ezber-olmadan-egitim-olur-mu

Kara, Adnan. “Emeviler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı”. *Turkish Academic Research Review* 3/1 (15 Haziran 2018), 177-180.

Kara, Fikriye Rana. “Din Eğitimi Bağlamında Kademeli Eğitim Sistemi ve İmam Hatip Ortaokulları”. *Talim* 1/1 (01 Haziran 2017), 89-118.

Karakuş, Mehmet. “Kindî’nin Eğitim Felsefesi”. *Felsefe Dünyası Dergisi* 71 (2020), 208-231.

Karaman, Fikret vd. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.

Karşılayan, Sehel. “Anne Çocuk İlişkisi Bağlamında Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kullanılan Ezber Yöntemi”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 4/2021 Yunus Emre ve Türkçe Yılı Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Özel Sayısı (13 Mayıs 2021), 91-103.

Kaya, Beytullah. “Nizamiye Medreseleri ve Eğitim Geleneği”. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/14 (30 Haziran 2019), 49-66.

Kaya, Hacı. “İbn Rüşd’de Bilimsel Kanıtlama Yöntemi”. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23 (2020), 27-86.

Kayapınar, Hasan - Korkmaz, Ömer. “XVI. Yüzyıl Osmanlı Medreselerinde Fıkıh Eğitim(Sahn-ı Seman ve Süleymaniye Örneği)”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/54 (2017), 1010-1021.

Kayretli, Rafet. “Eğitimde Ezber Yönteminin Yeri Yönetici Ve Öğretmen Görüşleri”.

Keklik, Ebubekir. “Maarif Nazırı Emrullah Efendi ve Tuba Ağacı Nazariyesi: Eğitim Reformuna Nereden Başlamalı?” *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/2 (2020), 79-96.

Keklik, Nihat. “Türk-İslam Filozofu İbn Sina (980-1037) Hayatı ve Eserleri”. *Felsefe Arkivi* 22-23 (05 Temmuz 2012), 1-53.

Kocaer, Abdullah Feyzi. *Sahîh-i Buharî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh*. 2 Cilt. Konya: Hüner Yayınları, 1. Basım, 2003.

Koç, Ahmet - Öztürk, Hatice. “İki Devir Bir Muallim: Mahmud Celaleddin Ökten”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (01 Aralık 2015), 7-64.

Köylü, Mustafa - Nurullah Altaş (ed.). *Din Eğitimi*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2. Basım, 2012.

Köylü, Mustafa - Koç, Ahmet. *Klasik İslam Eğitimcileri*. Rağbet Yayınları, 2017.

Kurt, Hasan. “Sistematik Kelam Açısından İmam-ı Âzam Ebû Hanife’nin Akaid Risalelerinde İman Esasları”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (15 Haziran 2011), 99-125.

Kutlu, Necip vd. “Hafızlık Ve Beyin”. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/3 (27 Eylül 2019), 355-364.

Kuzudişli, Ali. “Hadis Terimi Hakkında”. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 11/1 (30 Haziran 2013), 155-170.

Makdisi, George vd. *Ortaçağ’da Yüksek Öğretim*. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 1. Basım, 2004.

Mersin, Nazan - Durmuş, Soner. “Matematik Tarihinin Ortaokul Matematik Ders Kitaplarındaki Yeri”. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 18/2 (06 Haziran 2018), 997-1019.

Morkoyunlu, Zekiye - Saltık Ayhanöz, Gülşah. “İlköğretim Matematik Öğretmenliği Öğretmen Adaylarının Matematiksel Dayanıklılık Kavramı Hakkındaki Düşünceleri”. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 10/2 (31 Aralık 2021).

Muhammed, Abdulaziz - Hussien, Omar Kal. “Kütüb-i Sitte Kavramının; Tarihi, Anlamı, Diğer Hadis Kitapları Arasından Seçilme Kriterleri”. *Hadıth* 7 (31 Aralık 2021), 192-216.

Ortaylı, İlber. *Bir Ömür Nasıl Yaşanır?* İstanbul: Kronik Kitap, 39. Basım, 2022.

Öcal, Mustafa. *Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1. Basım, 1990.

Öcal, Mustafa. *Osmanlı Devleti Eğitim Sistemi*. Bursa: Emin Yayınları, 2017.

Öcal, Mustafa. *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi*. İstanbul: Düşünce Kitabevi, 1. Basım, 2011.

Öz, Nedim. “İmam Hatip Liselerinin Topluma Katkıları”. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi* 6/1 (28 Şubat 2022), 95-112.

Özay, Hilal. *Fıkıh Literatüründe Tüm Konuları İçeren Yazım Türleri*. Ankara: İksad Yayınevi, 2019.

Özdemir, Yüksel. *2018 Lise Fizik, Kimya ve Biyoloji Öğretim Programlarının Yeni Bloom Taksonomisine Göre Karşılaştırılmalı Analizi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Anabilim Dalı Biyoloji Öğretmenliği Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Özgül, Şeyda. *J. J. Rousseau ve I. Kant'ın Düşüncesinde Ahlak Eğitimin Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Öztürk, Yunus. "El-Fıkhü'l Ekber Şerhleri Üzerine Mukayeseli Bir Analiz". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 7/1 (ts.), 87-126.

Pekdağ, Bülent vd. "Kimya Bilgilerini Günlük Yaşamla İlişkilendirme Düzeyine Akademik Başarının Etkisi". *Kastamonu Eğitim Dergisi* 21/4 (15 Temmuz 2016), 1275-1286.

Piyadeoğlu, Cihan. "Nizâmiye Medreselerinin Kuruluşu ve Önemi". *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 8 (09 Ekim 2018), 124-135.

Polat, Yusuf. *Bir Eğitim ve Tercüme Kurumu Olarak Beytü'l-Hikme*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Purtul, İrfan (ed.). *Eğitimde Ezbersiz Günlere Doğru*. Ankara: Akasya Kitap, 1. Basım, 2006.

Sağlam, Aycan Çiçek vd. *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Maya Akademi, 2015.

Sağlam, İsmail. *İslam ve Batı Eğitiminde Okul Öncesi Eğitimi*. Nilüfer, Bursa: Emin Yayınları, Güncellenmiş 3., 2019.

Sambur, Bilal. "Yedi Askı Şiirleri (Muallakalar)". *Istanbul Journal of Arabic Studies* 3/2 (12 Aralık 2020), 315-319.

Sofuoğlu, Mehmed. *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*. 17 Cilt. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1. Basım, 1989.

Solmaz, Mekki. "Tedebbürü'n Mahiyeti, Birey ve Toplum Islahı Açısından Önemi". *Batman Akademi Dergisi* 4/1 (30 Haziran 2020), 85-105.

Soysal, Sinem. *2018 Biyoloji Öğretim Programına Yönelik Biyoloji Öğretmenlerinin Görüşleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalı Biyoloji Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Sönmez, Ayfer. "Çoklu Duyusal Etkinliklerle Ritmik Sayma Öğretimi". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 8/2 (30 Nisan 2021), 440-457.

Söylemez, M. Mahfuz. "İslâm'ın Erken Döneminde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri". *Dini Araştırmalar* 5/13 (01 Haziran 2002).

Şahin, Ömer. *Cebir Öğretiminde Somut-Yarı Somut-Soyut Öğretim Tekniğinin Öğrencilerin Başarılarına, Tutumlarına ve Kalıcılığına Etkisi*. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Matematik Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Şanver, Mehmet. *Kur'an da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2. Basım, 2001.

Şeker, Necmeddin. "Muhaddislere Verilen Unvanlar". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15/1 (30 Nisan 2018), 137-154.

Şen, Mehmet Emin. *Abbasîlerin İkinci Döneminde Siyasi ve Kültürel Alanda Türkler*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslamTarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Şen, Ziya. "Hz. Osman Döneminde İstinsah Edilen Mushafların Akibeti". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (02 Aralık 2015), 31-50.

Şenkaloğlu, Sevcan. “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Türk Eğitim Sistemi ve Sorunları”. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi* 6/1 (19 Nisan 2021), 24-36.

Şeref Güryuva, Sevilay. *Bilim Tarihinin Biyoloji Dersine Entegrasyonunun Öğrencilerin Bilimin Doğası Anlayışları Ve Biyoloji Dersine Karşı Tutumlarına Etkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalı Biyoloji Öğretmenliği Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Talas, Asad - Izgar, Hüseyin. “Nizamiye Medresesi ve Tarifi”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 4/4 (01 Mayıs 1995), 595-602.

Taşdelen, Vefa. “Eğitimde Ezberleme Ve Anlama”. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi* 144 (Ocak 2012), 12-16.

Tezel, Özden vd. “Fizik Dersi Öğretiminde Öğretmen Tutumlarının Önemi”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 13/1 (27 Kasım 2014), 53-59.

Titiz, Tınaz. *Ezbere Hayır!* İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 3. Basım, 1996.

Titiz, Tınaz. *Ezbersiz Eğitim “Yol Haritası”*. İstanbul: Beyaz Yayınları, 1. Basım, 1998.

Tufan, Selmin. “Piyano Eğitiminde Bellek-Ezber İlişkisi”. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 13/1 (2000).

Tural, Ayşegül. “Türk Eğitim Tarihinde Alternatif Bir Model: Köy Enstitüleri”. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 4/2 (05 Haziran 2016), 16-21.

Turan, İsmail. “Edebiyatın Menşei, Karşılaştırmalı (Mukayeseli/Komparatistik) Edebiyatın Dünya ve Türk Edebiyatındaki Yeri Hakkında Bir İnceleme”. *Türk Dili Dergisi* 68/791 (Kasım 2017), 92-95.

Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*. İlâve 3 Cilt. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, 1980.

Turna, Murat. "Edebiyat ve Psikanaliz Üzerine". *Medeniyet ve Toplum Dergisi* 4/1 (29 Haziran 2020), 1-17.

Tümay, Halil - Köseoğlu, Fitnat. "Kimya Öğretmen Adaylarının Argümantasyon Odaklı Öğretim Konusunda Anlayışlarının Geliştirilmesi". *Türk Fen Eğitimi Dergisi* 8/3 (Eylül 2011), 105-119.

Türcan, Talip. "Fıkıh ve Hukuk -İslam Hukuku Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme". *Eskiyeni* 24 (22 Mart 2012), 19-25.

Türk, İbrahim Caner. "Bizans Eğitim Müessseselerinin Osmanli Eğitim Müesseselerine Tesiri". *Kesit Akademi Dergisi* 14 (01 Nisan 2018), 94-114.

Ulusoy, Ayten vd. *Eğitim Psikoloji*. Ankara: Anı Yayıncılık, 1. Basım, 2007.

Unan, Fahri. "Medreseler ve Osmanlı Merkezî Yönetimi". *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/9 (01 Şubat 2004), 1-7.

Uyumaz, Alper - Erdoğan, Kemal. "Karşılaştırmalı Hukukta ve Türk Hukukunda Hukuk Eğitimi Ve Hukuk Kliniği". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 64/2 (01 Haziran 2015), 459-506.

Varol, Mehmet Bahaüddin. "Hulefâ-I Râşidîn Dönemi Eğitim ve Öğretim Faaliyetlerine Genel Bir Bakış". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/10 (01 Kasım 2000), 479-504.

Yağar, Ali Sait. *Türk Edebiyatındaki Yeri ve Önemi Bakımından Mithat Cemal Kuntay'ın "Hitabet Dersleri"*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Yalar, Mehmet. “Arap Edebiyâtı Bağlamında Edebiyât Kavramına Analitik Bir Bakış”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2005), 23.

Yenilmez, Kürşat - Teke, Melike. “Yenilenen Matematik Programının Öğrencilerin Cebirsel Düşünme Düzeylerine Etkisi”. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 9/15 (01 Haziran 2008), 229-246.

Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 11. Basım, 2018.

Yıldırım, Sefa - Kılıç, Ümit. “Klasik Dönem Osmanlı Devleti’nde Eğitim ve Öğretim” 22 (2018), 25.

Yılmaz, Yasin. “Hz. Peygamber Dönemi Eğitimine Genel Bir Bakış”. *Dini Araştırmalar* 15/40 (01 Haziran 2012).

Yoluk, Mehmet Emin. *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri EnstitüsüİlköğretimAna bilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Zebidî, Zeynüddin Ahmed - Miras, Kâmil. *Sahihi Buharî Muhtasarı Tecridi Sarih Tercemesi ve Şerhi*. 10 Cilt. İstanbul: Matbaai Ebüzziya, 1. Basım, 1945.

“Antik Roma’da Eğitim”. *Vikipedi*, 05 Mayıs 2022. https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Antik_Roma%27da_e%C4%9Fitim&oldid=27709617

“Arthur Schopenhauer”. *Vikipedi*, 18 Mayıs 2022. https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Arthur_Schopenhauer&oldid=27801844

“Bakara Suresi 2/31-33.”,

TDV İslâm Ansiklopedisi. “Beytülhikme”. Erişim 06 Aralık 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/beytulhikme

“Biyoloji - Vikipedi”. Erişim 23 Haziran 2022. https://tr.wikipedia.org/wiki/Biyoloji

“Eğitim Dünyamız, Hafıza ve Ezber Karşıtlığı İle Malul”. Erişim 16 Ekim 2022. https://www.dunyabizim.com/polemik/egitim-dunyamiz-hafiza-ve-ezber-karsitligi-ile-malul-h27520.html

Milli Düşünce Merkezi. “Eğitim ve Ezber”, 05 Ağustos 2018. https://millidusunce.com/egitim-ve-ezber-ahmet-b-ercilasun-yazdi/

“Fizik”. *Vikipedi*, 23 Mayıs 2022. https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Fizik&oldid=27847212

TDV İslam Ansiklopedisi. “Hâfız”. Erişim 16 Haziran 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/hafiz--hadis

İslam ve İhsan. “Hafızayı Kuvvetlendirme ve Ezber Yapma Yöntemleri”. 18 Şubat 2019. https://www.islamveihsan.com/hafizayi-kuvvetlendirme-ve-ezber-yapma-yontemleri.html

TDV İslâm Ansiklopedisi. “Hârûnürreşîd”. Erişim 06 Aralık 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/harunurresid

“Keykâvus b. İskender”. Erişim 21 Aralık 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/keykavus-b-iskender

“Küreselleşme Sürecinde Eğitim Sorunlarının Felsefî Boyutu”. Ankara: Gözde Matbaacılık, 2009.

“Michel de Montaigne”. *Vikipedi*, 26 Mart 2022. https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Michel_de_Montaigne&oldid=27430175

TDV İslâm Ansiklopedisi. “Muallakāt”, ts.

TDV İslam Ansiklopedisi. “Muhtasar”. Erişim 19 Haziran 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/muhtasar

“Sâd Suresi 18-19. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri Başkanlığı”. Erişim 23 Haziran 2022. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/S%C3%A2d-suresi/3988/18-19-ayet-tefsiri

“Srinivasa Ramanucan Kimdir, Hayatı, Kitapları, Hakkında Bilgi”. Erişim 15 Ekim 2022. http://sosyolojisi.com/srinivasa-ramanucan-kimdir-hayati-kitaplari-hakkinda-bilgi/40227.html

“Şiir Ezberlemenin, Okumanın Başlıca Yararları | Türk Dili Ve Edebiyatı”. Erişim 29 Haziran 2022. https://www.turkedebiyati.org/siir-ezberlemenin-okumanin-baslica-yararlari/

TDV İslam Ansiklopedisi. “Yûnus Emre”. Erişim 21 Haziran 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/yunus-emre

“Yunus Emre, Yunus, Kul Yunus, Âşık Yunus, Yunus Emrem”. Erişim 21 Haziran 2022. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/yunus-emre-yunus-kul-yunus-asik